

PJEVANA BAŠTINA

KNJIGA 6

BOOK 6

GLAGOLJAŠKO PUČKO CRKVENO PJEVANJE U ŠIBENSKOJ BISKUPIJI-TISNO
GLAGOLITIC FOLK CHURCH CHANTING IN THE DIOCESE OF ŠIBENIK-TISNO

Izdavač / Publisher:

Hrvatska kulturna udruga Pjevana baština
Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

Za izdavača / For publisher

dr. sc. Dragan Nimac
dr. sc. Tvrko Zebec

Urednik

Editor in chief:

dr. sc. Dragan Nimac

Uredničko vijeće za "Glagoljaško pučko
crkveno pjevanje Šibenskoj biskupiji"
*Editorial Board of the Series "Glagolitic
Liturgical Folk Chant in the Diocese of Šibenik"*

dr. sc. Dragan Nimac, dr. sc. Joško Ćaleta,
Livio Marijan, prof., Neven Skroza,
Šime Strikoman

Recenzenti

Consulting editors

dr. sc. Vedrana Milin-Ćurin
dr. sc. Josip Dukić

Transkripcija i unos notnih zapisa
Author of the Music Transcriptions:

dr. sc. Joško Ćaleta

Fotografije / *Photographs:*

Šime Strikoman, Arhiv Strikoman Film,
Arhiv župnog ureda Tisno

Grafičko oblikovanje / *Graphic Design:*

Igor Krstićević

Glazbeni urednici CD-ova
CD Music Editor:

Livio Marijan, prof. dr. sc. Joško Ćaleta,
dr. sc. Dragan Nimac, Mladen Magdalenić

Urednik DVD-a/DVD Editor

dr. sc. Dragan Nimac, Foto Jakov (Šibenik)

Producija DVD-a/DVD Producers:

Foto Jakov, Šibenik

Mastering CD-ova:

Vito Gospodnetić

Mastering DVD-a:

Nina Vigan

Tisak / *Printed by:*

Grafika Markulin, Kvark

Multimedij je dio znanstvenog projekta „Tradicijska kultura, globalizacija i lokalne prakse“ (Institut za etnologiju i folkloristiku – Zagreb).

ISBN 978-953-7528-05-8; ISBN 978-953-6020-85-0

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 798994

© Sva prava pridržana

Livio Marijan- Dragan Nimac

**GLAGOLJAŠKO PUČKO CRKVENO
PJEVANJE
U ŠIBENSKOJ BISKUPIJI – TISNO**

**THE GLAGOLITIC LITURGICAL FOLK CHANT IN
THE DIOCESE OF SIBENIK - TISNO**

Hrvatska kulturna udruga Pjevana baština

Institut za etnologiju i folkloristiku

Zagreb, 2013.

*Oracio pulcra et devota ad Beatam Virginem Mariam
O blažena, o prislavna, o presvitla svarhu vših blaženih,
Bogom živim uzvišena, všimi Božjimi dari urešena!
O prislavna prije vsega vika, Bogom živim zbrana,
O umiljena Divo Marije!*

Gospoje, ti si blaženih patrijarak ubrošan'je.

Gospoje, ti si blaženih prorokov proročastva ispunjen'je.

Gospoje, ti si an'jelsko pozdravljen'je.

Gospoje, ti si Boga živoga obsijan'je i okripljen'je.

Gospoje, ti si Svetoga Duha osvećen'je i okripljen'je.

Gospoje, ti si Sina Božja mati i vsemu svitu saznanje [i] proslavljen'je.

Gospoje, ti si vse vere karstjanske kripko udaržan'je i okripljen'je.

Gospoje, ti si nevere karstjanske potartan'je.

Gospoje, ti si vse moći Luciferove skušenje.

Gospoje, ti si vsega upada anjelskoga naplŕenje.

Gospoje, ti si blaženih vanjelist pravo naučenje.

Gospoje, ti si blaženih apostolov čisto i jisto skazanje.

Gospoje, ti si blaženih mučenikov moć i vse pokripljen'je i pomožen'je.

Gospoje, ti si blaženih ispovidnikov spašeno domišen'je i vsako zbrano nadahnutje.

Gospoje, ti si blaženih pustinnikov pića i vsako slatko nasićen'je.

Gospoje, ti si blaženih div i mučenic kruna i vse urešen'je.

Gospoje, ti si vsega dvora nebeskoga čast, slava i vse počten'je.

Gospoje, ti si uznesena od sina tvoga, a Boga moga s velikim počtenjem i s veseljem sa vsem oblastev va vse nebesko vladan'je.

Gospoje, tebe posluša vse božje tvoren'je. Gospoje, ti si vsega božja tvorenja obnovljen'je.

Gospoje, ti si našeje matere nevoljnoje boliznivoga jimenja prominjen'je.

Gospoje, ti si vših dari i milosti božjih potvrjen'je.

Gospoje, ti si sidećih u tamnici prosvitljen'je i obsijan'je slnčenoje.

Gospoje, ti si ležećih v glbini paklenoj sdi prošćen'je - id est in mundo presenti.

O blažena, o prosvećena, o umiljena, o pričista divo Marije, mati sina božja! O cesarice nebeska, o kraljice višnja!

Gospoje, an'jelska, o zvezdo morska, o odvitnice krstjanska!

.....
(Šibenska molitva, XIV. stoljeće)

PJEVANA BAŠTINA

Multimedijalni komplet "Glagoljaško pučko crkveno pjevanje u Šibenskoj biskupiji - Tisno" šesti je u nizu projekata hrvatske kulturne udruge „Pjevana baština“. Sadrži knjigu o povijesti i crkvenom pjevanju u Tisnom, dva nosača zvuka (CD - pučke crkvene liturgijske i pobožne pjesme u Tisnom), te jedan nosač slike i zvuka (DVD – dokumentarni filmovi o mjestu i župi Tisno).

Bogata duhovna i pjevana baština u šibenskoj biskupiji prikazana je na naslovniči koja resi sve naše dosadašnje projekte: klesani Jurjevi likovi sa šibenske pravoslavice na kamenoj pozadini, kip zaštitnika Šibenske biskupije svetoga Mihovila, te znak HKU Pjevana baština. U tu cjelinu na naslovniči se utapa i motiv tišnjanske župske crkve Svetog Duha, pokazujući istodobno posebnost župe Tisno. Znanstveni tekstovi koje ćete susresti u ovoj knjizi, kao i zvučni i video zapisi, najbolji su pokazatelji o kakvom se kulturnom bogatstvu radi.

Multimedij je komponirana tako da pruži zadovoljstvo bilo župljanima Tisnoga, bilo turističkim i kulturnim djelatnicima, bilo znanstvenicima i entuzijastima, jednom riječju, svima onima koji se žele obogatiti i uživati u tišnjanskom kulturnom i vjerskom dobru.

Za pomoć u realizaciji ovog multimedija zahvaljujem gosp. Mladenu Magdaleniću i HRT-u, pjevačima i župljanima župe Tisno, župniku don Lazaru Čibariću, snimatelu Jakovu Škugoru koji nam je ustupio video materijal. Osobito izražavam zahvalnost etnologu Liviju Marijanu, koji je najviše uložio truda u ovaj multimedij, kao i Frani Paviću, koji brižno njeguje tišnjansku pjevanu crkvenu baštinu, te svim mojim suradnicima i članovima uredništva.

Za finansijsku pomoć zahvaljujem svima, osobito sponzorima koje navodimo na kraju knjige, koji su na bilo koji način doprinijeli da ovaj naš multimedijalni projekt ugleda svjetlo dana.

Naš rad je svjedočanstvo našega vremena, naš odnos prema vjerskim, kulturnim i nacionalnim vrijednostima, ali ono je i zahvala svima onima koji su kroz stoljeća gajili i čuvali glagoljaško pučko crkveno pjevanje u Tisnom.

Nadamo se da će ovaj multimedij biti dostojan promicatelj kulturnog, vjerskog i turističkog identiteta u Tisnom.

Urednik

Preslica župne crkve Svetog Duha

A HERITAGE OF CHANT

The multimedia box "Glagolitic Folk Church Chanting in the Diocese of Šibenik - Tisno" is the sixth project of the Croatian Cultural Association "Heritage of Chant". It contains a booklet on the history and church chant of Tisno, two compact audio discs (CD – liturgical and paraliturgical church folk chants of Tisno) and a video compact disc (DVD – documentary films on the town and parish of Tisno).

The splendid spiritual and chant heritage in the Diocese of Šibenik is embellished on the cover pages that adorn all of our recent projects: the stone-carved images on the Cathedral of Šibenik by George of Dalmatia, the statue of the Archangel Michael, who is the patron of Šibenik, and the emblem of our Association. Into this composition we have included also a figure of the Parish Church of the Holy Spirit in Tisno, as a particular symbol of Tisno. The elaborate texts in this multimedia edition with the compact discs are the best testimony of the nature of this cultural heritage.

The multimedia is composed in such a way as to be a satisfaction to the people of Tisno, to all who are engaged in culture and tourism, also to researchers and enthusiasts – actually to all those who wish to enrich themselves and enjoy in the cultural and spiritual heritage of Tisno.

I would like to give a special acknowledgement to Mr. Mladen Magdalenić and the Croatian Radio Television (HRT), the cantors and parishioners of Tisno, the parish pastor Rev. Lazar Čibarić, the recording director Mr. Jakov... who ustupio the video material. Special thanks to the ethnologist Livio Marijan, who put the largest effort in this project, also to Mr. Frane Pavić who zealously nurtures the heritage of the church chanting of Tisno, and to all of my collaborators and editorial staff.

For the financial help I am obliged to express my gratitude to all,

especially the sponsors who are listed towards the end of the booklet, who helped in various ways that this multimedial projects comes to life.

Our work is a testimony of the times we are living in, to our attitude towards religious, cultural and national values, but it is also recognition to all of those who fostered and nourished the traditional Glagolitic folk chant of Tisno.

We hope that this multimedial will be a worthy promotor of the cultural, sacral and turistic identity of Tisno.

Editor

Roseta na pročelju crkve Svetog Roka

Raspelo na Karevaju

“VELIČA DUŠA MOJA GOSPODINA!”

Razložno možemo reći da je kršćanska vjera “raspjevana” vjera. Pjesma je tako duboko u njezinom središtu da zahvaća cijeli ljudski život: osobni i društveni život, sve njegove sadržaje i odnose, vremenite i vječne, zemaljske i nebeske.

Kršćanstvo je Radosna vijest o Božjem Kraljevstvu, o “životu u izobilju” koje Bog Otac trajno dariva svome narodu u Isusu Kristu svome Sinu po Duhu Svetom životvorcu i trajnom obnovitelju lica zemlje. Pjesma je najljepši izraz onih dubokih vibracija koje u ljudskom biću budi osjećaj ispunjenosti i radosti u vjeri da je Bogom ljubljeno biće, da može ljubiti i u ljubavi s Bogom i bližnjima živjeti i graditi bolji svijet, sada ovdje i sve do vječnosti. “Gospodin je moja snaga, Gospodin je moja pjesma!”

I Isus je pjevao pjesme svoga naroda u brojnim svečanostima i blagdanima, naročito o blagdanu Pashe. “Otpjevavši hvalospjeve, (poslije Večere) zaputiše se prema Maslinskoj gori” (Mk 14,26). Evanđelista Marko je zapisao da je Isus sa svojim apostolima pjevao u najiščekivanijem i najsvečanijem Času svoga života, na Posljednjoj Pashalnoj Večeri, koju je blagovao sa svojim učenicima u Jeruzalemu. Naredio im je da tu istu Večeru trajno “čine Njemu na spomen”.

Radosna Kristova vijest duboko je raspjevala kršćansku dušu našega hrvatskog puka, kroz sva njegova kršćanska stoljeća, sve do danas. Sve je u njegovom životu, od rođenja do smrti, bilo zahvaćeno i prožeto liturgijom i pjesmom ushitnom i zahvalnom. Pjesmom je izražavao svoju radost, svoje čežnje i nade, molitve i prošnje, ali i svoju žalost, plač i tjeskobu. Pjesmom je opjevao svoju povijest, stradanja i pobjede, i sva svoja tugovanja i slavlja. Snažna veličanstvena pohvalna pjesma svome Bogu Stvoritelju i Spasitelju “Tebe Boga hvalimo!” odjekivala je našim crkvama u svim životnim okolnostima, hrabrla je,

jačala i nosila naš narod kroz teške povijesne izazove.

Svjedok sam zanosne snage tog pučkog pjevanja u našim crkvama u selu i gradu. Bile su to melodije na riječi liturgijskih i biblijskih tekstova, psalama, pripjeva i himni. Dirale su duboko i tako nježno i snažno obuzimale život kršćanskoga puka, njegove misli i osjećaje, duše i srce, da su ga uvodile u čudesni doživljaj susreta s Tajnom Boga živoga, koji usred svoga naroda i sa svojim narodom živi i putuje ovom "dolinom suza", te ga, po križu i smrti vodi u Uskršnje života u vječnosti. Ta pjesma je istinski odgajala, učvršćivala i hrabrla generacija kršćana u odvažnoj vjernosti Radosnoj vijesti evanđelja Kristova.

Mnoga su događanja utjecala na to da je u posljednjim desetljećima ta "izvorna pučka pjesma" sve više uzmicala pred "novim" pjesmama i instrumentima koji su, često puta bez pravih kriterija, ulazili u crkve i u liturgiju. U nekim župama je taj susret izvornoga i "novoga" bio dramatičan i bolan. Na žalost, u mnogim slučajeva na štetu onoga izvornoga pučkoga. Pjesma cijele Crkve koju su predvodili "pivači", često se svodila na pjesmu izabranoga zbora.

Godine 1994. pokrenuo sam u župi Zaton "Smotru pučkog crkvenog pjevanja pučkih pivača župa šibenske biskupije" pod imenom "Puče moj". To je bio pokušaj da se po mogućnosti "spasi" svekoliko pučko crkveno pjevanje, koje je sve više gubilo dah u mnogim župama, kako primorskog tako i zagorskog dijela biskupije. Ove godine Smotra je održana po trinaest put. Kroz te godine prošlo je kroz Smotru više stotina pučkih crkvenih pjevača iz gotovo tridesetak župa biskupije šibenske, s različitim načinima pučkog pjevanja. Čuli smo gotovo sve pučke napjeve koji su se do danas zadržali u tim župama. Međutim mogli smo čuti i mnoge napjeve koji su se bili izgubili, ali su ih novi pjevači, potaknuti i ovom Smotrom, obnovili po sjećanju "starijih pivača", što nas je svaki put iznova uzradovalo.

Dobro je što se moglo čuti i vidjeti kako su mnogi mлади, marnim slušanjem i vježbanjem "ponovno otkrili" i zavoljeli ljepotu izvornog pučkog pjevanja, pa ga u odgovarajućim prigodama pjevaju u svojim župama. Mnogi od njih danas zapaženo sudjeluju i u drugim sličnim smotrama diljem Hrvatske i u inozemstvu.

Zahvaljujemo Dr. Draganu Nimcu koji i sam nosi u sebi snagu

izvorne pučke liturgijske pjesme rodne župe Lišane, što je s velikim zanosom zamislio i ušao u ostvarenje velevrijednog projekta, koji ima cilj sačuvati barem dio tog našeg vrijednog nacionalnog, kršćanskog crkvenog duhovnog blaga. Podržavam sva njegova nastojanja, njegov entuzijazam i veliki trud što ga je uložio i još ga neprestano ulaže u ovako opsežno zamišljeno djelo.

Ne sumnjam da će uz mnoge dobre suradnike i dobročinitelje ovaj projekt uspjeti ostvariti da pučko pjevanje, što većeg broja župa naše biskupije bude glasovno, literarno i vizualno sačuvano i dostupno svima. Bit će to veliki doprinos našoj kulturnoj baštini i spomen onim nebrojenim pjevačima koji su u našim župama vjekovima stvarali, njegovali i prenosili melodije koje su u župnim zajednicama duše uzdizale Bogu.

Vjerujemo da će ovo djelo potaknuti i druge da i dalje istražuju i njeguju bogatstvo stoljetnog pučkog crkvenog pjevanja. Željeli bismo da ono bude i nadahnuće za nove skladatelje liturgijskog pjevanja i pjesama u našoj suvremenoj Crkvi.

Neka to bude ne samo blago koje ćemo čuvati u "materinoj škrinji", nego blago s kojim ćemo se duhovno bogatiti, živjeti i nadahnjivati se, pjevati i ponositi se s njime kao znakom svoga, kršćanskoga nacionalnoga katoličkoga identiteta.

U vremenima koja nemilosrdno zatiru Božje i ljudske vrednote, treba nam i ovako raspjevano svjedočanstvo o Božjim izvorima koje je Bog u nama otvorio da teku i nose nam život, da bismo u trajnoj zahvalnosti živjeli u Božjoj radosti života.

Ovo djelo, njegove sudionike, podupiratelje i darovatelje, povjeravam zagovoru naše Gospe, naših svetaca i blaženika i na sve zazivam Božji blagoslov.

+ Ante Ivas, biskup šibenski

Svetište Gospe od Karavaja

“MY SOUL MAGNIFIES THE LORD!”

It can be said that the Christian faith is a “faith of chant”. Chant is so deeply rooted in it that it encompasses the whole of man’s life: personal and social life, all its manifestations and relationships, whether temporal or eternal, earthly or heavenly.

Christianity is the Gospel of the Kingdom of God, of “life in abundance” that God the Father bestows on his people in Jesus Christ, his Son, through the Holy Spirit, the Life-Giver and perpetual restorer of the face of the Earth. Chant is the most beautiful expression of the deep vibrations that are awakened by the feeling of fulfillment and joy consisting in the faith that man is a God’s loved creature, that he can love and through that love build a better world with God and his beloved, here and now, till eternity. “The Lord is my strength, the Lord is my song!”

Jesus also chanted the chants of his people on numerous solemn occasions and holidays, especially on Passover. “When they had chanted the hymns (after supper), they went out to the Mount of Olives” (Mark 14,26). Mark the Evangelist wrote that Jesus sang with his apostles during the most awaited for and solemn time of his life, during the Last Supper that he enjoyed together with his disciples in Jerusalem. He ordered them to follow in His steps and perform that Supper in His remembrance.

Christ’s Gospel has encouraged the Christian soul of our Croatian people to sing, through all its centuries of Christianity, until this day. Everything in their lives, from birth till death, was affected by and permeated with liturgy and chant, song of joy and praise. Chants expressed their joys, longings and hopes, prayers and implorations, but also their sorrows, cries and anxieties. Chants spoke of their history, sufferings and victories, all their sorrows and triumphs. A vigorous magnificent song of praise to Lord the Creator and Savior “We praise

Thee, O God!" (Te Deum) echoed in our churches in all circumstances, encouraged, strengthened and carried our people through difficult historical challenges.

I am the witness of the captivating strength of traditional singing in our urban and rural churches. They are the melodies that accompanied liturgical and biblical texts, psalms, refrains and hymns. They affected and overwhelmed the lives of Christians, their thoughts and feelings, souls and hearts so strongly, deeply and gently, that they introduced them to the miraculous encounter with the Mystery of Living God, who lives and walks with his people through the "valley of tears" and leads them through his Cross and death to the Resurrection and Eternal Life. Chant lifted up the people, solidified and encouraged generations of Christians in their bold loyalty to Christ's Gospel.

Many events contributed to the fact that over the last several decades the "authentic traditional chant" gave way to "new" songs and instruments that, often without proper criteria, found their way into the church and liturgy. In some parishes this blend of the authentic and "new" was dramatic and painful, unfortunately, in many instances to the detriment of the authentic. The chanting of the whole congregation, lead by domestic church cantors, was often reduced to the singing of a selected choir.

In 1994 in the Zaton parish I established the Festival of Traditional Church Chanting of Traditional Choirs of the Šibenik Diocese, named "Puče moj" ("My people," of "Popule meus" from the Improperia of Good Friday). This was an attempt to "save" traditional church singing, which was diminishing in many parishes of the coastal and continental area of the Diocese. This year the festival was held for the 13th time. In this period several hundreds of traditional church cantors and choirs from about 30 parishes of the Šibenik Diocese performed at the festival, covering different styles of traditional chanting. We heard almost all traditional chants preserved in these parishes till this day. However, we also had the chance to hear many songs that were lost, but the new cantors, encouraged also by this festival, revived them according to the memories of "older cantors", which thrilled us every time.

We enjoyed in the fact that many young people, through careful

listening and practicing, “rediscovered” and started to appreciate the beauty of authentic traditional chant, which they chant in their parishes. Many of them take significant part in other similar festivals in Croatia and abroad today.

We thank Dragan Nimač, Ph. D., who bears the strength of authentic traditional liturgical chant of his native parish of Lišane, that he enthusiastically envisaged and initiated a valuable project which has the goal of preserving at least a part of our national Christian and Church spiritual treasure. I support his endeavors, enthusiasm and great effort that he invested and keeps investing in this extensive work.

I have no doubt that, with many good associates and benefactors, this project will lead to vocal, literary and visual preservation of traditional singing in the largest possible number of parishes of our diocese. This will be a valuable contribution to our cultural heritage and a monument to all the singers that created, cherished and transmitted the melodies celebrating God in parish communities over the centuries.

We believe that this will encourage others to keep exploring and cherishing the wealth of the centuries' old traditional church singing. We would like it to become inspiration for the future composers of liturgical music, especially singing, in the modern Church.

Let it become not only treasure to be kept in “our mother's chest”, but a treasure that will enrich us spiritually, that we will live with and be inspired by, sing and be proud of as a sign of our Christian Catholic national identity.

In the time when we are witnesses of ruthless destruction of God's and human values we need this singing testimony about the wells that God opened in us, which flow and bring us life and enable us to gratefully live in God's joy of life.

I bestow God's blessing upon this work, its associates, supporters and benefactors and recommend them to the intercession of Our Lady, saints and the blessed ones.

Msgr. Ante Ivas, Bishop of Šibenik

Pogled na Tisno

MJESTO I ŽUPA TISNO KROZ POVIJEST

Današnje mjesto Tisno na otoku Murteru nastalo je u 16. stoljeću od prebjega iz mjesta Dazlina, Dubrava, Ivinj i Oštrica na kopnu u neposrednoj blizini koji postoje i danas.

Ivinj je krajem 13. st. bilo najveće i najvažnije naselje u okolici. Spominje se sa srednjovjekovnom crkvicom sv. Martina prilikom osnivanja šibenske biskupije 1298. godine, a kasniji dokumenti svjedoče da je bio i sjedište župe.¹ Na području Ivinja je iskopana starokršćanska bazilika.² Godine 1460. Postala je nadžupa pod koju su spadale župe Jurjevgrad (danasa Tribunj), Velo selo (Murter), Srima i Žirje. Ukinuta je 1548., kad su Turci spalili crkvu sv. Martina i mjesto. Od nadžupnika Ivinja spominje se Pavao iz Krbave 1460.-1477. Na 28. kolovoza 1536., Juraj Žarko, sudac bratovštine sv. Martina u Ivinju, sklapa sa slikarom Nikolom iz Trogira, zvanim Biasio da Pisia, ugovor po kojem je taj poznati majstor trebao izraditi poliptih Bogorodice i dugih svetaca za crkvu sv. Martina. Danas oko crkve sv. Martina ima brojnih stećaka, s uklesanim ukrasima (polumjesec, jabuka, križ, ključ), te čitava nekropola. Crkva, koja je nekad bila zadužbina knezova Šubića Bribirskih, je jednobrodna, romanička, kasnije pregrađena, s preslicom na pročelju, te ostacima fresaka u unutrašnjosti. Dazlina se spominje početkom 13. st. kada je imala svoju župu. Do pada Skradina u turske ruke (1522.) pripadala je skradinskoj biskupiji, a poslije šibenskoj. Uz crkvu sv. Iliju u župi se spominje 1459. godine i crkva sv. Križa, koje danas nema. Selo Oštrica bilo je smješteno na istoimenom poluotočiću, naspram današnjem Tisnomu, a spominje se već 1298. godine. Selo je prema pisanim

¹ Hilje, Emil: Kontinuitet murterskih ranokršćanskih crkava, Murterski godišnjak, br. 2 (2004), str 35.-47., 37.

² Skračić, Ante: Župa Murter, Murterski godišnjak, br. 2. (2004.), str. 16.

dokumentima postojalo još 1669. Selo Dubrava («tišnjanska») spominje se 1433. godine kao naselje pod mletačkom vlašću.³

U vrijeme osnivanja šibenske biskupije 1298. Ivinj je imao 30 obitelji i 269 stanovnika, a Oštrica 10 sa 95 stanovnika. Ivinj je do 1412. bio pod vlašću Venecije. Godine 1414. već se u neposrednoj blizini pojavljuju Turci.⁴ Turska osvajanja u Dalmaciji zaokružena su Ciparskim ratom 1570.-1573. nakon kojega je šibenski distrikt bio sužen na grad, otoke i uski priobalni pojaz. U murterskom zaleđu Turci su držali liniju Vransko jezero – Dazlina – Rakitnica - Zaton. Granična crta ostala je nepromijenjena do Kandijskog rata 1645.-1669.⁵ Godine 1543. Ivinj, Dazlina i Zlosela (Pirovac) ostali su napušteni zbog turskih napada.⁶ Ivinj se kao mjesto nije nikada obnovio a njegovi stanovnici su prebjegli na otok Murter.⁷ Budući da su već postojala stara naselja na otoku (Murter, Jezera), doseljenici osnivaju naselje uz sami morski tjesnac koji dijeli kopno od otoka Murtera, po kojem je Tisno dobilo ime. Najstariji hrvatski naziv Tischno nalazi se na jednom nacrtu iz 1567. god. u Muzeju grada Šibenika.

Krsto Stošić bilježi da je Tisno pripadalo župi Murter od svog postanka do 1548., kada je dobilo svoju župu i kada je u njemu posvećena župna crkva sv. Duha, o čemu svjedoči i natpis na njezinom nadvratniku: «Crkva posvećena 1548». ⁸ Prema natpisu na ploči od tuča, kod ambona, u glavnom su oltaru pohranjene moći sv. Kaja, Aksilina i Viktora. U prezbiteriju ima jedna svećenička grobnica sa 12-13 ukopanih svećenika (svjedočanstvo Frane Pavića), te nekoliko grobnica uglednih mještana. Proširena je i nadograđena 1640. i 1840. Zvonik je odvojen od crkve, građen oko 1640., i nije dovršen. Ovu novu crkvu posvetio je biskup Jeronim Mileta 22. lipnja 1930. i od tada se taj dan svečano slavi kao blagdan posvete crkve u nedjelju nakon 22. lipnja.⁹

³ Colić, Ante: Iz prošlosti Tisnog, Šibenik 1980., str. 16-27.

⁴ Colić, str. 19.

⁵ Juran, Kristijan: Prilozi povijesti otoka Murtera u prvoj polovici 17. stoljeća, u: Murterski godišnjak, br. 2. (2004.), str. 151.

⁶ Colić, 21.

⁷ Juran, str.152.

⁸ Colić, str. 13.; Skračić, str. 18.

⁹ Colić, str. 31., 167, bilj 198.

Na spomenutom nacrtu koji prikazuje Tisno iz 1567. godine, uočava se da je crkva jednobrodna građevina sa malim narteksom, apsidom i zvonikom na preslicu. Ovo je vrijeme kada se tek započinje s izgradnjom čvrstog naselja. Na spomenutom nacrtu kuće su malobrojne, skromne prizemnice sa slamanatim krovovima.¹⁰ Prema izvješćima šibenskih knezova mletačkom senatu, Tisno je 1585. godine već imalo 467, a 1599. godine 574 stanovnika. Tijekom 16., 17. i 18. stoljeća vladala je stalna opasnost od Turaka, koji su upadali i na otok Murter, te odvodili u roblje. Mletački magistrat je god. 1735. naredio da se u svim crkvama, kaštelima i selima, u određene korizmene nedjelje skuplja novac za otkop robova. Tišnjani su se iskazali i u borbama s Turcima, te je poznati fra Andrija Kačić Miošić opjevao Tišnjane Andriju i Marka Perinovića kao junake.¹¹

Za vrijeme mletačke uprave Tisno se razvijalo i napredovalo. U njemu su sagrađene tri crkve, a proširena je župna. Crkva sv. Andrije sagrađena je 1606. na brdu s južne strane mjesta. Crkva sv. Roka sagrađena je na obali nešto prije 1651. Ima glavni oltar i oltar Gospe od Ružarija, te kipove sv. Roka i sv. Josipa. Crkva sv. Ante nalazila se u tzv. Crkvenoj ulici blizu obale, a sagrađena je 1691. Pripadala je biskupskom stolu (menzi) u Šibeniku koji se brinuo o njoj te je bila kućna kapelica šibenskih biskupa koji su ljetovali u Tisnomu. Crkva Gospe od Karavaja na brdu Brošćica iznad Tisnoga sagrađena je 1720 i bila je privatno svetište obitelji Gelpi do 1973. godine.

Prvotna groblja bila su oko crkava sv. Ilike u Dazlini i sv. Martina u Ivinju. Kasnije je izgrađeno oko župne crkve, prošireno i uređeno 1830., te blagoslovljeno od biskupa Jeronima Milete 1927. Ima općinske grobove i grobove bratovštine sv. Sakramenta koji postoje i danas, kao i svih današnjih bratovština, zatim grobove gospode i svećenika kao i poseban dio za one umrle od kužnih bolesti.¹² Prema predaji, od 23. kolovoza 1690. do 25. siječnja 1691., u Tisnom je vladala kuga, kada je umrlo oko 600-njak mještana. Tišnjani su «učinili zavit» 7. siječnja 1691. a kuga je prestala 25. siječnja. Do danas tišnjanska župa slavi 7. siječnja «Zavjetni dan», a «Dan zahvalnosti» 25. siječnja.

¹⁰ Izvor: mr. sc. Josip Čuzela i Joso Stegić (www.tisno.hr)

¹¹ Colić, str. 23-26.

¹² Isto, str. 30-31, 109-110.

Grb biskupa I. L.S.

Relikvijar s Gospinom robom

Alberto Fortis na svom putovanju po Dalmaciji u 18. stoljeću navratio je i na otok Murter. Zapisao je, između ostaloga: «Cjeli otok Murter, koji ima opseg oko trinaest milja, najvećim je dijelom obradiv i morao je davati bogate plodove onim stanovnicima... Tjesnac što dijeli otok Murter od kopna prepun je manjih brodica koje se boje izložiti moru u pogibeljima godišnjih doba. Zbog toga se tu diže ugodno selo s dobro načinjenim kućama, i u njemu stanuje dobar broj imućnih trgovaca, premda su na tom mjestu obližnje hridi i sučelno kopno, kao i mramorni bregovi na samom otoku, zaista goli, te rastužuju pokazivanjem neplodnosti koja izaziva užas».¹³

Između 1635. i 1721. iz Šibenika i Italije doselilo se u Tisno 35 talijanskih obitelji, većinom iz okolice Bergama i Caravaggia. Neke su se pohrvatile, a neke izumrle.¹⁴ Među doseljenima je i obitelj Gelpi iz Bergama koja je donijela sliku Gospe od Caravaggia (Karavaja). Prema tradiciji, u Italiji se 26. svibnja 1432. Gospa ukazala Ivanici, mladoj ženi Frane Varolija, u polju Mazzolengo blizu grada Cravaggia (nedaleko od Milana). Gospina se slika najprije častila u Tisnom u kućnoj kapeli obitelji Gelpi. Biskup Venancije Srećko Scotti (1784.-1795.) dopušta 14. kolovoza 1792. Bartulu Gelpiju da na svom zemljištu, na brdu Brošćici ponad Tisnoga, sagradi crkvicu Gospi od Karavaja. Nakon što je uredio crkvu, Bartul je u njoj trajno izložio Gospinu sliku. Crkvica je s vremenom postala premalena za brojne hodočasnike pa je 1890. proširena.¹⁵

Od najmlađeg mjesta na otoku Murteru, Tisno s vremenom postaje njegovo najrazvijenije mjesto i upravno središte. Godine 1807. sjedište je «VI. 'Riparta' kontinentalnog dijela okruga Šibenik» (za susjedne otoke i mjesta na kopnu), te ima 60 aktivnih i rezervnih naoružanih stražara.¹⁶ Za francuske uprave u Dalmaciji, 1811. godine, Tisno postaje središte općine, ne samo za otok Murter, već i obližnja obalna naselja Pirovac, Tribunj i Vodice.¹⁷ Općina ostaje i u vrijeme

¹³ Fortis, Alberto: Put po Dalmaciji, Venecija 1774., str. 108.

¹⁴ Colić, str. 35-37.

¹⁵ Lubina, Petar: Pučka pobožnost i Gospina svetišta u Šibenskoj biskupiji, u: Sedam stoljeća šibenske biskupije, str. 679-680.

¹⁶ Colić, str. 41.

¹⁷ Milin-Ćurin, Vedrana: Pjevanje na otoku Murteru, Umjetnička akademija Sveučilišta, Split 2002., str. 8-9.

druge austrijske uprave (1814.-1918.).¹⁸ Napredak mjesta vidi se i po velikoj količini obradive zemlje, proizvodnji i izvozu vina i ulja, broju krupne stoke, broju obrtnika i brodova. Tako je 1773. iz Tisnoga u Mletke izvezeno odjednom čak 284 barila maslinova ulja. U 18. stoljeću jedino su Tišnjani na otoku posjedovali veće brodove „bracere“ i „pelige“ kojima su razvozili vlastitu robu po sjevernom Jadranu. Drveni pomicni most uspostavljen je 1832., koji je 1867. zamijenjen željeznim. Godine 1840. u Tisnom je bilo 19 obrtnika, a od 1824. djelovala je radionica («tvornica») voska i voštanih svijeća. Godine 1879. najveći broj čamaca i prijevoznica tereta u zadarsko-šibenskoj regiji imalo je upravo Tisno, njih čak 184. Otočko vinogradarstvo bilo je gotovo isključivo u rukama Tišnjana. Od 1893. dvaput tjedno održavala se pruga Zadar-Tisno, a jednom tjedno Zadar-Šibenik s pristajanjem u Tisnom. Razvijale su se udruge i zadruge, a već nakon Prvog svjetskog rata razvija se i turizam (do 1935. u Tisnom je znalo boraviti i do 50 stranaca, te je sagrađen hotel).¹⁹ Još za druge austrijske uprave, u Tisnom su postajali uredi: carinski, kotarski sud, lučko povjereništvo, općina, finansijska kontrola, poštanski ured i serdarija. Tijekom 19. st. postojala je i škola.²⁰ Nije čudo stoga što godine 1873. reporter lista «Il Dalmata», u članku «Da Zara a Sebenico», piše: «Praveći usporedbu bez mržnje i predrasuda između Šibenika i Tisnoga, prvi ima još mnogo naučiti od drugoga i ako Tisnomu bude dodijeljen sud, sigurno je da će ubrzo u svemu nadmašiti susjedni Šibenik, koji napreduje koracima raka.»²¹

Rastu i razvoju mjesa prilagođava se na svoj način i Crkva. Godine 1830. nabavljene su za župnu crkvu orgulje. Ispravom pape Pija IX. od 20. srpnja. 1877. župa Tisno podignuta je na čast nadžupe. Njezin je župnik imao pravo nositi kanoničke znakove i sudjelovati u koru šibenske katedrale iza počasnih kanonika. Time je župni ured postao nadžupnim, a župnik nadžupnikom, te ujedno i dekanom. Dekanat Tisno danas obuhvaća župe Tisno, Jezera, Betinu, Murter i Zlosela (Pirovac).²²

¹⁸ Colić, str. 42, 45.

¹⁹ Peričić, Šime: Prilog poznavanju gospodarstva otoka Murtera u prošlosti, Murterski godišnjak, br. 2 (2004.), str. 325-346.

²⁰ Colić, str. 72-76.

²¹ Isto, str. 67.

²² Isto, str. 57, 78.

U Tisnomu su narodnjaštvo i autonomaštvo prilično bili suprotstavljeni, što je razumljivo s obzirom na talijansko podrijetlo nekih doseljenih obitelji, ali i na poseban sloj državnih službenika koji je radio u javnim uredima i upravi Tisnoga kao upravnog središta. Župnici su živo podupirali narodnjački pokret. «Zoru dalmatinsku» 1844. kao pretplatnici primaju mnogi, a među njima i župnik don Mihovil Božić. Sveslavenski kongres u Pragu pismom iz Dalmacije pozdravio je 1848. godine i župnik don Josip Raimondi iz Tisnoga. Isti je na izborima 1864. izabran za zastupnika Narodne stranke. Car Franjo Josip, za posjetu Dalmaciji, 18. travnja 1875. Posjetio je Tisno, gdje ga je pozdravio načelnik Josip Marinović, prvi načelnik narodnjačke političke orientacije. U Tisnom je 1872. utemeljen «Prijateljski narodni skup» s ciljem naobrazbe puka, a 1905. je osnovan Hrvatski sokol.²³ Stanovništvo Tisnoga je naglo raslo: 1830. godine imalo je 1199, a 1910. 1900 stanovnika. Župna crkva je mogla primiti najviše 600 osoba, te je Crkovinarstvo tražilo 1914. godine od Namjesništva u Zadru odobrenje i pomoć za proširenje crkve.²⁴

U Prvom svjetskom ratu život je izgubio 31 Tišnjani (ostalo je 20 udovica i 44 siročadi). U kolovozu 1916. godine, austrijske su vlasti skinule 11 zvona (sa zvonika sv. Duha 2, Gospe od Karavaja 2, sa sv. Roka 3, te po jedno zvono sa sv. Andrije, sv. Ante, sv. Martina i sv. Ilije) sveukupne težine 1261 kg, kako bi od njih napravili granate i topove. Nakon devet godina, 1925., za župnu crkvu su nabavljena dva nova zvona, za iznos od 31.443,90, ukupne težine 651 kg. Novac su nabavili međuostalim i prodajom drva nasječenih u Dazlini.²⁵

Na svršetku rata došla je kratka talijanska okupacija. »Na Veliku nedjelju 1919. Talijani hapse i don Tomu Perina. Za božićnih blagdana 1919. narod igra kolo kod sv. Roka, a ne na Rudini²⁶ jer se na stijegu vijorila talijanska zastava«.²⁷ Rapalskim ugovorom 1920. Tisno ulazi u sklop Kraljevine Jugoslavije. Talijani su otišli 1921., pucajući na hrvatsku zastavu koja se vijorila na Gospu od Karavaja. Između dva rata u Tisnomu je bilo prilično živa i jaka politička aktivnost raznih političkih

²³ Isto, str. 45-49.

²⁴ Isto, str. 71.

²⁵ Isto, str. 79, 110.

²⁶ Središnji mjesni trg na obali.

²⁷ Colić, str. 85.

Crkva Svetog Roka

stranaka i organizacija, što je i razumljivo budući je Tisno bilo općinsko sjedište s priličnom šarolikim ekonomskim sastavom stanovništva (zemljoradnici, pomorci, trgovci, obrtnici, državni činovnici), a nije bilo posve ujednačeno ni s obzirom na nacionalni sastav stanovništva (obitelji s talijanskim podrijetlom). Političke napetosti ne mimoilaze ni Crkvu. Tako na dan ujedinjenja, 1. prosinca 1939., kotarski poglavар Ivo Aničin zabranjuje sokolašima Tisnoga da u skupini sudjeluju sa svojom glazbom u zahvalnici «Tebe Boga hvalimo» u mjesnoj crkvi.²⁸

Uoči Drugog svjetskog rata, 1939. godine, Tisno ima 2138 stanovnika, a 348 Tišnjana je po svijetu. Između dva rata u Tisnom ima 26 zanatlija, 11 trgovaca i 8 ugostitelja, a održavala se redovita brodska pruga sa Šibenikom i Zadrom. Od 1923. razvijao se i turizam. Čehoslovačka turistička agencija «Čedok» uvrstila je Tisno među turistička mjesta na Jadranu. Ipak, Šibenski list god. 1931. nazvao je Tisno varošicom, vjerojatno zbog nekog animoziteta. Tisno je napreduvalo i u kulturno-prosvjetnom pogledu. Godine 1927. u Tisnom je osnovano kulturno-umjetničko društvo 'Hartić' koje postoji i danas, zatim tamburaški orkestar i limena glazba. Za glazbeno društvo «Hartić» naručena su glazbala u Čehoslovačkoj, a za nabavu su dale doprinosi i bratovštine. Biskup Jeronim Mileta je 22. lipnja 1930. posvetio nadžupnu crkvu u groblje prigodom održavanja euharistijskog kongresa.²⁹

Za Drugog svjetskog rata do 1943. Tisno je pod talijanskom okupacijom, a do 1.11.1944. pod njemačkom. Talijani su za svoje okupacije vršili zlodjela, ubijali, palili i pljačkali. Mjesto je pretrpjelo i četiri saveznička bombardiranja, a 110 Tišnjana bilo je u zbjegu u El Shattu. Tišnjani mahom bili u partizanima. «U borbi protiv okupatora aktivno je sudjelovalo svaki peti, stradao svaki četrnaesti, bio zatvoren svaki osmi, interniran svaki jedanaesti a u zbjegu svaki devetnaesti mještanin Tisnoga».³⁰

Nakon Drugog svjetskog rata, Tisno i dalje ostaje administrativnim središtem otoka Murtera. Postupno je napreduvala izgradnja obale, plaže i brojnih objekata, te je došla elektrifikacija (1954.), cesta (1961.), vodovod (1968.) a 1965. i novi pokretni most. God. 1955. Tisno je imalo

²⁸ Isto, str. 98.

²⁹ Isto, str. 87-110.

³⁰ Isto, str. 113-127,

1668. stanovnika. Tišnjani su se ipak iseljavali u prekomorske zemlje, kao i svi naši otočani. Krajem 1980-tih samo u Australiji zabilježeno je oko 1200 stanovnika tišnjanskih korijena.³¹

U najnovije vrijeme mjesto se proširilo osobito na kopnenom dijelu te se danas prostire podjednako na kopnu i na otoku. Potpuna rekonstrukcija i postavljanje novog pokretnog mosta izvršeno je u 1991. godini. Cjelokupni razvoj mjesta obilježen je snažnim razvojem turizma, kao i čitav otok Murter, te danas Tisno ima sadržaje i obrise malog grada. Brojni Tišnjani sudjelovali su u Domovinskom ratu, od kojih su trojica poginuli. Nastankom samostalne države Hrvatske, ponovno je 1993. godine ustanovljena Općina Tisno. U ljeto 1993. pušten je u rad novi cjevovod koji opskrbljuje otok Murter vodom iz rijeke Krke, a 1997. ustanovljen je Općinski sud u Tisnom. Mjesto ima organizirane službe bitne za svakodnevni život, između ostalog komunalnu službu, Turističku zajednicu i Dobrovoljno vatrogasno društvo. Današnje Kulturno-umjetničko društvo 'Hartić' ima 50-tak članova orkestra, malu glazbenu školu i amatersko kazalište, a 1970-tih godina tu su i ženska klapa 'Tišnjanke' i muška klapa 'Tisno'.³² Glazbari, folklorna skupina i klapa nastupali su na domaćim i međunarodnim priredbama u Zagrebu, Šibeniku i Omišu.

Župa Tisno danas ima vrijednosti koje su se našle na popisu spomenika kulture: crkva sv. Martina na Ivinju; u župnoj crkvi Sv. Duha drveni gotičko-renesansni kip Bogorodice s djetetom iz 15. st, obložen srebrom i zlatom zatim drveni polikromirani barokni kipovi dviju Marija pod križem iz 18. st., te šest srebrenih baroknih «kandelira» (svjećnjaka) s mletačkim žigovima iz 17. i 18. st; u crkvi sv. Roka gotički drveni Gospin kip iz 16. st., barokni kipovi sv. Antuna, sv. Josipa, sv. Magdalene, sv. Terezije, sv. Roka i Boga Oca s nabranim plaštem, oltarna pala iz 18. st. te pala, ulje na platnu, rad Antonija Alborghettija.³³ Posebno su zanimljive, još potpuno neistražene, nekropole sa stećcima i kasnoantički grob iz 5./6. st. kod sv. Martina na Ivinju te stećci kod crkve sv. Ilje u Dazlini.

U etnografskom pogledu, Tisno spada u jadranski kulturni krug, sa svim osobinama mediteranske kulture koja obilježava otoče i

³¹ Isto, str. 132-138.

³² Milin-Ćurin, str. 10., 13.

³³ Colić, str. 144-145.

Zvonik (kampaneja) župne crkve Svetog Duha u Tisnom

priobalje sjeverne i srednje Dalmacije. Gospodarsku osnovu oduvijek čini okrenutost tradicionalnom mediteranskom uzgoju vinove loze i masline, u kombinaciji s ovčarstvom, ribarstvom i pomorstvom. Bitna osobina je i višeslojnost kulturnih elemenata gdje nalazimo na tragove staromediteranskih i antičkih, zatim dinarskih i novijih levantinskih ostataka u tradicijskoj kulturi. Posljedica je to nekoliko čimbenika: prvotne romanizacije i mediteranizacije doseljenog slavenskog stanovništva na Jadran u prvim stoljećima naseljavanje, kada se poprimaju elementi rimske i ilirske kulture, zatim doseljavanje novih stanovnika iz dinarskih krajeva u vrijeme turskih prodora u naše krajeve i na koncu politički, gospodarski i kulturni utjecaji koji su posljedica otvorenosti moru i stoljetne mletačke uprave.

Tišnjani su čakavci ikavskoga izgovora, premda danas pomalo gube i same osnove toga izvornog starohrvatskog jezika (tako se i sama zamjenica «ča» zamijenila sa «što» ili «šta»). Sve do 20. stoljeća sačuvali su se i neki vrlo stari običaji. Među njima je i običaj biranja seoskoga kralja za kojega povjesničari i etnolozi nalaze porijeklo još u antičkim rimskim običajima. Taj je običaj u božićno vrijeme u Šibeniku zabilježio i opisao Fortis,³⁴ a bio je raširen i na drugim zadarskim, šibenskim i splitskim otocima.³⁵ Stari su običaji također paljenja obrednih vatri «koleda» uoči ljetnog solsticija (u predvečerje Ivane, 23. lipnja) kao i za božićno-novogodišnjih blagdana kada se kolendalo posebnim drevnim obrednim stihovima, od kojih donosimo samo prve redke:

*Došli smo vas pohoditi,
kao dobre prijatelje,
I zaželit dobre želje,
Ovdje, ondje,
Na dobro vam Mlado lito dojde...³⁶*

U Tisnomu je postojao i stari pretkršćanski običaj paljenja panja

³⁴ Fortis, str. 100.

³⁵ Cvitanović, Vladislav: Dva priloga o biranju kraljeva u Dalmaciji, Zbornik za narodni život i običaje, knjiga 35, Zagreb 1951., str. 29.

³⁶ Colić, str. 147-148.

«badnjaka» (od maslinova drveta), koji je gorio na ognjištu na sve tri «badne večeri», tj. na Badnjak, Staru godinu i uoči Bogojavljenja (Tri kralja). Posipalo ga se žitom i zalijevalo vinom. Uz upaljenu svijeću utaknutu u pšenicu, kroz sve božićne blagdane molilo se osobito za pokojne: «*Za sve od našega roda i plemena koji su pokopani kod tempela sv. Ilje u Dazlini, kod sv. Martina na Ivinju...*». Dok se tamjan stavljao na žeravicu, govorilo se:

«U ime svetoga Trojstva! Stvori Bog čovika na sliku i priliku svoju! Bože, ne daj nan umriti u griju smrtnomu.

Kadilo se kuće, konobe, mreže i brodove. Dok se kadilo, govorilo se:

U ime Oca i Sina i Duha Svetoga.

Oslobodi nas od neprijatelja paklenoga.

Kud ja s tamjanon, tud Bog s milošću, kripošću, blagoslovom, daron njegovin! O Isuse i Marijo, budi van fala i slava. Sveti Kuzma i Damjane, koji pita lika, ne tražiš mita, do tvoje svete milosti. Amen!»³⁷

U svadbenim običajima obavljao se također jedan vrlo stari pretkršćanski običaj blagoslivljanja mladenaca, pri čemu su oni klečali dok im se kolačem doticalo glave, a nakon toga kumovi su razbijali kolač nad njihovim glavama.³⁸

³⁷ Kazivao Frane Pavić u Tisnomu, 14. prosinca 2007.

³⁸ Colić, str. 148-150.

GLAGOLJAŠTO I GLAGOLJAŠKO PJEVANJE U TISNOM

1. Pojam glagoljaštva i glagoljaškog pjevanja

Kada bismo pod pojmom «glagoljaštva» ili «glagoljaškog pjevanja» podrazumijevali isključivopisanje glagoljicom odnosno pjevanje liturgijskih tekstova rimskog obreda na staroslavenskom jeziku iz glagoljicom pisanih liturgijskih knjiga, jedva da bi obuhvatili sve ono što se krije pod tim pojmovima. Premda ime dolazi od naziva jednog slavenskog pisma - glagolice, pod pojmom «glagoljaštvo» možemo i trebamo razumjeti čitav jedan «vjersko-kulturni pokret»,³⁹ u hrvatskoj povijesti. U samoj srži tog fenomena dakako stoji hrvatsko pismo glagoljica, te staroslavenski (ili crkvenoslavenski) jezik hrvatske redakcije na kojem su glagoljicom bile pisane bogoslužne knjige rimskoga obreda, a koje su se upotrebljavale u Crkvi u Hrvata od samog pokrštavanja i stvaranja vlastite države. Fenomen glagoljaštva stvorio je jednu autohtonu kulturnu pojavu među Hrvatima koja se očitovala u mnogostrukim područjima života: u književnosti, glazbi, raznim umjetnostima, u posebnoj političkoj svijesti, društvenom i duhovnom životu. Ako i jedna pojava u kulturi Hrvata zavrjeđuje pridjev «autohtonosti», onda je to bez sumnje glagoljaštvo sa svim njegovim očitovanjima i dobro poznatim pojmovima u našoj kulturnoj-povijesti kao što su «pop glagoljaš», «glagoljaško pjevanje», «glagoljaški misali i brevijari», «glagoljaški rukopisi», «glagoljaška tiskara», «glagoljaška bratovština», «glagoljaška misa»... Glagoljaštvo kao takvo jedva da se može usporediti s drugim kulturno-povijesnim i vjerskim fenomenima. Manifestaciju tog fenomena promatrati ćemo u ovom radu u jednom zemljopisno-povijesnom mikrokozmosu, u jednom hrvatskom, dalmatinskom, otočkom mjestu – u Tisnom na otoku Murteru

³⁹ Japundžić, Marko: Tragom hrvatskog glagolizma, novaja i vethaja, knjiga 5, Provincijalat franjevaca trećoredaca, Zagreb 1995, str. 8.

- i to kroz pučko crkveno pjevanje koje nazivamo «glagoljaškim».

Glagoljaštvo je svoj najupečatljiviji izraz ili primjenu u najširim slojevima puka pronašlo u pučkom crkvenom pjevanju kojega nazivamo *glagoljaškim pjevanjem* ili starohrvatskim (glagoljaškim) pučkim crkvenim pjevanjem. «U najužem smislu riječi naziv 'glagoljaško pjevanje' označuje pjevanje popova i klerika glagoljaša, tj. pjevanje svećenstva koje se u bogoslužju služilo crkvenoslavenskim jezikom pisanim glagoljicom. U širem značenju, to je svekoliko, od davnine uobičajeno pjevanje svećenika i laika – liturgijsko, izvanliturgijsko i drugo crkveno pjevanje zapadnog obreda koje je u svojim početcima proizшло iz crkvenog pjevanja na crkvenoslavenskom jeziku i još u srednjem vijeku uključilo i crkveno pjevanje na hrvatskom (živom, narodnom jeziku).⁴⁰ Ono podjednako zahvaća pjevanje svećenika i laika, solista i skupina, te liturgijsko, izvanliturgijsko i drugo crkveno pjevanje, i to zapadnog obreda «koje je u svojim početcima proizašlo iz crkvenoga pjevanja na crkvenoslavenskom jeziku... a u napjevima je – osim elemenata istočnog, bizantskog crkvenog pjevanja i osobina zapadnog, rimskog gregorijanskog korala kao i drugih oblika zapadnoga crkvenog pjevanja – prihvatilo i značajke svjetovne vokalne folklorne glazbe onih užih geografskih područja na kojima se razvijalo – u Istri, na kvarnerskim otocima, u Hrvatskom primorju i u Dalmaciji».⁴¹ U povijesti je područje glagoljaškoga bogoslužja bilo šire od onoga gdje se do danas ili donedavno očuvalo: čitavu Dalmatinsku Hrvatsku, Zahumlje, Neretljansku oblast, Bosnu, možda Duklju i Travuniju, a pojavljivalo se povremeno i na području uže Hrvatske, Slavonije i Slovenije. Od samih početaka koristili su ga uz dijecezanske svećenike, hrvatski benediktinci, a ponajviše franjevci trećoredci koje stoga zovu „franjevci-glagoljaši“⁴² kod kojih se prigodimice upotrebljava i danas.

Premda se liturgijsko pjevanje na staroslavenskom jeziku hrvatske redakcije u puku najduže i najbolje sačuvalo na sjevernom dijelu Jadrana - u Istri, na Hrvatskom primorju, kvarnerskim i zadarskim otocima, ali i tamo ne svugdje u jednakom obimu, pod pojmom

⁴⁰ Bezić, Jerko: Osmeračke pjesme u Glagoljaškom pjevanju, Naučne komunikacije XXIII., Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1989., str. 11.

⁴¹ Bezić, Jerko, Očitovanje vjere jednostavnim napjevima glagoljaškog pjevanja, Zbornik radova simpozija «Zagreb», 15. XII. 2001., Zagreb, 2003., str. 35.

⁴² Usp. Japundžić, str. 17.

«glagoljaško pjevanje» podrazumijeva se i pučko pjevanje na živom hrvatskom jeziku na čitavoj hrvatskoj obali, od Istre do Dubrovnika. Ono je nastalo unutar glagoljaškog bogoslužja u kojem je postupno "mrtvi" staroslavenski jezik zamjenjen sa "živim" govornim jezikom. Sâmo pjevanje kao takvo, u svakom drugom smislu osim u strogo jezičnom, ostalo je pučko, tradicijsko, dakle «glagoljaško». Riječ je, kako kaže istraživač i etnomuzikolog dr. Jerko Martinić, «o liturgijskim napjevima s regionalnim (i lokalnim) glazbenim značajkama koji se usmeno dalje prenose».⁴³ Glagoljaško bogoslužje i pjevanje jesu dakle puno širi pojmovi od samog pitanja bogoslužnog jezika. Istraživajući danas glagoljaško pjevanje u Tisnom na otoku Murteru, jedva da se u pjevanju išta može naći na staroslavenskom jeziku. Pjevanje stalnih dijelova mise na staroslavenskom od strane svećenika i puka potpuno nestaje kako u Tisnom tako i u mnogim drugim župama 1960-tih godina, nakon liturgijske reforme Drugog vatikanskog koncila. Međutim porijeklo i struktura današnjih napjeva u župi Tisno, način pjevanja i sudjelovanja, čitav glazbeni i obredni život i izražaj posve je «glagoljaški» i zapravo je neprekiniti nastavak i plod stoljetnog staroslavenskog glagoljanja tišnjanskih popova glagoljaša, pučkih crkvenih pjevača i bratovština kao glavnih nositelja tog fenomena.

2. Glagoljica i glagoljaško bogoslužje u Tisnom

Šibenska biskupija nastaje godine 1298. odvajanjem od trogirske biskupije.⁴⁴ Češki kroničar Pulkava (+1300.), pišući kako su sv. Ćiril i Metod dobili od svete Stolice odobrenje za upotrebu narodnog jezika u liturgiji, veli: «I tako sve do današnjega dana, koliko sami biskupi, toliko svećenici, misu i ostale službe Božje obavljaju u slavenskom jeziku u nadbiskupijama i pokrajinama Splita, Dubrovnika i Zadra kao i svi njihovi

⁴³ Bezić, Jerko: Ocjene i prikazi (Jerko Martinić: Glagolitische Gesänge Mitteldalmatiens, Teil I (Text), Teil II (Noten), Kölner Beiträge zur Musikforschung, Band 103, Gustav Bosse Verlag, Regensburg 1981, 362. str. (I) i VIII + 113 str (II)), Slovo 32-33 (1982-1983), str. 249. Martinić kaže da je stoga u istraživanje potrebno uključiti i određene napjeva s latinskim tekstom (npr. stalne dijelove mise), premda im nedostaje upravo specifičan kriterij jezika.

⁴⁴ Barbarić, Josip: Šibenik, Šibenska biskupija, Šibenski biskup, u: Sedam stoljeća, str. 91.

Starokršćanski lokalitet i crkva sv. Martina u Ivinju

Izvorna slika Gospe od Karavaja

sufragani⁴⁵ u mnogim biskupijama».⁴⁶ Juraj iz Slavonije krajem 14. ili na samom početku 15. st., donosi popis biskupa koji su se mogli služiti povlasticom crkvenoslavenske liturgije, među kojima je i biskup Šibenika («Episcopus Schibenik»).⁴⁷ Na području Šibenske biskupije upotrebljavali su se latinica, glagoljica, bosančica i stara cirilica – na hrvatskom jeziku, a upotrebljavali su ih dijecezanski svećenici te franjevci trećoreci.⁴⁸ Prema Šupuku, ipak dominira glagoljica za koju tvrdi da u ovom kraju počinje i prije dolaska benediktinaca, još kad je šibensko područje neko vrijeme pripadalo ninskoj biskupiji. Benediktinci su svoje samostane imali na Žirju, na otočiću Sustipancu (blizu Pirovca), na otoku Prviću, na Ljuljevcu (pred Šibenskom lukom) i možda na Stipancu (otočiću na Prokljanskom jezeru). Navodi i povjesničara Ivančića koji samostane na Prviću i Sustipancu drži najstarijim žarištima glagoljice u ovoj sredini, ističući da se glagoljica uzdržala u šibenskoj biskupiji samo iz razloga «što su u njoj obitavali Trećoreci, koji su je rabili na Sustipancu kod Tiesnoga i u trim župama, kojima su oni upravljali: u Prvić-Luci, Šepurini i Kaprijam»).⁴⁹

Šibensko područje, kako u crkvenom tako i u političkom, sociološkom i kulturološkom pogledu, gotovo kroz čitavu povijest višemanje tvori cjelinu sa Zadrom koji je vjekovima bio poznato žarište i središta glagoljaštva. Premda su šibenski biskupi uglavnom bili latinski, pa i porijeklom Talijani, prisutnost glagoljice, glagoljaškog bogoslužja i živog hrvatskog jezika u liturgiji je bila sveprisutna i konstantna. Vidljivo je to iz brojnih dokumenata. «Izvješće ad limina iz 1592. navodi da je biskupija, zbog turske najezde stiješnjena uz morsku obalu, te da se ondje nalazi četraest župa kojima upravljaju pomični kapelani (upravitelji)...ilirskoga jezika, tzv. glagoljaši, koji nemaju nikakvih knjiga osim brevijara, misala i obrednika na tom jeziku. Na narodnom jeziku čitaju mise, recitiraju oficij⁵⁰ i opslužuju sakramente... Njima pripadaju franjevci trećoreci istog jezika, koji s dopuštenjem biskupa na isti način dijele sakramente».⁵¹ «Svi biskupijski svećenici vršili su službu Božju na staroslavenskom jeziku. Nema ni jedne župe u Primorju koja nije

⁴⁵ Biskupije koje su im podložne.

⁴⁶ Runje, Petar: O knjigama hrvatskih glagoljaša, Zagreb 1998, str. 13-14.

⁴⁷ Runje, Petar: Školovanje glagoljaša, Matica hrvatska Ogulin 2003, str. 22.

⁴⁸ Šupuk, Ante: Šibenski glagoljski spomenici, JAZU, Zagreb, 1957., str. 5-7.

⁴⁹ Isto, str. 8-9.

⁵⁰ Tj. mole časoslov.

⁵¹ Lukinović, Andrija: Šibenska biskupija u izvještajima *ad limina* u 17. i 18. stoljeću, u: Sedam stoljeća šibenske biskupije, str. 256.

glagoljala».⁵² Sačuvani glagoljski testamenti i druge privatno-pravne isprave koje je pisalo preko 40 popova glagoljaša u razdoblju od 227 godina (1547.-1774.) u 13 sela šibenske okolice,⁵³ kao i do danas sačuvano glagoljaško pjevanje, najbolje svjedoče o glagoljaštvu šibenske biskupije.

Glagoljaštvo šibenske biskupije posvjedočeno je i tijekom 20. stoljeće. Na posveti Gospine spomen-crkve u Biskupiji kod Knina, 18. rujna 1938., hvarski pop Miho Pušić «sluzio je svečanu misu na glagoljici», a govor je održao zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac».⁵⁴ Jedan od najvećih uspjeha hrvatskog glagoljaštva u okviru Katoličke Crkve jest svakako glagoljanje koje je biskupima cijelog svijeta na Drugom vatikanskom saboru 1960-tih priredio upravo šibenski biskup Josip Arnerić. «Sedamnaesta generalna koncilска kongregacija započela je Svetom misom na staroslavenskom jeziku, a služio ju je šibenski biskup Joisp Arnerić uz asistenciju dr. Karmela Zazinovića, pomoćnog krčkog biskupa, i presvjetle gospode, dr. Urbana Krisomalija, opata u Trogiru, i Ivana Žica, krčkog kancelara. Ta je sv. misa bila otkriće mnogima saborskim ocima koji nisu znali da u jednom malom narodu postoji praksa da se liturgija obavlja na narodnom jeziku. Primjer Crkve u Hrvata pomogao je koncilskim ocima da lakše odluče da se latinski jezik u liturgiji zamjeni narodnim».⁵⁵

Glagoljaštvo Tisnoga staro je koliko i samo mjesto. Sva mjesta koja su prethodila Tisnom i čiji su prebjegli stanovnici u 16. stoljeću utemeljili Tisno, obilježena su glagoljaštvom. Još krajem 13. st. župnik Ivinja bio je glagoljaš, te je sa župnicima glagoljašima 26 župa spadao pod nadzor šibenskoga natpopa. Glagoljica se u župi Ivinj upotrebljavala više stoljeća. Od nadžupnika Ivinja spominje se Pavao iz Krbave 1460.-1477., a 1536. Juraj Žarko, sudac bratovštine sv. Martina u Ivinju.⁵⁶ Krbavsko područje poznato je kao «onaj dio Hrvatske na

⁵² Bezina, Petar: Crkveno školstvo u Šibeniku, u: Sedam stoljeća šibenske biskupije, str. 719.

⁵³ Šupuk, 15.

⁵⁴ Peričić, Eduard: Šibenska biskupija i njoj pridružena Zadarska apostolska administratura, od mirovnih pregovora nakon sloma Austro-Ugarske monarhije do 1945. godine, u: Sedam stoljeća šibenske biskupije, str. 456.

⁵⁵ Škevin, Dominik: Djelovanje biskupa Josipa Arnerića prema okružnicama, službenom vjesniku Šibenske biskupije, u: Sedam stoljeća šibenske biskupije, str. 520.

⁵⁶ Colić, str. 27.

kojem je najdublje uhvatila korijen hrvatska glagoljska pismenost».⁵⁷ O glagoljaštvu Ivinja govori i podatak da je godine 1481. murterski «pop Stjepan Stojić ostavio oporučno nekom popu Luki u Ivinju glagoljski psaltir», dok se u crkvi sv. Ilike u Dazlini, u bogoslužju upotrebljavala glagoljica.⁵⁸ Nasuprot Oštrice je bio otočić Sustipanac na kojem su živjeli franjevci trećoreci glagoljaši. U tradiciji Tišnjana je ostala povezanost s drevnom župnom crkvom sv. Ilike u Dazlini i sv. Martina u nekadašnjem Ivinju. Blagdani ovih svetaca slave se i danas kao veliki župni blagdani, kada se odlazi na misu u te crkve na kopnu. Kod obreda paljenja svjeća i kađenja kuće o božićnim blagdanima, u posebnim molitvama se redovito molilo za «pokojne našega roda i plemena koji počivaju u templu sv. Ilike u Dazlini, kod tempela sv. Martina u Ivinju...».⁵⁹ Slavlje Spasova, tzv. «Veliki križi», Tišnjani i danas drže kod sv. Martina na Ivinju, gdje se obavi svečani blagoslov polja. Sasvim je prirodno da su prebjезi iz ovih mesta u svoje novo naselje na otoku Murteru prenijeli i svoju crkvenu glagoljašku kulturu.

Tišnjanski župnici od osnutka župe bili su domaći sinovi, dakle glagoljaši. I Apostolski vizitator M. Priuli i šibenski biskup V. Arigoni (1599-1626), za službenih posjeta župi Tisno nalaze među crkvenim inventarom 4 glagoljska misala i jedan latinski. Župnik don Šime Matešić, upitan od biskupa u vizitacije 1603. na kojem jeziku obavlja službu Božju, odgovara: «Službu Božju obavljam na ilirskom jeziku, celebriram na ilirskom svetu misu». U vremenu od 1603. do 1717. župnici glagoljaši Tisnoga napisali su glagoljicom 45 isprava. U njima se spominju 135 ostavitelja i preko 40 imena predjela zemalja tišnjanskoga polja. Crkva Sv. Duha spominje se u 39, crkva sv. Roka u 11, a crkve sv. Andrije, sv. Martina i sv. Ilike u po jednoj ispravi.⁶⁰ Biskupski generalni vikar 1603. godine glagoljskim pismom poziva na crkveni sud don Šimuna Matešića, župnika Tisnoga, koji se potpisuje glagoljski.⁶¹

Nažalost, misali kojih spominju vizitacije 1603. godine u Tisnomu, danas više ne postoje. U župskom arhivu u Tisnom danas se nalaze dva glagoljaška misala, jedan tiskan 1741. (Karamanov), a drugi (bez početnih listova) tiskan također u 18. st.⁶² Karamanov «Missal rimskij

⁵⁷Nazor, Anica: Knjiga o hrvatskoj glagoljici, Erasmus naklada, Zagreb, 2008, str. 87.

⁵⁸Šupuk, str. 11-12,15.

⁵⁹Kazivao Frane Pavić iz Tisnoga, rođ. 1956., 14. 12. 2007. u Tisnomu.

⁶⁰Colić, 33-34.

⁶¹Šupuk, str. 11.

⁶²Colić, str. 34.

Proslava sv. Martina u župnoj crkvi u Tisnom

slavenskim jazykom» jedno je od najljepših izdanja Propagande u Rimu. Priredio ga je Matej Karaman (1700.-1771.), sličanin, kasnije zadarski nadbiskup, koji je proveo rusifikaciju dotadašnjeg staroslavenskog hrvatske redakcije.⁶³ Učinio je to namjerno i svjesno, po naputku Svetе Stolice, s ciljem da se preko zajedničkog jezičnog liturgijskog izraza pravoslavni Slaveni pridobiju na uniju s Rimom.⁶⁴ Misal ima i dodatak s misama svetih koji se služe u nekim mjestima s dozvolom apostolske stolice. Ima tri gravure i zastavice kojih nema u drugim glagoljskim izdanjima, a ilustracije i ukrsi imaju umjetničku vrijednost.⁶⁵ Colić u svom djelu «Iz prošlosti Tisnoga» veli da su oba misala «mnogo rabljena».⁶⁶

Tisno je na popisu glagoljaških župa u «Miscellanea» Joannisa Pastiria, napisana u Rimu od 1688. do 1700. godine.⁶⁷ Matične knjige počinju od 1610., a arhiv župe postoji od 1681. Matične knjige župe Tisno pisane su staroslavenskim, latinskim, talijanskim i hrvatskim jezikom, a od 1867. do 1872 samo hrvatskim. Sačuvana Matična knjiga rođenih i vjenčanih od 1610. do 1638., pisana je glagoljicom, i spada među najstarije matice na području općine Šibenik.⁶⁸ U Tisnom se pisalo i bosančicom. Godine 1622. bosančicom su se potpisali neki klerici i popovi iz Tisnoga na sudskom procesu zbog krađe, a neki su župnici pisali i matice bosančicom.⁶⁹

Ne samo matice, već i sva pismenost Tisnoga iz toga razdoblja je više-manje glagoljaška. Tišnjanski su glagoljaši ostavili brojne rukom pisane oporuke iz kojih mnogo toga danas možemo iščitati o povijesti i kulturi Tisnoga. Pop Martin Matesić napisao je 24 oporuke i 2 kodicila (1656.-1673.).⁷⁰ U oporuci don Lovre Žaknića, 25. studenoga 1656., piše „u selu Tisnomu a u kući mojoj prid svidoci zvanimi i moljenimi: svidok g(ospodin) dom Šime Ciplovića, svidok Luka Meštrovića. I ovo bi najzadnja volja od moga taštamenta i hoću da je potvrđen. Ja pop Martin Matešića, parok od Tisnoga, ki pisah ovi taštamenat rukomo mojom 1656. I priminu isti g(ospodin) dom Lovre na tri agusta i bi tilo

⁶³Nazor, str. 129.

⁶⁴Japundžić, Tragom hrvatskog glagolizma, str. 174-187.

⁶⁵Nazor, str. 129.

⁶⁶Colić, str. 34.

⁶⁷Jelić, Luka: *Fontes historici Liturgiae Glagolitico-Romanae. A XIII. ad XIX saeculum*, Veglae, 1906. (XVII., br. 2244).

⁶⁸Colić, 34-35.

⁶⁹Šupuk, str. 7.

⁷⁰Isto, str. 16.

njegovo pokopano u crikvi Svetoga duha u Tisnomu.»⁷¹ Iz 1675. godine imamo pismo na glagoljici don Tome Frkić, kao i popis inventara i dviju oporuka don Mate Maračina (1709.-1713). Župnik Šime Obratov pisao je 1717. svoju vlastitu oporučku.⁷² Oporuke vrve od naziva raznih zemljija, imena srodnika, a često se spominju bratovštine i brojni sveci i blagdani (Martinja, Markova, Miholja, Petrova, Vidova, Vodokršće, «na sv. Antona po Božiću», «na sv. Filipa»...).⁷³ Iz oporuka se vidi duboka pobožnost puka ali i njihova bliskost i upoznatost s liturgijom i liturgijskom praksom Crkve. Svi odreda daruju stolnu crkvu sv. Jakova u Šibeniku, zatim svoju župnu crkvu i druge crkve u mjestu, kao i bratovštine, kojima ostavljaju u zadatku mise i molitve na godišnjice njihove smrti. Osim što se zadužuju da «dadnu govoriti misu» ili «misu kantanu» svećenicima i fratrima za pokoj duše oporučitelja, na mnogim mjestima oporučitelji ostavljaju u zadužbinu braći svoje bratovštine «da govore veršari»⁷⁴ - tj. vrše molitveni spomen na godišnjicu njegove smrti. Iz toga možemo indirektno zaključiti da svjetovnjaci, članovi bratovštine, mole određene molitve za svoje pokojne članove, najvjerojatnije «mrtvački oficij» (Službu za mrtve) koja je i danas u svim našim glagoljaškim krajevima vrlo poznata i omiljena u puku, a osobito Večernja koju u mnogim mjestima puk znade i napamet.

Kakav je bio život i profil tišnjanskih popova glagoljaša? Biskup Divnić, Šibenčanin, g. 1771., u svom je izvješću Rimu postavio pitanje glagoljaša i napomenuo da «u cijeloj Dalmaciji kler ima povlasticu da služi misu i recitira časoslov na svom jeziku, ali da nema nikakvih propisa koji bi uskladivali njihove povlastice s novijim crkvenim propisima... koriste stare misale, koji su zbog česte uporabe bili vrlo oštećeni. Stoga su mnogi svećenici svojom rukom ispisali misale i brevijare kojima su se služili, a 'sam Bog zna koliko su oni cjeleviti i točni'». Za hrvatske glagoljaše nije bilo nikakvog sjemeništa gotovo do polovice 18. st. Glagoljaštvo svećenstvo je većim dijelom odgajano privatno kod starijih svećenika glagoljaša. Zadarski nadbiskup Mate Karaman u zapisu «Del Clero Illirico», 1742. godine, za glagoljaše piše: «U slobodnom vremenu đakon i svećenik rade u vrtu ili vinogradu. Odijelo im je siromašno, a od

⁷¹ Isto, str. 55.

⁷² Isto, str. 7.

⁷³ Lukinović, str. 286.

⁷⁴ «Veršari» je romanizam, od tal. anniversario – godišnjica, ovdje se misli na godišnjicu smrti (Oporuka Stipana, sina pokojnog Matija Cvitina iz Tisnoga iz 1662., Šupuk, str. 56)

⁷⁵ Lukinović, str. 289-290.

Zvonik (kampaneja) na Karavaju

svjetovnog se razlikuje po tome što je duže i mrke boje. Za svetkovina i kad idu u grad obuku na se talar. Poslije ređenja za svećenika mladi se misnici vraćaju svojim roditeljima te im je dopušteno služiti službu Božju u župnim crkvama. Nedjeljom i na blagdane pjevaju zajedničku misu i časoslov. Preko tjedna moraju se skupiti na godovima za pokojnika ili na sprovodima». ⁷⁶ Prije nego postane svećenik, pripravnik je bio «dijak» ⁷⁷ kao učenik i suradnik svećenika i poslužitelj kod oltara, a zatim «žakan» (đakon). ⁷⁸ «Učenik se brine za crkvu, čisti je, spremi oltar, a kad ustreba učitelju negdje dalje poći služiti misu, učenik uprti na sebe torbu u kojoj su misno ruho i druge potrepštine za službu Božju. Učenik se pod strogom učiteljevom upravom i nadzorom privikava na kršćansku poniznost i čednost. Često prima sakramente i sudjeluje u crkvenim obredima, uči pobožno čitati časoslov i uči napamet mali Bellarminov katekizam. Pošto je tako proživio neko vrijeme u kušnji i vježbanju, povede ga učitelj do biskupa da mu dopusti odjenuti kleričko odijelo». ⁷⁹ Kod Šupuka čitamo: «Stošić veli da je u svoje vrijeme od starih ljudi čuo propovijedati, da su seoski popovi glagoljaši gonili ovce na pašu noseći sa sobom kakvu svetu knjigu. Imali su na sebi crni 'veladun' (talar) i opanke... Oni pak koji su živjeli na otocima ili pri moru, bavili su se ribolovom, sa svjetovnjacima odlazili u lov i ribu prodavalii, a to je na sinodi 1618. pod kaznom suspenzije bilo zabranjeno svima koji su primili svi red. Zbog toga je murterski župnik tužio dva glagoljaša». ⁸⁰ Glagoljaši su uživali razna nadara, imali su pravo na dohotke od obavljenih molitava i izrečenih misa, a prihod im je donosila i vlastita očevina koju su dobivali u naslijedstvo. Tišnjani su često nekretnine i pokretnine ostavljali crkvi i župnicima. ⁸¹ Tako je glagoljaš Ante Orada uživao 1741.-1773. nadarje sv. Martina u Ivinju. ⁸² Međutim, njihov materijalni položaj ipak nije odsakao mnogo od njihovih župljana, a najvjerojatnije ni mentalitet. Bilježimo u siječnju 1622. da se protiv nekih klerika i popova iz Tisnoga vodio proces zbog krađe. ⁸³ Davanja između župnika i župljana bila su utvrđena stoljetnim običajima. Bilježimo da je 1808. godine 150 obitelji

⁷⁶ Bezina, str. 718-719.

⁷⁷ Juran, str. 184.

⁷⁸ U Tisnomu ima i prezime "Žaknić" nastao vjerojatno od "žakan" tj. đakon Đakon je prvi stupanj svećeničkog reda, već je klerik, nosi štolu, albu i dalmatiku, te neke obrede (osim mise) može i sam predvoditi.

⁷⁹ Bezina, 718-719.

⁸⁰ Šupuk, str. 11.

⁸¹ Colić, str. 33.

⁸² Isto, str. 28.

⁸³ Šupuk, str. 7.

Tisnoga dalo župniku barilo vina u ime darovine («kuratije»).⁸⁴

U drugoj polovici 19. st., u vrijeme borbe za pravo glagoljaškog bogoslužja i hrvatsku narodnu stvar, Tišnjanski su župnici-glagoljaši vrlo aktivni, uostalom kao i drugdje u Dalmaciji. Glagoljaštvo u to vrijeme dobiva političku konotaciju i zapravo znači «hrvatstvo», «narodnjaštvo», u suprotnosti s autonomaštvom, latinaštvom i talijanaštvom. «Župnici Josip Raimondi, Ante Mazzura, Petar Kaer, Ivan Mirić i Ante Šare bili su narodnjaci». No, bilo je i autonomaša: «Nikola Sabbioncello je bio autonomaš».⁸⁵ Colić navodi da su «od 1797. do 1848., župnici Grgo Skrozin, Šime Frkić, Vicko-Jakov Marini Grgošan i Mihovil Bašić bili 'popovi latinaši'...». Pop latinaš bio je i Josip Mazzura (1774.-1848.) iz obitelji Macura, doseljeni zapravo iz Kistanja.⁸⁶ Narodnjačko vijeće u Tisnome je godine 1885., na svojoj prvoj sjednici, donijelo odluku da će se rasprave voditi 'na naški', dakle na hrvatskom, a ne na talijanskom jeziku.⁸⁷ Godine 1874. općina Tisno tražila je uvođenje hrvatskog kao nastavnog jezika u škole.⁸⁸ Bez sumnje je to zasluga i plod stoljetne tradicije glagoljaša u Tisnomu, najrečitiji odraz njegova pučkog, domaćeg karaktera. Godine 1914. osnovana je u Tisnom i podružnica «Družbe sv. Ćirila i Metoda» koja je inače podupirala i otvarala hrvatske škole u Istri.⁸⁹

Tisno je ušlo u 20 st. kao glagoljaška župa. Župnik Ante Šare 8. srpnja 1907. odgovarajući na upit okružnice biskupskog ordinarijata u Šibeniku piše da u uredu ima glagoljaške upisnike rođenih, vjenčanih i umrlih 1614.-1620., te upisnike 1620.-1742. vođene latinski i glagoljaški, kao i dva (glagolska) misala.⁹⁰ U to vrijeme, 1913. godine, u Tisnom ima 7 bratovština od starine, 4 novije i 4 nabožne udruge ili društva.⁹¹ Danas ih je 6.

⁸⁴ Colić, str. 105.

⁸⁵ Isto, str. 76.

⁸⁶ Isto, str. 37.

⁸⁷ Grbelja, Josip: Pučki književni sloj na šibensko-zadarskom području i njegovo ztajanje u Murteru, Murterski godišnjak, br. 2 (2004), Murter 2005, str. 418.

⁸⁸ Colić, str. 49. i 77.

⁸⁹ Isto, str. 51-58.

⁹⁰ Kale, Jadran: Prinos poznavanju pučke pobožnosti na otoku Murteru, Murterski godišnjak, br. 2 (2004), Murter 2005, str. 82.

⁹¹ Kale, str. 86-87.

Crkveni je život živ i organiziran. *Običajnik nadžupe Tisno*,⁹² kojega je 1906. godine sastavio župnik don Ivan Mirić, svjedoči o neobično razvijenom, intenzivnom i bogatom liturgijskom životu ove glagoljaške župe, koji je gotovo jednako bogat kao u kakvoj katedrali ili samostanu, s razvijenim obredima, procesijama, pjevanjem časoslova i brojnim pučkim pobožnostima.

Da bismo razumjeli i zaokružili sliku o glagoljaškom bogoslužju i pjevanju u Tisnom treba imati na umu neke osnovne odrednice tog kulturno-povijesnog fenomena. Glagoljaško bogoslužje je u sociološkom smislu ograničeno na ruralni ambijent⁹³, dakle na sredinu koja živi tradicijskim životom, bez većeg upliva civilizacijskih dostignuća urbanih sredina i svjetskih trendova. Ono ima svoje sociološke pa i ekonomske odrednice. Razvijalo se u jednom posebnom društveno-ekonomskom ustroju kojega karakterizira prilična sloboda pučana u odnosu na feudalni sistem velikog dijela europskoga kontinenta i kontinentalne Hrvatske. Josip Kolanović u svom «Šibenik u kasnome srednjem vijeku»⁹⁴ u odjeljku o strukturi šibenskog društva kaže: «Dio pučana koji se gospodarski uzdizao imao je mogućnost staleškog promaknuća (...) Najviše mogućnosti imali su obrtnici i ribari, ali i novi društveni sloj trgovaca (posebno u 15. st.). Udrživali su se u bratovštine, ponekad i s plemićima (...) Zasebnu cjelinu šibenskog društva čini svećenstvo i redovništvo. Taj sloj šibenskog društva potječe od plemića i pučana, ali i od distrikualaca (onih izvan grada). Obrazovanjem i ulogom u crkveno i kulturnom životu taj je sloj najviše pridonosio i oblikovanju srednjovjekovnog mentaliteta grada».⁹⁵ Crkveni život se u ovakvim sredinama, koje su podjednako i ruralne i urbane (komune), razvija na drugačiji način nego u ruralnim sredinama na kontinentu. Nositelji crkvenog života, u ovom slučaju glagoljaštva i «glagolaške» kulture, jesu svećenici i pučani koji nisu neslobodni i ekonomski posve ovisni poput klasičnih kmetova. Stjepan Antoljak u knjizi «Bune pučana i seljaka u Hrvatskoj»⁹⁶, u kojoj je obradio više od 120 društvenih

⁹² Običajnik nadžupne crkve Svetoga Duha u Tisnomu, rukopis, Župni ured Tisno.

⁹³ Tandarić, Josip Leonard: Hrvatsko-glagoljska liturgijska književnost, Rasprave i prinosi, Zagreb 1993, str. 71.

⁹⁴ Kolanović, Josip: Šibenik u kasnome srednjem vijeku, Školska knjiga, Zagreb, 1995., str. 9-19., 39.

⁹⁵ Grbelja, str. 404.

⁹⁶ Antoljak, Stjepan: Bune pučana i seljaka u Hrvatskoj, Matica Hrvatska, Zagreb, 1956., str. 9-10.

Put križa uoči svetkovine (fešte) Gospe od Karavaja

pokreta u razdoblju od 700 godina istakao je: 'Pučani u Dalmaciji nisu neslobodni dio stanovništva. Oni imaju ista ona socijalna obilježja koja u (ostaloj) Hrvatskoj imaju građani. To su obrtnici, trgovci, ribari, pomorci, nezavisni poljodjelci i drugi... Težaci ili koloni gotovo su svi stanovnici sela koji su bili dužni davati stalni dio od svoga poljodjelskog rada vlasteli, vlasniku zemlje koju težaci obrađuju (...) njihov je klasni položaj srođan položaju pučana» (Antoljak, str. 9-10).⁹⁷ «Otok Murter je od davnina...i težačko (ruralno) i pučko (ribarsko, pomorsko, obrtničko, iseljeničko itd.) središte». ⁹⁸ Za Tisno će Fortis kazati da je «ugledno selo...i u njemu stanuje dobar broj imućnih trgovaca». ⁹⁹ Odraz toga je i visok stupanj aktivnog sudjelovanja u crkvenom životu svoje sredine gdje su organizirani u bratovštine preko kojih direktno utječu na crkveni život. Oni su imali udjela u podizanju crkava i oltara, u upravljanju crkvama i crkvenim imanjima, imaju svoje mjesto u liturgijskom životu koji im nije nekakav strani, nerazumljivi i daleki kulturni element ili tek instrument duhovne i društvene vlasti kojemu su kao pučani podložni. Kada to uzmem u obzir, možemo razumjeti posve «pučku» i inkultuiranu crtu glagoljaškog bogoslužja i pjevanja u ovoj sredini. Štoviše, sasvim je razumljivo da ti pučani-svećenici i pučani-svetovnjaci zajedno tvore jednu više-manje homogenu društvenu kulturnu i narodnu cjelinu pa stoga nije teško pretpostaviti da će crkveno (glagoljaško) pjevanje biti najvećma pučko, onakvo kakvim su ga zajedno stvarali popovi glagoljaši zajedno s pukom. A kakvo je uopće moglo biti ako li ne posve po mjeri njihova umijeća, nasleđa i ukusa?

2.1. Glagoljaštvo i tišnjanske bratovštine

Za razumijevanje i upoznavanje glagoljaškog bogoslužja i pjevanja u dotičnom kulturno-historijskom i socijalnom kontekstu, nadasve je važno poznavanje života, ustroja i običaja bratovština. Glagoljaštvo je usko vezano kako uz popove glagoljaše tako i uz bratovštine - vjerska udruženja pučana svjetovnjaka. One su stoljetni organizirani nosioci samosvijesti, jezika, napjeva, običaja, prava i čitavog «glagoljaškog duha». Tisno je u povijesti obilovalo bratovštinama a neke žive i danas.

Još u vizitaciji šibenskoga biskupa Bassa iz 1592. čitamo da svaka župa ima bratovštinu.¹⁰⁰ «Bratovštine (bratstva, bratije, bratimstva,

⁹⁷ Grbelja, str. 404.

⁹⁸ Grbelja, str. 412.

⁹⁹ Fortis, str. 108.

¹⁰⁰ Lukinović, str. 257.

braštine, skule, fratiliae, confraternitates) se pojavljuju u ranom srednjem vijeku, uglavnom radi njegovanja pobožnosti, humanitarnosti i socijalne zaštite članstva; poput današnjih sindikalnih udruženja nastoje odgovoriti životnim potrebama ondašnjega društva». ¹⁰¹ Članovi su bratimi, braća, sastaju se za bogoslužja, nastoje živjeti nešto ozbiljniji duhovni život, na velikim slavlјima i procesijama zajednički nastupaju sa svojim barjacima i svijećama, prieđuju zajedničke objede i skupštine, u poteškoćama i u bolesti se međusobno pomažu, te konačno, bratovštine ispraćaju svoje članove na njihov posljednji pocinak. Bile su vezane uz neku crkvu, sveca zaštitnika i oltar, imale svoga svećenika predvodnika – duhovnika.¹⁰² U dalmatinskoj Hrvatskoj prve vijesti o bratovštinama imamo u 12. stoljeću.¹⁰³ Od samih početaka glagoljaštvo nalazi u njima svoj izraz i mjesto. Jedna od najstarijih bratovština u Zadru sa sjedištem u crkvi sv. Silvestra, upotrebljavala je u liturgiji staroslavenski jezik i posluživali su je svećenici glagoljaši.¹⁰⁴ Upravo u krugu bratovština razvijao se liturgijski život puka i pučka pobožnost, pa nastaju bratovštinske pjesme, pohvale, molitve i običaji, razna skazanja i sl. «Takve je naravi i poznata 'Šibenska molitva', tj. pohvala u čast Bogorodici... Treba spomenuti i najstariju osmeračku sekvensiju 'Bratja brata sprovodimo' koja se i danas pjeva pri ukopu u nekim župama šibenske biskupije... Njihovi su članovi na hrvatskom jeziku raspravljali, pjevali životopise svetaca i pjesme, održavali propovijedi, recitirali dijaloške pjesme, stihovane legende ...».¹⁰⁵ Bratovštine imaju svoje statute, pravila, koja su nastala uglavnom u 15. st. One vode glavnu skrb o marijanskim svetištima, crkvama, kapelama, oltarima, kipovima i slikama, grade ih, popravljaju i održavaju, sudjeluju u zajedničkim molitvama, procesijama i ostalim obredima, predvode pjevanje u župi...¹⁰⁶ Upravo preko bratovština liturgija ulazi u široke slojeve puka. One su liturgijski odgojile naš puk u glagoljaškim sredinama. U Srednjem vijeku preko njih ulaze u puk pobožne priče, pjesme i molitve.

Jos 1536. postoji bratovština sv. Martina u Ivinju, a 1552. bratovština sv. Ilike u Dazlini. Najstarija bratovština u Tisnomu je Bratovština sv. Duha, koju susrećemo 1655. Sudac Bratovštine sv. Martina u Ivinju dao

¹⁰¹ Petrić, Slavka s. m. Tatjana: Šibenske bratovštine u prošlosti, u: Sedam stoljeća šibenske biskupije, str. 633.

¹⁰² Kolanović, str. 74-75.

¹⁰³ Petrić, str. 534.

¹⁰⁴ Runje, Školovanje glagoljaša, str. 29-30.

¹⁰⁵ Petrić, str. 635-636.

¹⁰⁶ Lubina, str. 655.

je izraditi poliptih za crkvu sv. Martina.¹⁰⁷ Godine 1717. postoji Bratovština duša čistilišta sa svojim oltarom sv. Križa u župnoj crkvi. Među najstarije bratovštine ubrajaju se i one sv. Sakramenta, koja je godinama smatrana glavnom bratovštinom jer je imala najviše članova, svijeća i duplira, kao i svoju kuću, te grobove za svoje članove, zatim bratovštine sv. Ante i sv. Roka od 1770.¹⁰⁸ U glagoljaškim oporukama još od 14. i 15. čest je slučaj da oporučitelji ostavljaju klericima nešto da pjevaju psalme ili večernju za ispokoj njihovih duša.¹⁰⁹ Ante Despotović iz Tisnoga određuje da se bratovštini Svetoga Duha dade barilo vina na Veliki četvrtak uz dužnost da sva braća mole za nj 3 Očenaša i Zdravomarijo. U glagoljskoj oporuci Stipana, sina pokojnoga Matija Cvitina, od 29. kolovoza 1662. stoji: «Ostavljan crikvi Svetoga Roka u Tisnomu zemlju s voćem... da mi braća Svetoga Roka govore veršari (godišnji spomen) ubah (zauvijek) na moje krsno jime na Stipanju na 2 agusta».¹¹⁰ U oporuci Antona Perojeva, od 24. rujna 1668.: «Ostavljan...dija pokojnoga dida Petra brašćini crikve Svetoga Duha od Tisnoga da mi govore 1 veršari za dušu moga dida i za dušu moga oca Mikule na Petrovu».¹¹¹

Bratovštine je ukinula francuska uprava u Dalmaciji 1811., ali tako da je svaka župa smjela zadržati samo jednu bratovštinu. Pošteđene su jedino bratovštine Presvetog Sakramenta i Duša u čistilištu.¹¹² Bratovština sv. Sakramenta je i danas u Tisnomu zvana «velika bratovština». U Običajniku se ona posebno ističe u mnogim obredima (prva obavlja klanjanje na Četrdesetosatnom klanjanju «Kvarantaore»)¹¹³, barjak joj je prvi na oltaru, njezini ferali prate sv. Otajstvo u procesiji u kojoj njezini članovi idu prvi, ima svoje grobove na mjesnom groblju.

Nakon pada francuske uprave u Dalmaciji, bratovštine se obnavljaju. Iz jedne okružnice biskupskog ordinarijata od 30. prosinca

¹⁰⁷ Stošić, Krsto: Sela šibenskog kotara, Šibenik 1941., str. 232; Colić, str. 15-16.

¹⁰⁸ Colić, str. 37.

¹⁰⁹ Runje, Školovanje glagoljaša, str. 57.

¹¹⁰ Šupuk, str. 56.

¹¹¹ Isto, str. 71.

¹¹² Petric, str. 645.

¹¹³ Biskup Jeronim Milet je između dva rata je odredio da se u svim župnim crkvama i drugima u kojima se čuva euharistija mora obaviti četrdesetosatno klanjanje («kvarantaore»: Peričić, Eduard: Šibenska biskupija i njoj pridružena Zadarska apostolska administratura..., u: Sedam stoljeća..., str. 444. Međutim, ova pučka pobožnost u Tisnom postoji od prije, o čemu svjedoči i Običajnik iz 1906.

1913. vidimo da se u Tisnom te godine nalaze brojne bratovštine. Kao «stare bratovštine» navode se: «Bratovština Bl. Gospe od Karavađa (osnovana 1900. sa 120 članova.), Presv. Oltarskog Sakramenta («od pamтивјека, 60 članova), Bl. Gospe od Ružarija («od pamтивјека», 50 članova), sv. Ante («od pamтивјека», 45 članova), sv. Martina («od pamтивјека», 15 članova.), sv. Andrije («od pamтивјека, 10 članova) i sv. Ilije (osnovana 1895., 10 članova). Zatim se navode novije «čisto nabožne bratovštine i novija kršćanska društva»: Presv. Ružarija (osnovana 1898., 345 članova), Vječnoga Ružarija (osnovana 1900., 116 članova), Bl. Gospe od Karmela (osnovana 1898., 818 članova), Skupština Presv. Srca Isusova i Apostolstva molitve (osnovana 1899., 330 članova), Udruga Svagdanjeg Klanjanja Presv. Oltarskog Sakramentu (osnovana 1909., 313 članova), Hrvatsko katoličko mladenačko društvo (osnovano 1912., 25 članova) i Društvo djevojaka za naknadu Sv. Pričesti na čast Presv. Srca Isusova (osnovano 1913. 60 članica).¹¹⁴

Budući da je Tisno 1910. godine imalo 1689 stanovnika,¹¹⁵ može se zaključiti da su mnogi bili istovremeno i članovi bratovština i pobožnih društava. Uočljivo je da stare bratovštine, još iz 16. stoljeća, opstaju i uz malo članova, te da su mnoge obnovljene ili nanovo uspostavljene nakon prestanka francuske uprave. Kada su 1927. za tišnjansko glazbeno društvo «Hartić» nabavljen glazbala u Čehoslovačkoj, doprinos su dale i bratovštine.¹¹⁶

Sačuvao se i pravilnik ili statut Bratovštine Gospe od Karavaja u Tisnom, tiskan 1903. godine, u Šibeniku. To je omanja knjižica naslovljena: *Pravilnik Bratovštine Bl. D. Marije od Karavadja u Tiesnu biskupije i kotara Šibenskoga, Šibenik, Tiskarnica Ivana Sfaglinatz, 1903.* U njoj se kaže da je svrha bratovštine štovati molitvom, žrtvom Svetе Mise, zadužbinom, a osobito čudorednim kršćanskim življenjem «plemenitu Božju Majku, pod naslovom Blažene D. Marije od Karavadja da se time isprosi od Boga po njezinom odvjetovanju, zdravlje i dobro duhovno i tjelesno, bratima i sestara i njihovih obitelji»; zatim pomagati koliko je moguće siromašne bratime i sestrime; promicati mir i ljubav bratsku; ukorijeniti i učvrstiti u srcima bratima i njihovih obitelji sveti strah Božji i nastojati za uzvišenje svete Crkve. Njezini članovi mogu biti i iz drugih mjesta, ona ima svoja obilježja („crvena bandira“ s likom Gospe od Karavaja), a svaki bratim i sestrina ima i medaljicu koju će nositi

¹¹⁴ Kale, str. 85-86

¹¹⁵ Isto, str. 86.

¹¹⁶ Colić, str. 107.

pri ophodima, sprovodima, bratima i drugim obredima. Svake godine članovi plaćaju «bratinsku odredbinu (taksu) u vinu i helerima» a dužni su se ispovjediti i pričestiti o Uskrsu, o blagdanu Gospe od Karavaja, te sa gorućom svijećom prisustvovati na procesiji Velikoga petka, Tijelova, sv. Josipa i uvijek kad starješinstvo to odredi. Sestrime i maloljetnici do 18. godine nemaju pravo glasa na skupštini. Prigodom smrti člana, starješinstvo će se pobrinuti za sprovod, za pokrivač na ljesu ako ustreba, za pratinju bratima i sestara gorućom svijećom, da bratimi po potrebi nose pokojnika, da bude «mrtvačka jutrenja s misom i drugim molitvama koje su uobičajene u župi». Za svakog bratima i sestrimu starješinstvo će dati izreći šest misa, odmah nakon njihove smrti. Odmah iza osmine mrtvih (osam dana poslije Dušnog dana) otpjevat će se jutarnja i mrtvačka misa za sve pokojne bratime i sestrime.¹¹⁷

Bratovštine koje još danas postoje u Tisnomu jesu uglavnom i one najstarije: Sv. Sakramenta, sv. Ante, Gospe od Karavaja, Gospe od Karmela, Gospe od Ružarija i sv. Martina. Okupljaju se, prate svoga pokojnika s velikim svijećama «duplirima», pjevaju na sprovodu «Braćo brata sprovodimo», pomognu ako treba i materijalno potrebnim članovima, nose svoje barjake u procesijama. Članstvo u bratovštini redovito ide po obiteljskom nasledstvu, pa se djeca učlanjuju u bratovštinu roditelja. Tako su obitelji generacijama bratimi određene bratovštine.

U Običajniku su više puta spomenute bratovštine i njihove uloga u bogoslužju: idu u procesiju s upaljenim svijećama, njihovi barjadi izvešeni su u crkvi u vrijeme blagdana i idu na čelu svečanih procesija, skupa sudjeluju na četrdestostanom klanjanju u Velikom tijednu, na određene dane imaju svoju misu i zakusku (npr. bratovština Gospe od Karavaja dan prije blagdana tj. 25. svibnja ujutro u 7 sati).

2. Liturgijski život župe Tisno

Liturgija kao sustav obrednih čina je osnovni okvir u kojem se glagoljaško pjevanje razvija i živi. Osnovno vrelo za poznavanje liturgijskog života župe Tisno jesu zapisani običajnici. Rukopis «Običajnik nadžupne crkve Svetoga Duha u Tisnomu» sastavio je Frane Pavić u ožujku 1982. godine, pod vodstvom župnika don Ive Babačića pisaćim strojem na 59 stranica A4 formata. Sastavio ga je tako što je u jednu cjelinu spojio dva starija običajnika, koja se nalaze u župnom uredu, te

¹¹⁷ Pravilnik Bratovštine Bl. D. Marije od Karavadjia u Tiesnu biskupije i kotara Šibenskoga, Šibenik, Tiskarnica Ivana Sfaglinatz, 1903., članci od 1 do 9.

dodao liturgijsku praksu od koncilske reforme (1968. god.) do najnovijeg vremena (2005. god.). Tako se liturgijski opis jednog blagdana donosi redom: 1) prema starom običajniku iz 1906. godine, sastavljenom od župnika don Ivana Mirića s dodatkom don Tome Perina do 1943.; 2) sastavljen od župnika don Rafaela Benamatija, od 1945. do godine 1968.; 3) kako «se drži danas» (s unosima od 1982. do 2005. godine). Običajnik redom prati crkvenu godinu, pomične i nepomične blagdane, počevši od Mladog lita (1. siječnja) do «Stare godine» (31. XII.). Na kraju se nalazi dodatak o promjenu sata mise s obzirom na godišnju dob, opis euharistijske procesije i blagoslova na Mladu nedjelju, zatim o obredima krštenja i vjenčanja, o sprovodu, o biskupskom pohodu i krizmi te o običaju zvonjenja u župi.

2.2.1. *Liturgijski obredi i običaji*

Običajnik je prvorazredno vrelo za uvid u liturgijski život župe Tisno. Najstariji dio Običajnika (1906.) donosi liturgijsku praksu koja je najvećim dijelom naslijeđena iz 19. ali i ranijih stoljeća, jer se do 20. st. malo što mijenjalo. Budući da su posljednji navodi pisani 2005. godine, liturgijski život Tisnoga može se pratiti kroz punih 100 godina, tijekom 20. st., upravo u vremenu kada su se provodile najradikalnije liturgijske reforme. Obredi i običaji opisani su vrlo detaljno, gotovo rubricistički. Iz tih podataka može se zaključiti o izvanredno razvijenom, intenzivnom i bogatom liturgijskom životu jedne glagoljaške župe bilo da se radi o posebnom uređenju liturgijskog prostora, bilo redu zvonjave, bilo odvijanju obreda s točno određenim napjevima, tekstovima i činima za određene prigode. Misa se služi svakodnevno, a nedjeljom i blagdanom dvije («mala» ili «tiha» misa i «velika», «pivana» ili «kantana» misa). Više od 30 puta na godinu se pjeva svečana «kantana» Večernja, a na sve velike blagdane i Jutrenja s «lekcijsama». Uz gotovo idealan i puni liturgijski red koji se obdržava, ima još mnoštvo pučkih pobožnosti (blagoslov gotovo svake nedjelje i blagdana, razne krunice i litanije, nekoliko velikih blagoslova polja, te brojne procesije oko crkve, kroz mjesto, od crkve sv. Roka do župne crkve). Stječe se dojam da se sve odvija po strogo utvrđenom i stoljetnom redu gdje svatko točno zna što kada treba raditi – pjevati, nositi barjake, skidati zastore, zvoniti, paliti svijeće i svjetiljke, urediti oltare itd. Nositelji liturgijskog života su župnici, sakristani, «gaštelci» (starješine bratovština), pjevači, «đaci» (poslužitelji), zvonari, a na osobit način članovi bratovština.

«Veliki blagdani prvoga reda» slave se najvećom svečanošću, manji blagdani («blagdanice») i obične nedjelje s nešto manje svečanosti,

a neki blagdani imaju svoje vlastitosti. Običan dan, koji nije blagdan ili «blagdanica» je «težatnjak» (dan kada se može raditi težačke poslove). U dva starija dijela Običajnika (uglavnom do 1968.) ima velik broj blagdana koji se nazivaju «prvoga reda» koji se svećano slave: Mlado lito, Tri Kralja ili Bogojavljenje, Zavjetni dan (7. siječnja)¹¹⁸, Ime Isusovo (druga nedjelja po Bogojavljenju), Dan zahvalnosti (27. siječnja), Gospa Kandalora (Svićećnica), Sv. Josip, Spasovo ili «Veliki križi», Duhovi (naslovnik župne crkve), Gospe od Karavaja (26. svibnja), Presveto Trojstvo, Tijelovo, Srce Isusovo, Sv. Ante Padovanski, Posveta župne crkve (22. lipnja), Sv. Jakov, Uznesenje Marijino ili Velika Gospa, Sv. Roko, Sv. Jeronim, Krist Kralj, Svi sveti, Sv. Martin, Sv. Nikola Tavelić, Bezgrešno začeće i Božić. Na te blagdane se «slavi blagdan» tj. osam dana prije svećano se slavi sa zvonima¹¹⁹. Danas nije tako za sve navedene blagdane. Navečer uoči samog blagdana, o zalazu sunca, slavi se i zvoni s tri zvona više puta, a ujutro se u sedam sati slavi i zvoni «svećana jutrenja»¹²⁰. Zatim se u crkvi zapale sve srebrenе «kandele». Crkva je posebno uređena, na svim oltarima su posebno vezeni svečani oltarnici, klupe za pjevače u svetištu prekrivene su crvenom svilom, u crkvi gore voštane svijeće na svim oltarima, svi barjaci bratovština su izvešeni, u svetištu su postavljeni posebni prostirači. Na «Tebe Boga hvalimo» pali se velika «čoka» koja visi nasred crkve. Ovisno o blagdanu ili svecu koji se slavi, posebno se zelenilom i cvijećem okiti dotični oltar u crkvi. Na veliku misu poziva se sa tri zvona tri puta, pola sata prije početka. Misa počinje s ophodom oko crkve uz pjevanje «Tebe Boga hvalimo», a potom u crkvi slijedi škroljenje naroda blagoslovljenom vodom uz «Poškropi me». Na «Slava va višnjih Bogu» i «Svet» se zvoni. Svi veliki i mnogi manji blagdani imaju poslije podne «pivanju Večernju»

¹¹⁸ Kuga je harala prema predaji od 23. kolovoza 1690. do 25. siječnja 1691. Tišnjani su «učinili zavit» 7. siječnja 1691. («Zavjetni dan») a kuga je prestala 25. siječnja («Dan zahvalnosti»). Danas se zahvalni dan slavi 27. siječnja

¹¹⁹ «Slaviti» znači posebnim ritmom ručno udarati batom o zvona, dok ona miruju, stvarajući posebnu vrstu svečanog ritmičkog zvuka, za razliku od potezanja zvona kada se zvona nisu i zvone. U drugim krajevima uz more naziva se još «kampanati» (Hrv. Primorje) ili «luncijati» (sjev. Dalmacija) a rabi se isključivo na velike blagdane i u svećanim zgodama. Slavi se obično prije i poslije redovite zvonjave, kao ukrasni dodatak. Vidi: Kovačić, Moja: Kampananje, slavljenje, luncijanje: etnomuzikološko istraživanje svirke na zvonima u nekim mjestima u Hrvatskoj uz usporedbu s pritrkavanjem u Sloveniji, u: Narodna umjetnost br 46/2, Zagreb 2009., str. 80. i 84.

¹²⁰ Premda se ne radi o službi svećane Jutrenje u crkvi, ostao je naziv svećane jutarnje zvonjave koja je nekada pozivala na Jutrenju.

PJEVANA BAŠTINA

i odmah u produžetku euharistijski blagoslov («Blagoslov»), a poziva se svečanom zvonjavom i slavljenjem kao i na misu. Na Večernjoj gore sve svjeće na svim oltarima, a na «Veliča» se upali i «čoka», te zvoni sa svim zvonima i okade se svi oltari u crkvi. Ako je manji blagdan, tada je manje svećana Večernja pa se kadi samo veliki oltar i ne gore svjeće po manjim oltarima. Manji su blagdani također brojni, ima ih 15-tak. Na ove blagdane se manje svećanje zvoni, nema ophoda oko crkve prije mise, ni «Tebe Boga hvalimo», a poslije podne je samo Večernja ili koja druga pobožnost.

Evo kako se slavio blagdan prvoga reda na primjeru Božića.¹²¹ Na Badnjak predvečer je «blagoslov svjeća», u najstarijem Običajniku stoji «kao u Epištularu», a u trećem «prema Rimskom Obredniku».¹²² Jutrenja počima u četiri sata. Za njom se čini ophod s djetićem u crkvi. Došav do oltara Sv. Duha položi ga u jaslice, zatim odmah sv. Misa... druga je misa ako je dobro vrime u crkvi sv. Roka na devet sati, treća na deset i po... Dok se nosi djetić pjeva se 'Tebe Boga hvalimo'... Nakon Epistole župnik intonira 'U se vrime godišta'. Večernja božićna poslije podne na kojoj se okade svi oltari, i kratki blagoslov». Treća nadopuna Običajnika (1982.) donosi «prva Božićna misa je u ponoć. Prije nje se može otpjevati 'Isukrst nam se porodi' i himan od Jutrenja. To će župnik odrediti sam.... Između dva čitanja umjesto pripjevnog psalma pjeva se 'U se vrime godišta'. Pred misu u deset i po bila bi Božićna jutrenja». Opaska iz 1991.: «Mise na Božić, Stipanju i Ivanju ujutro u 9 i u 11. Popodne ništa!»

Bogatstvo liturgijskog života kao i vrijednost jednog ovakvog dokumenta kao što je Običajnik za proučavanje glagoljaškog pjevanja pokazat će nam i primjer navoda iz opisa blagdana Svih svetih i spomena pokojnih za Dušni dan. «Na maloj misi mali ružarji za mrtve. Pred velikom misom pjeva se 'Tebe Boga hvalimo' sa molitvom dana... U dva i po sata najprije večernja Svih svetih, a zatim večernja mrtvih iza koje je odrišenje... Odmah na početku službe zapale se sve voštanice u crkvi a na odru se zapale pred početak večernje za mrtve. Za ovu priliku

¹²¹ Svi citati iz Običajnika preneseni su onako kako su izvorno napisani, s minimalnim pravopisnim ispravcima.

¹²² Svjeća se nosila kući i stavljala u posudu žita ili kukuruza, te se obredno palila za ručak i večeru od Badnjaka do završetka božićnih blagdana u određene dane kada se i kadila kuća (Badnjak, Božić, sv. Stjepan, sv. Ivan, prva božićna nedjelja, Stara godina, Nova godina, Bogojavljenje i na Ime Isusovo). Kazivao Frane Pavić.

postave se četiri stara oslikana kandelira sa voštanicama, i sve je to ukrašeno cvijećem i zelenilom. Pred oltar se stavi sprovodni križ i oko njega dupliri bratovštine Presvetog Sakramento. Dok započme večernja za mrtve župnik promijeni plaš (umjesto bijelog stavi ljubičasti)¹²³ i započne zvoniti sridnje (mrtvo) zvono, a za cijelo vrijeme sve do 'Veliča,' Nakon što se otpjeva 'Veliča' zvono se zaustavi i župnik daje odrišenje za pokojne biskupe i svećenike nad zvijezdom u svetištu... Odmah iza toga ide procesija na groblje. Izlazi na mala vrata. Na čelu je sprovodni križ... Župnik je u pratinji četiri duplira i za cijelo vrijeme dok prolazi grobljem škropi grobove s jedne i druge strane...za svo vrijeme zvoni mrtvo zvono. Zaustavlja se samo kad daje odrišenje... Za cijelo vrijeme pjeva se psalam 'Smiluj se meni, Bože'. Pri izlazu iz groblja zapjeva se 'Iz dubine'. U crkvu se ulazi na velika vrata i sad se na odru daje odrišenje za sve vjerne mrtve. Za odrišenje zapiva se 'Oslobodi mene, Gospodine'. Uklone se barjaci bratovština. Danas iza večernjeg pozdravljenja otprilike petnaest minuta, zvoni mrtvo zvono pet do deset minuta za sutrašnji spomen svih vjernih mrtvih. Mrtvi dan: Ujutro služba počima u četiri sata. Iza jutrenje odrišenje za mrtve...¹²⁴ Preko osmine u pet sati počima jedna noćnica pak misa. Popodne o zapadu ruzarije pa blagoslov sa presvetim preko kojega se moli i pjeva kao o pokladim. Ako je svetac ili nedjelja popodne nije zgodno moliti ružarije jer je večernja i blagoslov, pa se moli preko male mise...».

Kroz tišnjanske Običajnike najbolje se uočava i postupno opadanje bogatstva liturgijskog života, osobito uslijed drastičnih reformi u drugoj polovici 20. stoljeća a što je neposredno imalo i utjecaja na glagoljaško pjevanje. Tijekom zadnja tri desetljeća 20. stoljeća čitav se liturgijski red mijenja, veliki dio obreda i običaja nestaje a s njima i brojni napjevi. Najčešće je čitav liturgijski dan sveden na jedno misno slavlje (pa i samo na «tihu misu»). Kao primjer može se navesti Veliki tjedan, nekada najintenzivnije vrijeme i vrhunac čitave crkvene godine. U najstarijem Običajniku, dakle do 1950-tih godina, bogoslužje zadnja tri dana Velikog tjedna izgledalo je ovako: Na Veliku srijedu ujutro završavalo je trodnevno četrdesetosatno klanjanje svečanom misom pred prekrivenim Presvetim, na kojoj se pjevala muka. Slijedio je svečani ophod s Presvetim uz «Tebe Boga hvalimo» i Blagoslovom. Poslije

¹²³ Prije liturgijske reforme Drugog vatikanskog liturgijska boja Dušnog dana, službi za pokojne i Velikog petka bila je crna.

¹²⁴ Odrješenje se molilo na 6 mjesta na groblju i oko crkve: za svećenike, pokopane na groblju, očeve i majke, braću i rodbinu, zaboravljene duše i na «katafalku» (odru) u crkvi svim vjernim mrtvima.

podne je bio «Baraban»¹²⁵ - svečano pjevanje Jutrenje Velikoga četvrtka s psalmima i čitanjima (ukupno 9 psalama s antifonama i 9 čitanja s otpjevima, od kojih su prva tri uvijek iz Tužaljki Jeremije proroka). Slijedile su odmah Pohvale (paralela Večernjoj, prije 1911. godine s 8 a poslije s 5 psalama, te hvalospjevom iz Lukina evanđelja «Blagoslovjen Gospodin Bog Izraelov»).¹²⁶ Redali su se psalmi, a zatim čitanja s odgovorima. Sa strane oltara je stajao trokutasti svijećnjak na kojem su gorile svijeće koje je sakristan jednu po jednu gasio kako bi se koji psalam i čitanje otpjevalo. Kada bi se pred kraj pjevalo «Blagoslovjen Gospodin Bog Izraelov», zadnja goruća svijeća na vrhu se odnosila iza oltara a tada bi se po klupama udaralo sa šibama neko vrijeme, dok se svijeća ne bi opet vratila. Pri tom se skandiralo: «*Barabane, ajde van, a Isuse, dodî k nam!*»¹²⁷ «Baraban» se pjevao i u četvrtak i u petak s Jutrenjom narednoga dana. Na Veliki četvrtak, ujutro u 9 sati, bila je Misa Večere Gospodnje na kojoj se rabila «najsvečanija planita, najbolji kalež». Poslije pričesti se Presveto pohranjivalo u «Božji grob», posebno okićen oltar s drvenim svetohraništem oko kojega su visjele sve svjetiljke koje bi se poskidale u crkvi. Nakon toga se skidalо sve sa svih oltara u crkvi tako da ostanu potpuno goli uz pjevanje psalma «Bože moj, Bože moj zašto si me ostavio». Odmah po misi Večernja. Poslije podne Baraban (Jutrenja Velikoga petka). Na Veliki petak ujutro u šest sati najprije pobožnost Križnog puta a zatim u devet sati Služba muke i smrti Gospodnje s pjevanjem Muke i klanjanjem križu za vrijeme kojega se pjevalo «Puče moj». Poslije ove službe puk bi bez svećenika pravio ophod po mjestu pjevajući Gospin plač. Poslije podne «Baraban» (Jutrenja Veliike subote) i zatim teoforična procesija kroz mjesto s Presvetim zastrtim crnim velom pod «baldakinom» kao i na Tijelovo, osvijetljen s feralima, uz pjevanjem «Smiluj mi se, Bože». Mjesto bi bilo osvijetljeno svijećama. Procesija je završavala pjevanjem psalma «Ispovid te se». Na Veliku subotu ujutro, oko 9 sati, započinjala je služba Vazmenog bdijenja s blagoslovom vatre, uskrsnom svijećom, pjevanjem 12 proročanstava, svečanim pjevanjem «Slave» i prozvonjenjem zvona,

¹²⁵ Naziv «baraban» dolazi od Barabe i običaja «udaranja Barabana». Na svršetku službe se udaralo šibama i pravilo buku, kako donose i liturgijske knjige. O običaju vidi više u: Nimac, Dragan: Povjesno-etnografski presjek običaja *barabana* u negdašnjem obredu *jutrenje* Velikoga tjedna u kontekstu njihova mogućeg oživljavanja u suvremenoj kulturi i liturgijskoj praksi, *Nova Prisutnost* 8/2 (2010.), 197-215.

¹²⁶ Usporedi: Hrvatski bogoslužbenik, Zadar 1882., i Hrvatski bogoslužbenik, Dubrovnik 1923.

¹²⁷ Kazivanje don Jose Pavića, 29. ožujka 2011.

Paljenje svijeća u svetištu Gospe od Karavaja

blagoslovom vode i euharistijskom službom. Završavala je oko podneva. Poslije podne nije bilo službe.

Godine 1955. Kongregacija za bogoštovlje je donijela uredbu o preuređenju liturgijskih obreda Velikog tjedna. Osim što su neznatno skraćeni, obredi svetog trodnevlja su se propisom pomaknuli sa jutarnjih sati na poslije podne i večer.¹²⁸ U drugom po redu Običajniku, iz tog vremena, vidimo da se župa Tisno vrlo dobro prilagodila novoj reformi. «Baraban» se premjestio u jutarnje sate a obredi Velikog tjedna na popodnevne. Tako na Veliki četvrtak imamo: «U pet sati ujutro Jutrenja i Pohvale Velikog četvrtka.... Predvečer je Misa Večere Gospodnje... te večeri može se ispjevati polovicu Gospina plača». Na Veliki petak: «Ujutro Jutrenja i Pohvale u pet sati... predvečer je služba Velikog petka. Iza službe propovijed, a zatim procesija s križem kojeg nosi svećenik». ¹²⁹ Nema više spomena o jutarnjoj procesiji puka bez svećenika. Na Veliku subotu je također Jutrenja s Pohvalama rano ujutro a služba Vazmenog bdijenja počinje u sumrak. U trećem Običajniku, kojega je sastavio Frane Pavić 1982. pod vodstvom župnika Don Ive Babačića, te ga dodatnim bilješkama dopunjavao sve do 2005., vidimo sljedeće: Na sva tri dana trodnevlja nema više nikakve službe ujutro (dakle, nestaje pjevanje časoslova - «Barabana»), a obredi se održavaju navečer. Od godine 1982. na Veliki petak se uvodi Križni put u 11 sati ili kasnije u tri sata poslije podne. Danas počinju službe u 19 sati, a na Veliki petak na kraju obreda slijedi procesija s križem kroz selo, nakon povratka u crkvu završava obred pjevanjem drugog dijela Gospina plača.

2.2.2. Pučke pobožnosti i običaji

Polazeći od činjenice da je zapravo «liturgijsko» samo ono što

¹²⁸ Obnovljeni obred Svetе sedmice, Dubrovnik 1957., str. 7.

¹²⁹ Ova procesija je pobožnost koja ne spada u službeno propisani dio obreda Velikog petka u liturgijskim knjigama. Zbog toga je lakše bila podložna promjenama. Izvorno, ona je stoljećima u Dalmaciji bila teoforična, s Presvetim i sa svim liturgijskim obilježjima, dok su procesije s križem bile u noći Velikoga četvrtka na petak ili rano ujutro, kao na Hvaru ili već spomenuta u Tisnomu, te su bile posve pučke, bratovštinske, i čisto pobožnog nadahnuća, bez sudjelovanja svećenika i liturgijskih obilježja. Nakon liturgijske reforme obreda Velikog tjedna 1955. i osobito nakon Drugog vatikanskog sabora teoforična procesija Velikoga petka se mijenja u stavroforičnu procesiju, tj. ne nosi se više Presveto već raspelo koje se otkriva tijekom obreda i pred kojim puk vrši klanjanje.

je službeno propisano u liturgijskim knjigama, u Običajniku župe Tisno otkrivamo uz liturgijsku praksu i mnoštvo pobožnih običaja koji se odvijaju u sklopu službene liturgije kao njezin najprirodniji nastavak ili umetak. Običaji imaju svoje podrijetlo u pobožnosti i vjerovanju puka a nerijetko otkrivaju u sebi ostatke davnih prekršćanskih vjerovanja kojih je Crkva uklopila u sustav vjerovanja, ili otkrivaju kakav prijašnji obred (npr. kada se radi o promjeni obreda u nekom povjesnom razdoblju kao što može biti slučaj u našim krajevima gdje su stalno prisutni dodiri dvaju obreda, rimskoga i grčkoga) ili su odraz posebnih povjesnih okolnosti kao što su velike epidemije (kuga), pošasti i ratovi. Pored već spomenutih običaja uz Veliki tjedan, vrijedi istaknuti i druge.

Vrlo stari običaji vezani su prvenstveno uz gospodarski opstanak i vezu s prirodom od koje čovjek živi, te uz kult pokojnika. Tišnjanski Običajnik prepun je blagoslova polja. Prvog petka u ožujku («pri marčeni petak») obavlja se blagoslov polja s procesijom prema Ivinju u kojoj župnik nosi srebrni križ. Na Markovu (sv. Marko, 25. travnja) obavlja se opet blagoslov polja u Ivinju. Prvoga svibnja bio je blagoslov polja u Dazlini. Tri dana pred Uzašašće ili «Veliki križi» održavali su se «regacijuni» (od lat. rogationes – prošnje). Prvog dana ophodom se išlo do Gospe od Karavaja, drugog dana do crkve sv. Andrije a trećeg do sv. Roka. Četvrtog dana, na «Velike križe ili Spasovo» išlo se rano jutrom pješke preko cijelog polja do crkve sv. Martina u Ivinju. Na čelu procesije išla su dva križa na visokim kopljima, zatim veliki križ, «trojica»¹³⁰ i «cera»¹³¹. Svećenik je sve vrijeme jahao na mazgi. Bilo je 20 postaja i na svakoj se čitalo evanđelje, a svećenik je kod svake «davao zakletve» sa svakim znamenom posebno. S velikim križem se molilo za oslobođenje od «nepriatelja naših», s «trojicom» od munje, grada, groma i zla vremena, sa «cerom» da se uzdrže plodovi zemlje a s blagoslovijenom vodom za kišu. U Ivinju se molilo i odriješenje za pokojne. Dok su sudionici predahnuli i založili nešto, župnik je obavljao blagoslov kuća u Ivinju. Procesija se vraćala u Tisno brodicama te bila dočekana od župnika i svih crkvenih barjaka, uz svečanu zvonjavu, i ophodom se vraćala u crkvu. Zanimljiva je i napomena da su križevi na barjacima bratovština okićeni klasjem žita, dok je križ kojega svećenik

¹³⁰ «Trojica» je naziv za tro-sviće. Radilo se o svjećnjaku s tri svijeće ili o trsci na kojoj su bile utaknute tri svijeće. Naziv «trojica» (grč. trikirion) kao i sama trosvijeća s kojom se blagoslivlja ima paralelu u bizantskom obredu.

¹³¹ Velika voštana Uskrsna svijeća.

Pobožni puk u svetištu Gospe od Karavaja

nosi u rukama okićen zrelim trešnjama.¹³² Na Duhovski ponedjeljak župnik blagoslivlja kuće u Dubravi, a u Dazlini na sv. Iliju. Iz ovih opisa je razvidno koliko je snažna bila među Tišnjanim tradicija o njihovu podrijetlu iz nekadašnjih naselja na kopnu, o njihovoj povezanosti s crkvama sv. Martina na Ivinju i sv. Ilike u Dazlini i tamošnjim grobljima gdje su pokopani njihovi preci. O tom svjedoči i obredna molitva koja se molila u kući prigodom božićnih blagdana a u kojoj se spominjalo pokojnike «roda i plemena pokopanih na Ivinju, u Dazlini...».¹³³

Zanimljiv je i red kretanja brojnih ophoda. U većini slučajeva, npr. kada se ophodom ide iz župne crkve u crkvu sv. Roka i natrag, u Običajniku se detaljno navodi kojim putem se ide a kojim se vraća, pri čemu se uglavnom nikada ne kreće istim putem. Na Cvjetnicu «ophod izlazi na mala vrata a ulazi na velika». Red kretanja u smjeru sunčeva hoda kada su u pitanju obredne radnje ostatak je starijeg, pretkršćanskog vjerovanja. U Običajniku je opisano i «zvonjenje u izvanrednim prilikama» gdje se kaže da je «od davnine u Tisnomu običaj da se zvoni na oblake». Radi se o vremenu od sv. Marka pa «sve dok u polju ima grozja». U vrijeme «od nevere» skupi se više zvonara te se zvoni posebnim redom i načinom ovisno o tome je li sijeva, je li se nevrijeme pojačava ili slab, uz napomenu da «onaj koji zvoni velikim zvonom moli u sebi i na početku svake molitve pobožno se prekriži.»

Zasigurno bogati pobožni i folklorni običaji u proljetno vrijeme uz blagdane sv. Marka i Uzašašća, te uz prvi svibnja, s ophodima, blagoslovom polja i kuća te posebnim znamenjima i spomenom pokojnika svjedoče o vrlo starom podrijetlu i starijim slojevima vjerovanja koji su se s vremenom uklopili u kršćanstvo. Tišnjanski župnik 10. veljače 1901., piše da blagoslov polja započinju prvim marčanim petkom, pa se protežu sve do Uzašašća Gospodinova. U pismu biskupijskom ordinarijatu on zagovara «obični blagoslov (!) polja što je u ščavetu» i navodi: «U ovoj župi i u ovom dekanatu, a mislim i u mnogim župama biskupije, običaj je blagosloviti polja iz knjige kojoj (je) naslov 'Pokrpljenje umirućih' od d. Luke Terzića. Znadem zaista, da je ta knjiga zabranjena u spljetskoj nadbiskupiji, a mislim da bi ju se imalo i svakud zabraniti, jer je kao stvorena da podrži i (nečitka riječ) praznovjerje u puku. U njoj na svakoj stranici ima govora o vukodlacim, višćicam, čarovnicima i čarovnicama, sablaznim, itd., a u blagoslovu polja to je poglaviti ingredient. Župnici ne

¹³² Kićenje ručnog križa s kojim se blagoslivlja kao i kićenje barjaka klasjem žita ima paralelu u jedino u bizantskom obredu.

¹³³ Kazivao Frane Pavić.

mogu sami po sebi da zabace taj običaj i tu knjigu jer puk, koji joj privikao i koji ju donekle i na pamet znade, ustao bi proti njima (...) Moguće, da bi ovdje-ondje bilo mrmljanja ali bi sve to za kratko leglo i minulo ko što je puk privikao novom blagoslovu vode (...)»¹³⁴.

Vrlo su zanimljivi običaji koji nemaju izravne paralele ili veze s poznatim propisima ili običajima rimskog obreda uopće, ili su neuobičajeni na širem kulturnom području. Na Mlado ljeto župnik u ophodu oko crkve na početku mise nosio je mali srebrni križ s kojim je davao blagoslov puku a kojega su potom «gaštalci» bratovština davali na ljubljenje svim mjesnim starješinama. Običaj je ukinut 1990-tih godina.¹³⁵ Na Božić, Uskrs i Duhove, nakon propovijedi, «uzme župnik križ u ruke i dade blagoslov puku» s posebnom molitvom da Bog pošalje «svoga Sina s nebesa da čuva, brani, štiti i pohodi sve koji prebivaju u ovom prebivalištu» (zabilježeno samo u najstarijem Običajniku).

Posebno se ističe spomen mrtvih u vrijeme poklada. Na «zadnju pokladnju nedjelju popodne se namjesti »katafalac« (odar) nasred crkve. Moli se sveto Ružarije za mrtve pa blagoslov s Presvetim, priko kojeg se izmoli 5 Očenaša po običaju pak 'Pomiluj mene, Bože' s molitvom za sve virne mrtve». Na pokladni ponедjeljak i utorak pjevala se po «noćnica mrtvačka»¹³⁶, zatim misa za sve mrtve pa blagoslov s Presvetim.¹³⁷ Spomen pokojnika u vrijeme poklada poznato je u bizantskom obredu gdje se subotom uoči Mesopusne nedjelje, zatim subotama u Velikom postu (korizmi) i u subotu uoči Duhova vrše godišnji spomeni pokojnika. U rimskom obredu, koliko mi je poznato, nigdje takve paralele nema. K tome u Običajniku čitamo da je svaki petak u korizmi »pjevana misa na oltaru sv. Križa... a prije mise ophod s propećem oko crkve s pjevanjem 'Pomiluj mene, Bože'« uz napomenu u drugom Običajniku da je to misa »za sve mrtve župe«.

¹³⁴ Kale, str. 84-85.

¹³⁵ Jednak običaj zabilježen u Vелом Ižu na otoku Ižu (Običajnik župe Veli Iž, Župni ured Veli Iž, 1905.).

¹³⁶ Jutrenja (Matutinum) se u tradicionalnom rimskom časoslovu dijelila na više 'noćnica' (nocturno). Svaka je noćnica sadržavala nekoliko psalama s antifonama i tri čitanja s otpjevima. Nedjeljom i blagdanom je završavala s himnom »Tebe Boga hvalimo«. U reformiranom časoslovu Drugog vatikanskog sabora postoji »Služba čitanja« (a to je Jutrenja tradicionalnog rimskog časoslova) i »Jutarnja« (Pohvale tradicionalnog časoslova).

¹³⁷ Na kraju stoji opaska Frane Pavića da je običaj ukinut pred 20 godina.

Na Veliki petak ujutro išla je mjestom procesija nakon jutarnje službe u crkvi, u kojoj «župnik nije bio obavezan poći». Prema kazivanju Frane Pavića u toj su procesiji išli svjetovnjaci, bez svećenika, a kretala se po mjestu kao i teoforična procesija koja se držala navečer s Presvetim, osim što je ova pučka procesija na povratku pravila krug oko groblja. U njoj se pjevao Gospin plač. Ovo je očito pučki pobožni dodatak, a postojao je nekad i u susjednim Jezerima. Porijeklo mu je najvjerojatnije u srednjovjekovnim pasionskim običajima koji su na našoj obali, osobito na otoku Hvaru, uhvatili jaki korijen i bili podržani osobito od bratovština. Zanimljivo je da stariji Običajnici ne spominju čuvare Božjeg greba. Tek najnoviji iz 1982. ima zabilješku: «Ako su stražari za počast oni dođu prije početka službe i mijenjaju se svakih 15-20 minuta».

U izvanliturgijske običaje spada i štovanje euharistije izvan mise. U Običajniku je primjetno mnoštvo ophoda i blagoslova s Presvetim i izvan uobičajene proslave Tijelova. Svake prve nedjelje u mjesecu («mlada nedilja») poslije sv. Mise je ophod s Presvetim i blagoslov. Svakog blagdana poslije podne, obično poslije Večernje, slijedi blagoslov s Presvetim. Od Cvjetnice do Velike srijede držalo se četrdesetosatno klanjanje uz najveće svečanosti, a završavalo euharistijskom procesijom oko crkve i pjevanjem «Tebe Boga hvalimo» na Veliku srijedu ujutro. Na Tijelovo se držao veliki ophod s postajama i oltarima po mjestu, zatim kroz čitavu osminu Tijelova svake se večeri u crkvi držao blagoslov, a posljednjeg dana i svečani ophod oko crkve s malo manje svečanosti nego na samo Tijelovo.

U Običajniku je vrlo detaljno opisano četrdesetosatno klanjanje, zvano prema talijanskom «kavarantaore». Čitavo se svetište posebno ukrasi zastorima, barjacima, ispletu se vijenci sa zelenilom koji se objese o svjetiljke, postavi se na oltar 12 svijećnjaka a Presveto se postavi na posebno prijestolje («tron»). Klanjanje započima na Cvjetnicu poslije mise i traje do Velike srijede uvečer. Raspored klanjanja odvija se po bratovštinama, pri čemu je uvijek prva ona Svetog Sakramenta. Svakog dana pobožnost završava pjevanjem Povečerja, homilijom, pjevanjem psalma «Smiluj mi se, Bože» i korizmenim pobožnim pjesmama «Ja se kajem» i «Prosti moj, Bože». Običaj se drži i danas.

Na razvoj liturgijskih običaja i pobožnosti utjecali su i kipovi ili oltari svetaca u župi, od kojih su neki opet vezani uz bratovštine koje su njima posvećene. Uz župnu crkvu Sv. Duha, u Tisnom je i crkva sv. Roka u kojoj su kipovi sv. Roka, Gospe od Ružarija i sv. Josipa. Na te blagdane išlo se svečanim ophodom iz župne crkve «dignuti kip u sv.

Blagdan Sv. Martina, 2012. Procesija od crkve Sv. Roka do župne crkve Sv. Duha

Roka», koji se ophodom prenosio u župnu crkvu s barjacima i najvećom svečanošću. Kip je ostao u župnoj crkvi do poslije podneva kada je Večernja te se opet ophodom kip vraćao u crkvu sv. Roka. U župnoj crkvi je vrlo stari Gospin kip koji se posebno štuje i kiti na Veliku Gospu, zatim kip sv. Ante, slika Gospe od Karmela. Na te blagdane se posebno ističu ti kipovi ili slike, prenose se na posebno okićeni oltar gdje ostaju više dana. U crkvi sv. Martina na Ivnju je i svečev kip i ovaj se blagdan tamo slavi s časoslovom, misom i procesijom. Na poseban se način slavi Gospa od Karavaja, 26. svibnja, u istoimenom svetištu na brdu Broščica iznad Tisnoga, u čemu osobito sudjeluju brojni hodočasnici iz bliže i dalje okolice. Na spomenute svetačke blagdane, bilo u crkvi sv. Roka, bilo u sv. Andrije, koje su u samom mjestu, bilo u Gospe od Karavaja, bilo u sv. Martina na Ivnju ili u sv. Ilijie u Dazlini, obavezno su se pjevale «lekcije» (čitanja), to su čitanja o povijesti blagdana, tj. držala se služba Jutrenje iz časoslova s pjevanjem svečeva ili Gospina životopisa. Ovdje je također vrlo velika uloga svjetovnjaka, pjevača i bratovština. U opisu slavlja sv. Ilijie u Dazlini stoji da se prije mise «u osam sati pjevaju lekcije van crkve» dok župnik ispovijeda. Dakle, svjetovnjaci sami pjevaju časoslov.

Osim mise i časoslova, što spada u liturgiju, te dodataka euharistijskog blagoslova i euharistijskih procesija, brojne su pobožnosti upotpunjavale crkveni i duhovni život. Tako Zlatna krunica Srca Isusova s litanijama u lipnju i na neke blagdane, Gospina krunica s litanijama u svibnju i listopadu, kao i na druge Gospine blagdane, krunica sv. Ante s litanijama, devetnica Duhu Svetom uoči Duhova...

Tijekom 1980-tih i 1990-tih ukinuto je najviše liturgijskih običaja i pobožnosti. Da nabrojimo samo neke: blagoslov s Presvetim na blagdane, gotovo sve službe časoslova osim na Svi sveti, Dušni dan i kroz čitavu osminu, uoči Duhova, sv. Martina, Gospe od Karavaja i Velike Gospe, veliki dio velikih i malih procesija, blagoslovi domova izvan božićnog vremena, svečani blagoslov polja, popodnevne pobožnosti nedjeljom i blagdanom.

3. Glagoljaško pjevanje u Tisnom

Pjevanje na staroslavenskom jeziku danas u Tisnom više ne postoji. Naime, nakon liturgijske reforme Drugog vatikanskog sabora u liturgiju je uveden novi red mise iz novih odobrenih liturgijskih knjiga na standardnom hrvatskom jeziku. Pjevanje časoslova kao i druge pobožnosti odvijale su se i prije na živom hrvatskom jeziku. No, prema

povijesnim izvorima i sačuvanim misalima, sigurno je da su popovi glagoljaši misili i molili časoslov na staroslavenskom. Štoviše, svećenici su propisane misne dijelove «glagoljali» sve do reforme 1960-tih godina iz transliteriranog latiničnog staroslavenskog misala Josipa Vajsa. Do kada je puk pjevao na staroslavenskom, odnosno kada je točno uveden «ščavet» u pučko pjevanje mise, ne može se točno reći. Poznato je da je u većini mjesta šibenske biskupije puk pjevao misu na «ščavetu». Pjevač Frane Pavić, rođ. 1956., sjeća se da je još kao ministrant odgovarao na misi na staroslavenskom. Dok je svećenik glagolja, puk je pjevao na govornom hrvatskom jeziku sve dijelove mise.¹³⁸ Kada sam vršio snimanje glagoljaškog pjevanja u Tisnom, u prosincu 2007., nije više bilo moguće da pjevači pjevaju na staroslavenskom. Tako su sve napjeve koji su snimljeni pjevali na živom hrvatskom jeziku, uglavnom iz važećih liturgijskih knjiga. U Tisnomu su, za razliku od Jezera i Betine, već duže vremena prestali upotrebljavati i Hrvatski bogoslužbenik u pjevanju časoslova, te časoslov pjevaju po novom redu i prijevodu. Tek neke pobožne pjesme («Gospin plač», «Prosti moj, Bože», «Ja se kajem» itd., kao i «lekcije» (čitanja iz nekadašnje Jutrenje za blagdane svetaca) pjevaju na starom jeziku. Međutim, velika većina starih glagoljaških napjeva se očuvala i danas se uglavnom na njima pjeva.

3.1. Izvori o glagoljaškom tišnjanskom pjevanju

Direktne podatke o glagoljaškom pjevanju u Tisnomu crpimo iz više izvora: 1) iz zapisa Vladimira Berse iz 1906. godine; 2) iz već spomenutih župnih običajnika; 3) prema kazivanju Frane Pavića koji je već više od 40 godina crkveni pjevač, čuvar i poznavatelj tradicije tišnjanske crkve¹³⁹ te don Jose Pavića, njegova brata, svećenika i don Frane Šimata;¹⁴⁰ 4) iz snimljenog tonskog materijala živućih napjeva danas.

¹³⁸ To su mi usmeno potvrdili don Frane Šimat (umirovljen) i don Joso Pavić (župnik u Boraji), obojica svećenici šibenske biskupije, rodom iz Tisnoga, koji su svoju djetinjstvo i mladost proveli u Tisnom.

¹³⁹ Frane Pavić, pok. Ante, rođen 1956. u Tisnom. Završio srednju školu, brat svećenika don Jose Pavića. Sa 12 godine, na poziv pjevača, stupio je u kor 1968., jer su primijetili kako na Večernjoj odvažno pjeva, i tada je prvi put otpjevao «pištulu». Postao je vodeći pjevač u crkvi 1990. godine kad je umro Krste Stegić, glavni pjevač (1898.-1991.), koji je dugo predvodio pjevanje. Godine 1995. formirao je zbor.

¹⁴⁰ Njih dvojica su već kao bogoslovi 1950-tih i 1960-tih, neko vrijeme i zajedno vodili ženski zbor u Tisnom

3.1.1. Zapisi

Poznati naš glazbenik i zapisivač Vladimir (Vladoje) Bersa, zapisujući po Dalmaciji crkvene i svjetovne napjeve 1906. godine, zapisao je između ostaloga i četiri napjeva iz Tisnoga: «Spavaj, spavaj Ditiću», «Ja se kajem, Bože mili», «Dan večere Gospodina», «U Gospodina mučenje» i «Zdravo, morska zvijezdo». Njegove je zapise trideset godina kasnije verificirao etnomuziolog Božidar Širola u zbirci «Zbirka narodnih popijevaka (iz Dalmacije)» koja je tiskana 1944. godine.¹⁴¹ Doneseni su notni zapisi samo vodeće dionice. Svi zapisani napjevi osim «Spavaj, spavaj, Ditiću» i «Dan večere Gospodina» koja spada u pjesme tijelovske osmine a spominje se u Običajniku župe upravo u vrijeme kada ih je Bersa i zapisao. Svi se ti napjevi pak danas pjevaju u crkvi u Tisnom te su snimljeni za ovaj multimedij. Uspoređujući notne zapise iz 1906. s tonskim snimcima 2007., dakle u rasponu od jednog stoljeća, može se zaključiti da se u većini slučajeva ne podudaraju. Potrebno je istražiti je li u pitanju krvni zapis ili promjena u pjevanju.

Izak Špralja u članku «Glagoljaška psalmodija» iz 1999., donosi tabelarni pregled zapisanih psalama s glagoljaškim napjevima uz podatke o zapisivaču, mjestu zapisa i njihovoј liturgijskoj i izvanliturgijskoj uporabi. U tabelarnom pregledu, među brojnim mjestima duž čitave naše obale, navodi i Tisno s naznakom da postoje dva napjeva za psalme, i to u pjevanju časoslova: jedan «običan» ili jednostavni i jedan s naznakom «Hval.» - svečani.¹⁴² Naime, u psalmodiji Pohvala i Večernje tradicionalnog rimskog časoslova zadnji je psalam uvijek bio hvalbeni.¹⁴³ Prema kazivanju Frane Pavića taj se psalam uvijek pjevao svečanijim napjevom, jednakim kao i evanđeoski hvalospjev «Veliča», dok su se psalmi prije njega redom pjevali na isti, jednostavniji napjev. Istu pojavu nalazimo u Jezerima i Murteru.

3.1.2. Pjevanje prema Običajnicima

U spomenutim običajnicima se ni na jednom mjestu posebno ne

¹⁴¹ Zbirka narodnih popievka (iz Dalmacije) / sakupio ih, zapisao napjev i tekst Vladoje Bersa ; uredili Božidar Širola i Vladoje Dukat, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1944., notni zapisi br. 143, 155., 163, 164, 165, str. 58-76.

¹⁴² Špralja, Izak: Glagoljaška psalmodija, u: Narodna umjetnost, 36/2, 1999., str. 36-37.

¹⁴³ Vidi: Hrvatski bogoslužbenik, Dubrovnik 1923., str. str. 9., 28. i 29.

Gospa od Karavaja,
iznad oltara u svetištu

spominje «glagoljaški» ili «na glagoljicu» ili «na staroslavenskom», niti se spominje misal iz kojega se služi. Navode se hrvatski nazivi himana, molitava i pjesama, a od knjiga se spominje Hrvatski bogoslužbenik i Rimski obrednik (ritual). Na jednom mjestu, u najstarijem Običajniku iz 1906., na blagdan Duhova (naslovnik župne crkve) spominje se «poslije 'Tebe Boga hvalimo' – *asperges* – latinski kao obično». Radi se o početnom zazivu «asperges» kod redovitog škropljenja naroda blagoslovljenom vodom na početku mise («Poškropi me»). Nije jasno što znači «kao obično» jer već na drugom mjestu, uz opis redovite nedjeljne mise, stoji: «Običnom nedjeljom... prije velike mise obred blagoslova vode i nakon toga škropljenje uz pivanje 'Poškropi me' ili u Uskrsno doba 'Vidjeh vodu'». Za pretpostaviti je da se radi o pojavi koja nije bila rijetka tijekom 19. i početkom 20. st. kada su župnici dijelom latinali, tj. one dijelove mise koji su spadali na njih molili nekad i na latinskom. Međutim, kako se vidi iz čitavog Običajnika i prema svjedočenju Frane Pavića, pjevanje pjevača i puka nije nikada bilo na latinskom.

Osim napomene «po starinsku» i «melodija za korizmu», u Običajniku nema izravnih podataka iz kojih bi se moglo zaključiti kakvo je crkveno pjevanje bilo u glazbenom smislu. Već je i to indicija da se radi o župi gdje je tradicionalno pjevanje uhodano i poznato, da se zna kako se što pjeva. Ali oznaka «po starinsku» upućuje na zaključak da je postojalo i ono novo ili novije i da se to razlikovalo, a snimanje je to potvrdilo. Misa je ili «tiha» ili «pjevana» odnosno «kantana». Uz Večernju često стоји «pivana», a u narodu postoji i naziv «kantana Večernja»¹⁴⁴ premda je teško pretpostaviti da je ikada bila recitirana, što je potvrđio i pjevač Pavić. Vezano neposredno uz pjevanje izričito se spominju: na početku mise «pivanje 'Poškropi me' ili u Uskrsno doba 'Vidjeh vodu'»; «Tebe Boga hvalimo kao u Vlašićevom Bogoslužbeniku»; na Badnji dan «ujutro sveta Misa u osam sati sa pjevanom noćnicom i evanđeljem»; na Tri Kralja: «na ovoj misi piva se stara pisma 'Tri kralja odahu'... pjeva se navještaj blagdana po posebnom formularu»; na Ime Isusovo: «ovo je zadnja nedjelja kad se još pivaju božićne pjesme»; na Blagoslovu s Presvetim pjeva se «O spasenosna Hostijo... a nakon što odloži pokaznicu na oltar (svećenik) zapjeva: 'Blagoslovio nas Bog'. Puk prihvati: 'Bog naš, blagoslovio nas Bog, i bojali se njega svi kraljevi zemlje!' Dok župnik stavlja hostiju u svetohranište na pohranu cijela crkva odgovara: 'Ostavit nas ti nemoj, Isuse, Bože moj, ostavit nas ti nemoj. Danas se samo pjeva „Budi povoljeno po sve vrime, Isusa i Marije i Josipa slavno ime!“; na Svićećnicu «po večernji ophod oko crkve uz pjevanje 'Zdravo, morska

¹⁴⁴ Prema kazivanju don Jose Pavića, 29. ožujka 2011.

zvizdo’»; «kroz korizmu ne sviraju orgulje, već se za pivanu misu uzima melodija za korizmu»; na Cvjetnicu «Muku piva jedan od pivača a ostali dobiju pojedine uloge»; na četrdesetosatnom klanjanju nakon Povečerja »se otpjeva starinski ‘Prosti moj, Bože’ i ‘Smiluj se meni, Bože’. Iza toga slijedi redom ‘Divnoj dakle’»; na raščinjanju oltara »psalam ‘Bože moj, Bože moj...’ a nakon toga slijedi pjevanje prve polovice Gospina plača»; u procesiji Velikog petka: «dok ide procesija piva se po starinsku melodiju ‘Smiluj se meni, Bože’, a iza svake kitice puk odgovara: ‘Smiluj se na nas, Gospodine! Smiluj se na nas, Gospodine!... dva pjevača nakon ulaska procesije u crkvu pivaju ‘Ispovid’te se’». Spominju se brojna pjevanja poimenice: «zaziv Duha Svetoga» i «Priđi, Duše, prisveti i to po starom Bogoslužbeniku», «velike litanije» (Litanije Svih svetih) s napomenom »kao u Vlašićevu Bogoslužbeniku», «Pomiluj mene, Bože», «pjesma ‘U Gospodina mučenje’», «pjeva se naizmjence ‘Ja se kajem’», «litanije Gospine», «Tebe Majku Božju hvalimo», «tijelovske pjesme iz Hrvatskog bogoslužbenika», «Večernja sa himnom svetom Roku», na sprovodu iza čitanja «U dan onaj, u dan gnjeva», ¹⁴⁵ «pjesma bratovštine ‘Braćo, brata sprovodimo’ ako je dottični član bratovštine».

3.1.3. Pjevanje prema sjećanju kazivača

Kao što je već spomenuto, vjerni čuvar i poznavalac crkvenoga pjevanja i života u Tisnomu je današnji voditelj zbora Frane Pavić. Njegovo kazivanje je vrlo dragocjeno za poznavanje glagoljaškog pjevanja u Tisnomu, nekada i danas, i vrijedna nadopuna običajnicima. Njegova sjećanja sežu od kraja 1950-tih. Međutim, njegovo poznavanje tradicije tišnjanskog crkvenog života proteže se puno dalje jer je stalno bio u doticaju sa stariim pjevačima i osobito se zanimalo za crkveno pjevanje, vođenje kojega je i sam s vremenom preuzeo. Dobar je poznavalac liturgijskih pojmovi i pravila, te je izuzetno glazbeno nadaren. Uz njega, vrijedna su sjećanja i njegova brata, svećenika don Jose Pavića, također glazbeno nadarenog i ljubitelja naše drevne liturgijske baštine.

Još kao ministrant, Frane se sjeća da je do koncilske reforme 1960-tih na *maloj misi* jedan pjevač recitirao promjenjive dijelove (pristup, gradual, darovnu i pričesnu), svećenik misio na staroslavenskom, a ponekad i na latinskom, a ministranti bimu odgovarali na staroslavenskom. Preko mise je pjevalo 20-30 djevojaka i žena »pivačica«, koje je su podučavali tada bogoslovi, a kasnije svećenici Šibenske biskupije, u

¹⁴⁵ Ovaj prijevod se ne upotrebljava, već stariji »Dan od gnjeva«, te stoga čudi njegovo spominjanje u običajniku.

PJĘVANA BAŠTINA

Gospa od Karavaja, slika se nalazi u župnom uredu Tisno

pjevanju don Frane Šimat, a na harmoniju, Franin brat, don Joso Pavić. Okupljala ih je danas pokojna Ivanica Stegić. Pjevale su uglavnom iz Hrvatskog kantuala i Cithare octocorde: »O silni, jaki Bože«, »O Bože, nisam vrijedan«, »Svemožni Bože«, »Oče naš dobri«, »Uzmite, jedite« i Gospine pjesme. Na *velikoj ili kantanoj misi* pjevanje je predvodilo desetak muškaraca zvanih »*kantaduri*«, podijeljeni na dvije »strane« a stajali su na koru¹⁴⁶. Uz dvoje ili troje mlađih, većina od njih imali su preko 60 godina. Predvodnik desne strane je uvijek počimao, a drugi redak ili strofu bi počimao predvodnik lijeve strane, i tako su pjevali sve naizmjenično. Sav puk u crkvi je pjevao za njima, uz pratnju orgulja. U Korizmi i Došašcu, kada orgulje nisu svirale, stajali su dolje kod oltara, s lijeve i desne strane, »po starinsku«.¹⁴⁷ Na početku mise pjevalo se »Poškropi me« sa »Slava Ocu«, a predvodio bi jedan pjevač u dijalogu sa svima koji su pjevali odgovore. Tako i ulaznu pjesmu dana (pristup). Stalne dijelove mise se pjevalo na hrvatskom iz starih »pištulara«. Zvonilo se velikim zvonima na »Slava va višnjih Bogu« i »Svet« a na podizanje sa malim zvoncem. I svečanu i običnu misu pratilo se na orguljama. Kada nije imao tko svirati pjevali su a cappella, i tada su pjevali drugačiji »Gospodine« nego kada se pjevali »pod organ«. »Svečana misa« se pjevala na velike blagdane, a zvali su je »Misa anđelorum«. Svoju staru misu naozivaju »obična misa« ili »starinska misa« a pjevala se u obične nedjelje i manje blagdane, također uz pratnju orgulja. Međutim, pjevala se i bez sviranja (npr. kada nije imao tko svirati). U njoj se pjeva obični ili svečani Gospodine. Znali su pjevati i tako da se Slava i Vjerovanje jedan redak pjevao sa sviranjem, a jedan recitativno izgovarao. Poslanicu (»pištulu«) je uvijek pjevao netko od pjevača. Određeni pjevači su imali »monopol« nad pjevanjem čitanja, osobito na velike blagdane.

Pjevači nisu bili glazbeno obrazovani, nego su usmenom predajom učili od starih pjevača, od svojih očeva i djedova. Razlikovalo se terminе

¹⁴⁶ Riječju "kor" označavaju i galeriju u dnu crkve kao i klupe sa strane glavnog oltara gdje stoje "pivači u koru." I njihovo zajedničko pjevanje se naziva "pivati u koru" u značenju pjevati u skupini pjevača uz oltar ,bez orgulja u „kapeli“ tj. kod oltara.

¹⁴⁷ Ovo je sigurno stariji običaj kada nije bilo ni orgulja ni kora. Naime, često su uz »jaka« vremena ili najveće blagdane obično sačuvani oni najstariji običaji, u koje se nerado diralo. Radi se gotovo o zakonitosti u povijesti liturgije. I tradicionalni rimski časoslov (do reforme 1960-tih) imao je u Velikom tjednu i Službi za pokojne sačuvanu stariju praksu molitve psalama bez »Slava Ocu«, a službe nisu male ni himne, koji su kasnije ulazile u časoslov. Takva su jaka vremena ili dani osobito Korizma, Veliki tjedan, sprovodi i služba za mrtve.

«prosto» i «svečano» pjevanje. »Kantanje» je značilo više unisono, svečano. Pjevalo su vrlo razvijeno, otegnuto. Don Joso se sjeća kako su vodeći pjevači bili vrsni tenori i na neki način uživali monopol u pjevanju vodeće dionice, dok su drugi pratili u terci (prateći glas). Pjevalo se uvijek dvoglasno s jednoglasnim završetkom na kraju. Žene su mogle samo pratiti, one nisu mogle predvoditi pjevanje. Nisu mogle ni stajati u svetištu, tj. u koru. Don Joso se sjeća da je kao bogoslov pokušao pratiti pjevanje žena dok su pjevale Zlatnu krunicu ali ga je župnik spriječio jer «da to ne priliči». Pjevale su na tihoj misi i to pjesme iz kantuala na prikazanju i pričesti i koju Marijinu pjesmu na kraju. Postojala je i doređena napetost između «kantadura» i ovog ženskog zbora oko pjevanja.

U Korizmi i Došašcu, kad bi muški pjevači stajali u svetištu uz oltar i pjevali bez pratnje orgulja, pjevali su na način da bi upadali jedni drugima na završnom tonu otpjevanog redka. Ponekad bi započeli s previsokom intonacijom pa su se mučili pjevajući do kraja. Svaki je pjevač imao i poneki svoj stil pjevanja, dodavao svoje «fijorete». Netko je pjevao brže i življe, ili bi započimao žustro, a drugi opet melakonličnije. Bila je to pučka izvedba. Bila je čast u staro vrijeme biti pjevačem u crkvi, ljudi su to poštovali, a u crkvi su mali poseban status. Nije ih se nikada plaćalo, ali ih se častilo i bili su pobožni ljudi. Učilo se imitiranjem starijih, po sluhu.

Pavići se sjećaju i imena zadnje generacije starih pjevača 1950-tih godina: Krste Stegić, Petar Pere Stegić – zvan »Busarić«, Frane Kaleb (u njegovoj obitelji zvanoj »Fabrovi« bili su skoro svi pjevači), Joso Gabre, Stipe Piljac, Stipe Olivari i drugi. Franu Kalebua naslijedili su kao pjevači sin, unuk i unuka.

Večernje su se pjevale na velike blagdane, iz Hrvatskog Bogoslužbenika. Retke psalama i strofe himana naizmjenično su započimala i pjevala dva kora pjevača. Žene su sudjelovale prema tome koliko su znale napamet, a masovnije su upadale tek na »Slava Ocu«. Svećenik je započimao uvodni redak »Bože, u pomoć mi priteci«, prvu antifonu i psalam, zadnju antifonu i psalam, kratko čitanje te »Veliča«. Pjevači su pjevali starim napjevima koji su se generacijama prenosili od starijih. Zadnji je psalam uvijek imao razvijeniji, svečaniji napjev, isto kao »Veliča«. Svećenik bi započeo u plaštu, zatim bi ga skinuo i na »Veliča« opet stavio. Dvije Večernje na Svi sveti zvali su »živa« (od blagdana) i »mrtva« (pokojnička). *Jutrenja Psalms* na Jutrenji za mrtve pjevali su se na »mrtvački« napjev, i to prvi devet psalama bržim tempom a zadnji otegnutijim. Jutrenja je imala »lekcije« (čitanja) koja su pjevali pjevači solisti. Osobito svečano su se pjevale Jutrenje u Velikom

tjednu («Baraban»). Za trodnevni četrtdesetosatnog klanjanja, tzv. «Kvarantaore», prva tri dana Velikog tjedna, pjevalo se *Povečerje*, koje se i danas pjeva.

3.1.4. Tonski zapisi

Tonsko snimanje glagoljaškog pjevanja izvršeno je za ovaj multimedij u župnoj crkvi Sv. Duha, 14. i 15. prosinca 2007. godine.¹⁴⁸ Pjevao je župni zbor pod vodstvom Frane Pavića, koji je osnovan 1995., kada su počeli susreti pučkih crkvenih pjevača Šibenske biskupije u Zatonu. Tada je prestala prastara tradicija pjevanja u kojoj muški pjevači, razdijeljeni u dva kora, predvode pjevanje svega puka. Zbor ima 27 članova, od toga 13 muškaraca, među kojima je i 6 starih pjevača, koji su još 1995. predvodili starinski način pjevanja, te je tako ipak sačuvan kontinuitet tradicionalnog pjevanja. Zbor je sačuvao pa čak i obnovio stare napjeve koji se već duže vremena nisu pjevali ili su se počeli gubiti, npr. tijelovsku «Dan večere Gospodina», pa «U Gospodina mučenje», «Prosti, moj Bože»... Snimljeni su liturgijski i pobožni napjevi koji svojim glazbenim osobinama spadaju u tradicionalno pučko glagoljaško crkveno pjevanje. Najprije je snimljen red mise, zatim dijelovi časoslova, liturgijski i paraliturgijski napjevi kroz crkvenu godinu i napjevi službe za pokojne – ukupno oko 60-tak brojeva.

Danas se sve pjeva po novom redu mise i časoslova, na standardnom hrvatskom jeziku iz propisanih liturgijskih knjiga. Svake nedjelje i manjeg blagdana pjeva se napjev stare domaće tišnjanske mise, a «Misa anđelorum» na velike blagdane. Starinski svečani «Gospodine» pjevaju još na Veliku subotu prije «Slave». Na velike blagdane na početku mise pjevaju hvalospjev «Tebe Boga hvalimo», osim na Veliku Gospu kada se na isti napjev pjeva «Tebe Majku Božju hvalimo» iz Hrvatskog Bogoslužbenika. Ulagznu (bez «Slava Ocu») pjeva čitav zbor, barem jednom mjesечно, a ponekad i «Poškropi me» odnosno «Vidjeh vodu» u uskrsno vrijeme. Poslanica se pjeva svake nedjelje i blagdana, još uvijek u dvije varijante: adventsko-korizmenoj i svečanoj. Večernju, Povečerje i Jutarnju pjevaju također na stare melodije. Na stare tekstove pjevaju se uglavnom pobožne pjesme. Na sprovodu i na Dušni dan još pjevaju bartovštinsku sprovodnu pjesmu «Braćo brata

¹⁴⁸ U organizaciji HKU Pjevana baština i voditelja projekta dr. sc. Dragana Nimca, Hrvatski radio snimio je ovaj materijal 14. i 15. prosinca 2007., u župnoj crkvi u Tisnom, pod vodstvom Livija Marijana, prof. i gosp. Mladena Magdalenića.

sprovodimo» te posljednicu «Dan od gnjeva», tj. «U dan onaj». Starije žene još ponekad pjevuše kada recitiraju ružarij kao nekada. Sve što je tonski zabilježeno još uvijek se po tišnjanskim crkvama pjeva.

U prethodnim poglavljima o glagoljaškom pjevanju u Tisnom, iznijeti su podaci o snimljenim primjercima s obzirom na njihovo nekadašnje i današnje mjesto i funkciju u liturgijskim i izvanliturgijskim obredima i običajima župe Tisno. Njihovi naslovi i liturgijske odrednice nalaze se u popisu snimaka na nosačima zvuka.

3.2. Povjesni razvoj glagoljaškog pjevanja u Tisnom

Kakvo je moglo biti glagoljaško pjevanje u Tisnom kroz povijest i povjesne okolnosti o kojima je bilo riječ? Poznato je da nema povjesnih notnih zapisa glagoljaškog pjevanja do 19. i 20 stoljeća. Vizitator Valier, za svoje vizitacije u drugoj polovici 16. st., kod benediktinaca u samostanu Čokovac, na obližnjem otoku Pašmanu, nije našao nijedne knjige sa zapisanim napjevima za pjevanje, te za benediktince glagoljaše izričito kaže da sve «pjevaju vještinom koju su stekli dugotraјnom upotrebom i napamet». Jednako vrijedi i za trećoredski glagoljaški samostan sv. Pavla na Školjiću kod Preka nasuprot Zadru.¹⁴⁹ Napjevi se prenose isključivo tradicijom, usmenom predajom, posve jednako kao što će se glagoljaško pjevanje prenositi u Tisnomu do danas.¹⁵⁰ A to znači da vrlo stari oblici pjevanja mogu jako dugo ostati na životu, pa i stoljećima. No, o konkretnim glazbenim osobinama glagoljaškog pjevanja u njegovim začecima i prvim stoljećima možemo ipak samo nagađati.

Uvaženi hrvatski muzikolog Vinko Žganec ustvrdio je postojanje dva osnovna sastavna dijela kod glagoljaškog pjevanja: Jedan je psalmodijsko pjevanje, recitativ s karakterističnim kadencama i povremenim melizmatičkim mjestima, što sve potječe iz stare crkvene glazbe. Ne precizira radi li se o elementima rimskog korala ili o elementima bizantskog liturgijskog pjevanja. Drugi dio jasno proizlazi iz muzičkog folklora a sadrži elemente koji su zajednički jednom širem

¹⁴⁹ Bezić, Razvoj glagoljaškog pjevanja, str. 149.

¹⁵⁰ Prema kazivanju Frane Pavića, stari tradicionalni napjevi koji se pjevaju u Tisnom nisu nigdje zapisani, već ih mlađi jednostavno uče od starijih, kao što ih je i on učio: slušanjem i sudjelovanjem u pjevanju.

«muzičko-folklornom području».¹⁵¹ Psalmodijsko pjevanje kao osnovni način na koji se pjevaju tekstovi slobodnog ritma (stalni i promjenjivi dijelovi mise, antifone i psalmi) seže do u početak liturgijskog pjevanja¹⁵² i zasigurno će se upravo u tom obliku pjevanja provlačiti najstariji oblici. Očito je da su se različiti napjevi, jednostavniji i svečaniji razvijali iz «pranapjeva».¹⁵³ Stariji ili najstariji preživjeli sloj glagoljaškog pjevanja u Tisnomu, na temelju svojih glazbenih osobina, jest recitativno moljenje ružarija, litanije, jednostavnii napjevi za psalme (primjer psalma 4. na Povećerju i "Bože moj, Bože moj" na Veliki četvrtak na kraju mise pri obredu rušenja oltara), te stari svečani «Gospodine, smiluj se».

Na glagoljaško pjevanje je od najranijih vremena utjecalo gregorijansko koralno pjevanje Rimske Crkve. Međutim, napjevi gregorijanskog porijekla koji su ušli u glagoljaško pjevanje doživjeli su jednu bitnu promjenu – postali su višeglasci, što je sasvim u skladu s folklornom crtom kao bitnom odrednicom glagoljaškog pjevanja. U takvima napjevima, u osnovnom melodijskom kretanju vodeće dionice vrlo lako se može prepoznati koralno podrijetlo, koje je prilagođeno, «poglagonjeno» dodavanjem dvoglasja na određenim mjestima. Takvi su primjeri u glagoljaškim napjevima u Tisnom npr. odgovori prije evanđelja i prije predslavlja u misi, «Tebe Boga hvalimo» i «Dan od gnjeva». I ovdje se radi o starijem sloju glagoljaškog pjevanja.

Za razvoj glagoljaškog pjevanja i njegovo sve jačeg pučkog naglaska, folklorno obilježe osobito je važno za sve veće ulalaženje živog hrvatskog jezika u liturgiju. Drugo izdanje poslanica i evanđelja bosanskog franjevca Ivana Bandulavića 1626. u Veneciji donosi stalne dijelove mise (Slavu, Vjerovanje) na tada životom pučkom jeziku, a u izdanju iz 1682. nalazi se i «V see vrime godiscchia» uz prvu ponoćnu božićnu misu. «Sada je otvoren put da i nepismeni laici mogu lako naučiti stalne dijelove mise, koji se neprestano ponavljaju, na svom životom govoru»,¹⁵⁴ a time je i posve otvoren put ulasku svjetovnog pučkog pjevanja u glagoljaško bogoslužje. Najvjerojatnije je u to vrijeme

¹⁵¹ Bezić, Pregled dosadašnjih rezultata u istraživanju glagoljaškog pjevanja, u: Slovo 21, Časopis staroslavenskog instituta u Zagrebu, Zagreb 1971., str. 126., navod. Vinko Žganec: Folklore elements in the Yugoslav Orthodox and Roman Catholic liturgical chant.

¹⁵² Špralja, Izak: Glagoljaško pjevanje u Murteru, Murterski godišnjak, br. 2 (2004), Murter 2005, str. 73-74.

¹⁵³ Špralja, Glagoljaška psalmodija, str. 40.

¹⁵⁴ Bezić, razvoj glagoljaškog pjevanja, str. 164.

*Centralni križ kod župne, podignut u
čast stradalim braniteljima*

i u Tisnom staroslavenski zamijenjen sa hrvatskim «šćavetom». Prodor «šćaveta» kao jezičnog izraza značio je zasigurno i jači prodor folklornog pjevanja kao glazbenog izraza. «Zadarska crkvena pjesmarica» - koralni priručnik iz 1677. koju je izradio kanonik Šime Vitasović (1644-1719), uz latinske donosi i hrvatske liturgijske tekstove (čitanja, evanđelja, pobožnu pjesmu Blagoslov puka u osmercu, zatim izravni prijevodi latinskih himana: «Tebe Boga hvalimo», «Blagoslovjen Gospodin Bog Izraelov», «Veliča», himan «Od istoka sunčanoga», himan «Tebe Majku Božju hvalimo» (Te Matrem Dei laudamus).¹⁵⁵ U Tisnomu se ti himni i hvalospjevi još i danas pjevaju.

O glagoljaškom pjevanju u Dalmaciji u 18. stoljeću izravno govori jedan odlomak iz rukopisa s naslovom «Del Clero Illirico» (O glagoljaškom kleru) Mate Karaman kad je kao osorski biskup boravio u Rimu i pripremao za štampu glagoljski misal koji je izšao g. 1741., dakle negdje između 1740. i 1742. «Nedjeljom i u blagdane oni svečano pjevaju misu i kanonske ure (časoslov), a u obične dane pjevaju mise na godišnjice (godove smrti župljana) kao i mise za pokojnike (na dan sprovoda). Pjevanje tih glagoljaša ne prati nikakav instrument. Ono je bez (stručne muzičke) izobrazbe, sastavljeno od izvjesnog jednostavnog i dirljivog (dirljivo svečanog) napjeva koji pobuđuje pobožnost. Zbor je brojan jer ga sastavljaju svećenici, klerici, učenici (dijaci) i mnogi drugi laici kojima nije teško naučiti molitve što se pjevaju u njihovu jeziku, niti im je teško prilagoditi glas pjevanju koje traži više pobožnosti negoli umijeće».¹⁵⁶ Etnomuzikolog Jerko Bezić smatra da se ovaj opis može sasvim jednakodno odnositi na ono što se sačuvalo do 20. st. na području sjeverne Dalmacije – pjevanje svih dijelova mise, svečano, otegnuto, melizmatično, vokalno, temeljeno na jednom napjevu (obrascu sa jednom osnovnom melodijskom krivuljom), dok se svečanost i prirodnost postizavala prilagođavanjem napjeva tekstu i otegnutim pjevanjem.¹⁵⁷ Osobito je zanimljiva napomena da pjevaju i brojni laici, kojima se nije teško uključiti i radi jezika i radi jednostavnog pjevanja koje je vjerojatno toliko slično njihovu uobičajenom glazbenom izražavanju.

Postoji još jedan indirektan podatak kod franjevca Tome Babića (1680.-1750.) koji se tiče glagoljaškog pjevanja u 18. st. a radi se o pjevanju pobožnih pjesama na tada živom hrvatskom jeziku. U njegovom poznatom djelu «Cvit razlika mirisa duhovnoga...» (Venecija

¹⁵⁵ Isto, str. 170.

¹⁵⁶ Isto, str. 182.

¹⁵⁷ Isto, str. 184-185.

1726., 1736.), u uvodu stoji kako želi da se pjesme iz «Cvita» izvode vokalnim oblicima koje pučki pjevači dobro poznaju. Nazivi «pivajući» i «kantajući», naime, održali su se do danas kao nazivi za vokalne forme svjetovnog pučkog pjevanja na širem području sjeverne Dalmacije. Prvi naziv označuje otegnute duge napjeve, drugi kratke izričito silabičke napjeve. Na takve napjeve određenih ritmičkih obrazaca mogu se pjevati tekstovi najrazličitijeg sadržaja. Potrebno je samo da ritmički obrazac napjeva odgovara metričkoj strukturi stiha u tekstu pjesme.¹⁵⁸ Sve to upućuje na pretpostavku da su u glagoljaško pjevanje uz tekstove Babićevih pjesama ušli i oblici svjetovne pučke vokalne glazbe sjeverne Dalmacije. I danas se u Tisnom pjevaju Babićevi «Verši od muke Isusove» (Poslušajte, braćo mila / gorku muku Gospodina), poznati kao Gospin plač, i «Pozdrav Tilo i Karvi Isusove» (Zdravo Tilo Isusovo / na oltaru posvećeno)» i to u varijantama starog napjeva za osmeračke stihove koji je nadaleko raširen po sjevernoj Dalmaciji i na kopnu i na otocima. A glazbeni oblici tih napjeva jesu vrlo srodnii tradicionalnom svjetovnom vokalnom pjevanju. Pobožne pjesme koje ulaze u bogoslužje pretežno su strukturirane u simetričkim rimovanim osmeračkim dvostihovima, jednako raspoređenima kao i kod fra Andrije Kačića Miošića u njegovu «Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga» koje tiskan 1756.¹⁵⁹ Za Tisno, kaže Colić, «naši su stari mnogo pjevali iz narodne pjesmarice ‘Razgovor ugodni naroda slovinskoga’ fra Andrije Kačića Miošića».¹⁶⁰ U tišnjanskom glagoljaškom pjevanju, uz ove već spomenute, očuvale su se još i «Ja se kajem» te «Braćo brata sprovodimo» - i sve se pjevaju na stari glazbeni obrazac koji ima sva obilježja tradicionalnog svjetovnog pjevanja na Murteru. Tradicijska vokalna glazba otoka Murtera do početka 20. st. ima ove osobine: početke svih napjeva karakterizira nastup samo jednog glasa, dok ostali glasovi upadaju, a dvoglasje se provodi u tercama sa završecima glazbenih redaka u sekundnom dvoglasju ili s unisonim završecima. Struktura tonskih odnosa je dijatonska s velikom sekundom iznad završnog tona i unisonim završecima.¹⁶¹ Napjevi osmeračkih pobožnih pjesama spadaju u drugi po redu stariji glazbeni sloj pjevanja, vjerojatno mlađi od psalmodijskog, i s osobito jakom folklornom crtom.

Sve veća pismenost stanovništva zasigurno je olakšava u sudjelovanju u pjevanju Časoslova i drugih službi. U drugoj polovici

¹⁵⁸ Isto, str. 190.

¹⁵⁹ Isto, str. 172.

¹⁶⁰ Colić, str. 144.

¹⁶¹ Usp. Milin-Ćurin, str. 14.

Župna crkva Svetoga Duha

19. st., tako, glavni izvođači u službi postaju laici. U pjevanju časoslova svećenik je samo predvodio pjevanje pučkih pjevača laika. Večernje i jutarnje pjevale su se na živom hrvatskom jeziku iz «Hrvatskog bogoslužbenika».¹⁶² *Hrvatski Bogoslužbenik* je zbirka u kojoj se nalazi dio Rimskog Časoslova, i to Jutarnje, mali Časovi i Večernje za sve nedjelje u godini, kao i za blagdane i svetačka slavlja, služba za pokojne i druga liturgijska i izvanliturgijska bogoslužja. Počeo je izlaziti u Zadru, sredinom 19. st. Prema je Kongregacija za bogoštovlje u Rimu već 1892. tražila da se u liturgijskim obredima mora upotrebljavati crkvenoslavenski, a ne živi jezik,¹⁶³ bogoslužbenik je doživio brojna izdanja, te prodro gotovo munjevitom brzinom u sve župe u Dalmaciji. Prema tišnjanskim običajnicima, upotrebljavao se više nego jedna druga bogoslužna knjiga za slavljenje časoslova, službe za pokojne i druge obrede. Samo za pjevanje Večernje upotrebljavao se oko 30 puta na godinu.¹⁶⁴ Zasigurno se tako snažnije razvilo psalmodijsko pjevanje i pjevanje strofiranih himana. Popovi glagoljaši zasigurno nisu mogli naučiti pjevače laike pjevati gregorijansku psalmodiju jer ni sami nisu bili osobito glazbeno obrazovani što vidimo iz navoda Carla Ballarina, koji je bio *regens chori* zadarske katedrale, iz 1893. god...: «Ja naprotiv tvrdim da je posvema malen broj svećenika koji poznavaju štogod crkvenog korala poja i da su baš riedki koji su kadri da odpjevaju diatoničku ljestvu...».¹⁶⁵ Dakle, za pretpostaviti je da se uglavnom nastavljala stoljetna praksa prenošenja glazbene tradicije usmenim putem, a to je pogodovalo slobodnom oblikovanju napjeva, što je uvijek u skladu s postojećom pučkom glazbenom tradicijom i mogućnostima pjevača. Nije zato nimalo nevjerojatno da je pjevanje misnih dijelova, psalama, himana, antifona, zaziva, osmeračkih pjesama i litanija u Tisnom, u pogledu glazbenih osobina, bilo vrlo slično svjetovnom pučkom pjevanju i posve u njegovim granicama. «Darovitiji su pučki pjevači poprimili osnove koralne psalmodije i pjevanja lekcija poradi toga što su pjevajući na svom jeziku mogli u napjevu posvema slobodno naglašavati ona mjesta iz teksta za koja su sami spontano smatrali da ih valja naglasiti.

¹⁶² Bezić, Razvoj glagoljaškog pjevanja, str. 207-208.

¹⁶³ Isto, str. 201.

¹⁶⁴ Don Joso Pavić sjeća se da je kao dijete kod čuvanja ovaca pjevao psalme iz Hrvatskog bogoslužbenika. Ovaj su hrvatski časoslov i mnogi svjetovnjaci kod kuće imali. Pok. zadarski nadbiskup Marijan Oblak kazivao mi je da je prigodom posjeta našim iseljenicima u Kanadi video Hrvatski bogoslužbenik kojega su početkom 20. stoljeća iseljenici sa sobom ponijeli iz Velog Rata na Dugom otoku, i nosili ga sobom kao ribari na Pacifik, ua molitvu i utjehu.

¹⁶⁵ Isto, str. 207.

Na taj je način puk preko svojih darovitijih pjevača sam oblikovao melodijsku krivulju psalmodijskih napjeva. Tako oblikovane napjeve – makar na osnovi korala – puk stoga s pravom osjeća kao svoje vlastite». ¹⁶⁶ Primjeri skladnog pjevanja Večernje, Povečerja i Jutrenje u Tisnomu, s pojmom razvijenije i svečanije psalmodije, te pjevanje čitanja, upravo to pokazuju.

U tradicionalnom glagoljaškom pjevanju u Tisnom postoji čitav jedan niz napjeva koje možemo, nazvati «pokrajinskima», kako predlaže Izak Špralja.¹⁶⁷ To su napjevi ili stil pjevanja s jednakim elementima kojih nalazimo i na drugim područjima, osobito u bližoj okolini ali i šire. Napjevi stare tišnjanske mise, premda imaju vlastitu «tišnjansku» crtu, ipak u bitnome pokazuju velike sličnosti s napjevima mise s napjevima mise na zadarskom priobalju i otocima. Svečani «Gospodine» vrlo je sličan napjevu za svečani «Gospodine» u Tkonu na otoku Pašmanu, u Pakoštanim i Turnju. Napjev «Slava» pokazuje velike sličnosti s napjevima «Slava» iz Novigrada Dalmatinskog, te Sutomišćice i Ugljana na otoku Ugljanu, a napjev za «Vjerovanje» i «Jaganje Božji» s melodijskom strukturom «Vjerovanja» tzv. «Mise apostolorum» koja se nekada pjevala u zadarskoj katedrali a čije inačice nalazimo u mnogim mjestima po zadarskim otocima i u priobalju.¹⁶⁸ Za «Misu apostolorum», u svojoj zbirci «Canto Sacro proprio di Zara» iz 1903., Gregorio Zarbarini kaže da se pjevala u zadarskoj katedrali i da je bila poznata u cijeloj Dalmaciji, a za «Vjerovanje» da se još sredinom 19. stoljeća pjevalo unisono ili s dodanim drugim, nižim glasom u zadarskoj katedrali, tako što su ga izvodila dva zbara bez pratnje orgulja ili tako da su orgulje pratile samo jednu skupinu pjevača. «Obilježja starine tog *Creda* su paralelne kvinte koje se javljaju nakon trojnih paralelnih terca»¹⁶⁹ Gotovo sva glazbena obilježja tog «Vjerovanja» imaju napjevi za «Vjerovanje» i «Jaganje Božji» u Tisnom. Ali ne samo u Tisnom, već i u mjestima na zadarskom području (Vrgada, Pakoštane, Biograd, Turanj, Veli Iž, Sali, Žman...), i to baš u onim mjestima gdje su neke starije napjeve za misu u 19. i 20. stoljeću svećenici zamjenili s napjevima upravo glazbenih

¹⁶⁶ Bezić: Pregled dosadašnjih rezultata u istraživanju glagoljaškog pjevanja, str. 123.

¹⁶⁷ Špralja, Glagoljaško pjevanje u Murteru, str. 76.

¹⁶⁸ Ovo temeljim na vlastitim uvidima u glagoljaško pjevanje spomenutih mesta i zadarskog područja općenito, na temelju snimaka Jerka Bezića iz 1958-1964. i svojih vlastitih napravljenih u vremenu između 1988-2000 (privatna zbirka).

¹⁶⁹ Bezić, Razvoj glagoljaškog pjevanja, str. 130-131.

Crkva Svetog Andrije

osobina «Vjerovanja» iz «Mise apostolorum». Ne ulazeći podrobnije u podrijetlo misnih napjeva u Tisnom, ipak treba istaknuti da svojom starinom nisu svi jednakoga podrijetla. Napjevi za svečani «Gospodine» i «Slavu» pripada nešto starijem sloju od napjeva za «Vjerovanje», «Svet» i «Jaganjče» koji spadaju u jedan noviji i razvijeniji oblik dvoglasnog i troglasnog recitativnog pjevanja koje vjerojatno nije starije od 19. stoljeća, a ima slične osobine kao i svečani napjevi za psalme. Oba sloja pripadaju širem «pokrajinskom» pjevanju sjeverne Dalmacije. Dakako, uz «pokrajinsku» crtu, napjevi tišnjanske glagoljaške mise u svojim inaćicama imaju i svoje vlastito obilježje, ili kako kaže Špralja, postali su tišnjanska «inačica pokrajinskih napjeva». ¹⁷⁰ Pučki crkveni pjevači su uvijek «stvaratelji i dok pjevaju recitative... oni oblikuju recitativ prema sadržaju kojega doživljavaju i tumače na određeni način». ¹⁷¹

Fra Ignacije Radić, franjevac-trećoredac s Krka, 1915. piše u članku u sv. Ceciliji,¹⁷² članak «Crkveno pjevanje u župama sa staroslavenskim liturgičkim jezikom», gdje zahvaća i Dalmaciju, te piše: «U Dalmaciji, koliko mi je poznato, ne pjeva sav narod, žene osobito ne; već nekoji pjevači; redovito grlati mladići i muževi, koji su svojim snažnim, ne uvijek milim glasom znali druge nadglasati i tako postati gospodarima kora. Pjeva se doduše nešto brže, u redovito odmijerenom tempu; no vrlo monotono, jednolično i ispresijecano. Pjevači se bo rado nadvikuju.»¹⁷³ Ovaj opis se može djelomično primjeniti na glagoljaško pjevanje u Tisnom dok su crkveno pjevanje predvodile dvije skupine muškaraca a ostali tek pratili, osobito prije pojave orguljaške pratnje. Možemo pretpostaviti da je naličilo crkvenom glagoljaškom pjevanju u Šepurini na otoku Prviću, gdje muški pjevači još uvijek imaju «monopol» u crkvenom pjevanju, čuvajući drevnu tradiciju još od vremena kada su brojni popovi glagoljaši i «žakni» pjevali u koru.¹⁷⁴

Međutim, već krajem 19. i u 20. stoljeću u crkveno pjevanje seoskih župa u Dalmaciji ulaze i napjevi iz gradskih sredina, a osobito iz stolnih crkava. Neki napjevi postaju općeprihvaćeni na širem području Dalmacije. Sveukupni napredak društvenog i kulturnog života

¹⁷⁰ Špralja, Glagoljaško pjevanje u Murteru, str. 76.

¹⁷¹ Špralja, Glagoljaška psalmodija, str.43.

¹⁷² Sv. Cecilija, br. IX., Zagreb 1915, str. 58-59.

¹⁷³ Bezić, Jerko: Pregled dosadašnjih rezultata u istraživanju glagoljaškog pjevanja, str. 118-119.

¹⁷⁴ Vidi: Glagoljaško pučko crkveno pjevanje u šibenskoj biskupiji: Šepurina, Pjevana baština 2, Šibenik 2008.

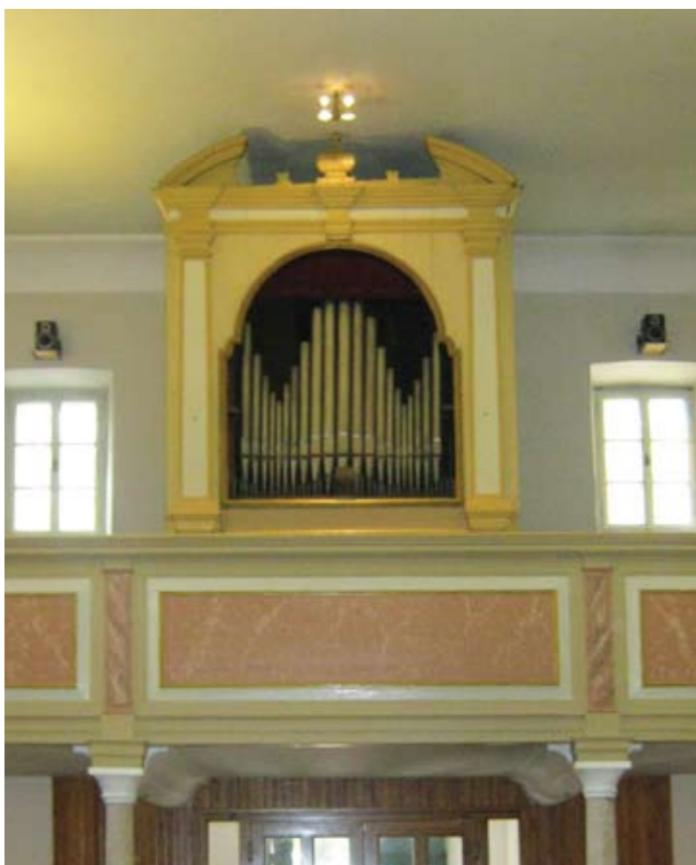
odražava se i na crkvenu kulturu. Tisno je, kao što smo vidjeli, upravno i kulturno središte koje se brže razvijalo nego druga okolna mjesta i u mnogočemu nije zaostajalo za Šibenikom. Šibenik je imao i neke svoje tradicionalne liturgijske napjeve koji su se pjevali i u katedrali i drugim gradskim crkvama. Prema Županoviću osobito vrijedi upozoriti na psalme za korizmene blagoslove, zatim na tri šibenske inačice božićne pjesme «U se vrime godišta» i odrješenje «Oslobodi me, Gospodine». U šibenskim su crkvama pjevali i pučki crkveni pjevači koji su «u posljednjem desetljeću pred Drugi svjetski rat – nedjeljom i blagdanom te u Velikom tjednu (*Gospin plač*) pjevali u nekim crkvama».¹⁷⁵ Premda u tišnjanskim napjevima ne nalazimo većinu spomenutih napjeva, utjecaj šibenske liturgijske tradicije je ipak vidljiv u glagoljaškom pjevanju u Tisnom (npr. «Misa anđelorum» i završni stihovi «*Blagoslovio nas, Bog naš*» na Blagoslovu). Iz šire dalmatinske liturgijske tradicije dolaze napjevi za «*Spavaj, spavaj Ditiću*», «*Prosti, moj Bože*», «*Dan večere Gospodina*», «*Usta moja uzdižite*» i korizmeno-adventski «*Gospodine, pomiluj*». Nalazimo ih na Hvaru, te na splitskom i zadarskom području, a zabilježio ih je u Tisnom još 1906. godine muzikolog Bersa. One pokazuju jedan novi sloj pjevanja, višeglasni, akordski, koji pomalo ulazi u glazbenu kulturu sjeverne Dalmacije, šireći se s klapskim pjevanjem sa splitskog područja. Takav stil pjevanja utječe na izvedbu postojećih napjeva starijeg sloja, pa se javlja obogaćivanje starinskog dvoglasnog načina pjevanja novim pratećim dionicama kvarte, kvinte i dura. Naime, tada je već «već bio razvijen smisao za klapsko pjevanje».¹⁷⁶

U crkveno pjevanje ulaze i pjesme iz crkvenog kantuala, što je osobito podržano sviranjem orgulja u Tisnom još u 19. stoljeću. U 19. st. župna crkva u Tisnom postala je jedna od rijetkih župa u Dalmaciji i općenito među glagoljaškim župnim crkvama koja je dobila orgulje. Orgulje su izgrađene najvjerojatnije u 18. stoljeću, a možda i kasnije. Ono što možemo sa sigurnošću potvrditi jest da ih je 1882. godine popravio Jakov Potočnjak. Orgulje imaju 3 i $\frac{1}{2}$ oktave, 17 registara, 15 pedala, 21 veliku cijev (6 od cinka, a 15 od kositra), 76 srednjih i 345 malih cijevi, sve od kositra. Skrinja je stila renesanse, a mještine su odijeljene od skrinje, pa se pušu dvjema rukama».¹⁷⁷ One će od tada više-manje redovito pratiti crkveno pjevanje. Dugo je vremena svirao

¹⁷⁵ Županović, Lovro: Crkvena glazba i crkveni glazbenici u Šibeniku, u: Sedam stoljeća šibenske biskupije, str. 970-972; transkripcija napjeva na str. 975 i dalje.

¹⁷⁶ Špralja, Glagoljaško pjevanje u Murteru, str. 76.

¹⁷⁷ Isto, str. 78.

Prof. Božidar Grga, poznati organolog, jedan od osnivača i dugogodišnji voditelj Orguljaške ljetne škole u Šibeniku za orgulje u crkvi u Tisnom je napisao: Župna crkva Sv. Duha, Tisno, Povijesne orgulje. Orgulje srednje veličine mletačko-dalmatinskog tipa. Graditelj: ne zna se. Vrijeme gradnje: prva polovina 18. stoljeća. (?) Tehnički detalji i tonska rješenja upućuju na ranije razdoblje. Nisu poznati arhivski podaci o ovim orguljama. Tek dva zapisa u instrumentu govore o popravcima i ugađanju. Konceptacija instrumenta je u najmanju ruku neobična. Imamo svirale koje su po menzurama iz razdoblja prije Nakića, međutim kao da su pripadale dvanaeststopnim ili dvostrukim osamstopnim orguljama. Vidi u: Glazba i baščina, zbornik u čast Lovri Županoviću, Gradska knjižnica «Juraj Sližgorić», Šibenik 2002, str. 75-136.

Boris Gelpi, a počeo je svirati u crkvi prvi puta 30. rujna 1932. godine. Prije njega, početkom 20. st., svirao je Miro Pajić iz Skradina. Boris Gelpi je imao kućnu glazbenu naobrazbu jer je u obitelji postojala tradicija sviranja, te su članovi njihove obitelji kroz više generacija svirali u crkvi. Posebnost tišnjanskih orgulja jest «ćok» - glinena (nekoć limena) ptičica ugrađena u orgulje u koju se ulije vode pa cvrči. «Ćok» svira samo u božićne blagdane (od Božića do Imena Isusova) na velikoj misi, i to na prikazanju i pričesti između kitica pjesama koje se pjevaju.¹⁷⁸

Orgulje su pratile staru tišnjansku domaću misu kao i *Misu anđelorum*. To je komponirana višeglasna misa uz pratnju orgulja. Županović u svom članku «Crkvena glazba i crkveni glazbenici u Šibeniku» u zborniku «Sedam stoljeća šibenske biskupije» piše da nekim od gostujućih, a stručno obrazovanih glazbenika koji su duže ili kraće vrijeme djelovali u Šibeniku «valja pripisati i najranije zapise pjevanja u šibenskim crkvama. To se odnosi na dva zapisa mise *Angelorum* iz 19. st. Od prvoga su sačuvani samo *Kyrie* i *Gloria*, a drugi je potpun. Oba su inače sasvim skromne vrijednosti. Kvalitetne i potom duže vrijeme upotrebljavane zapise napjevā svih triju misa koje su se pjevale u šibenskim crkvama (*Angelorum*, *Corrente*, *Mrtvačka*) načinio je za svoga djelovanja u Šibeniku (1924.-1935.) glazbenik iz Trogira Andro Sentinella (1897.-1970.).»¹⁷⁹ Nitko od pjevača nije mi znao kazati kako i kada je *Misa anđelorum* dospijela u Tisno. Don Joso Pavić se sjeća da se je ta misa pjevala u šibenskoj katedrali, te da je pokušao još kao bogoslov dobiti notni zapis sa Hvara, ali da zapis nije bio posve jednak kao pjevanje te mise u Tisnom nego sličan. Frane Pavić se sjeća da se pjevala na mladoj misi don Romana Skorina u Primoštenu 1960-tih. Također se sjeća kazivanja starijih da se pjevala u katedrali u Hvaru. Nije mi bilo moguće provjeriti je li *Misa anđelorum* koja se o blagdanima pjevala i još pjeva u Tisnom ista kao i *Misa angelorum* o kojoj govori Županović da se pjevala u šibenskoj katedrali još od 19. st. Premda se ne radi o osobito teškoj višeglasnoj skladbi, ipak premašuje mogućnosti jednog prosječnog seoskog župnog zbora. Tišnjanski pjevači su je otpjevali vrlo skladno i dobro, međutim, budući ne spada u tradicionalno glagoljaško pjevanje, ovom prilikom nije snimljena i ne donosimo je na nosačima zvuka. Što se tiče napomene da je došla sa Hvara, mislim da se to ne odnosi na *Misu angelorum* već prije na «Gospodine» koji se u Tisnom pjeva u korizmi i došašću, a koji je prepoznatljivi dio korizmene mise koja se i na Hvaru i drugdje po Dalmaciji pjeva. Vrlo sličnu varijantu

¹⁷⁸ Podaci dobiveni od Frane Pavića, 14. prosinca 2007.

¹⁷⁹ Županović, str. 969.

tog napjeva snimio sam u susjednim Jezerima a također se pjeva u došašcu i korizmi.¹⁸⁰

Orgulje su zasigurno najviše utjecale na kvalitetu crkvenog pučkog pjevanja u Tisnom i stvaranje određene glazbene kulture. Međutim, uporaba orgulja nije potrla staru tradiciju glagoljaškog pjevanja. Orgulje su uglavnom pratile postojeće tradicijsko pjevanje i u tom smislu je glagoljaško pjevanje u Tisnom doživjelo tek neznatnu preobrazbu u pozitivnom smislu. I don Joso Pavić svjedoči da su još u njegovoj mladosti orgulje «išle za pjevačima» a ne obrnuto da bi pjevači pjevali za orguljama. Slično je bilo i u drugim mjestima na zadarskom području (Sali, Veli Iž).

Glazbena kultura se u Tisnom razvijala osobito u 20. stoljeću. Običajnik iz 1906. spominje «pobožne» i Gospine pjesme, a kazivač Pavić je naveo kako su djevojke i žene pjevale pjesme iz kantuala kao i Gospine pjesme pod vodstvom voditelja pjevanja. Godine 1921. župnik don Tome Perina i nadučiteljica Ružica Tolja vježbali su djecu u pjevanju i sviranju tamburice, a godine 1926. osnovano je Pjevačko društvo Tisno.¹⁸¹ Postojalo je i crkveno pjevačko društvo «Zora» sa 30-tak djevojaka i mladića koje je vodio kapelan don Martin Kustec (zaređen za svećenika 1935., te iste godine postao kapelan u Tisnom).¹⁸² U toj situaciji možda je za očekivati da će i crkveno pjevanje izgubiti veliki dio stare tradicije, kao što se dogodilo u nekim drugim glagoljaškim župama u sličnim okolnostima. U Tisnomu je ipak sačuvana većina tradicije dok je crkveno pjevanje istovremeno unaprijeđeno i obogaćeno. Uzevši u obzir sve što je rečeno, uočavamo da se u Tisnomu u prvoj polovici 20. stoljeća pomalo izgrađuje jedna opća glazbena kultura, te da s njom i crkveno pjevanje napreduje. Glagoljaško pjevanje kojega smo zatekli u Tisnom za vrijeme snimanja (2007.) je u najvećoj mjeri tradicionalno s obzirom na glazbene osobine napjeva. Međutim, s obzirom na izvedbu, ono ima vrlo profinjenu crtu, daleku od one rustikalne o kojoj govori opis fra Ignacija Radića. U odnosu na druga manja mjesta s očuvanom glagoljaškom tradicijom pjevanja, ono se ističe svojom ujednačenošću i uglađenošću. Dijelom je tome tako što to pjevanje od 1995. godine predvodi zbor koji se redovito sastaje i vježba, ali dijelom je to i nasljeđe 19. i osobito 20. stoljeća kada se Tisno u svakom pogledu postupno

¹⁸⁰ Glagoljaško pučko crkveno pjevanje u Šibenskoj biskupiji: Jezera, Hrvatska kulturna udruga Pjevana baština Knjiga 5, Zagreb, 2010., disk I, broj 3.

¹⁸¹ Isto, str. 107.

¹⁸² Colić, str. 107.

razvija, a što je ostavilo traga i na crkvenom pjevanju. To se poklapa i s obogaćivanjem svjetovnog glazbenog folklora u koji ulaze novi slojevi (višeglasno klapsko pjevanje u duru)¹⁸³ što također ima odraz na crkveno pjevanje budući je i ono pučko, a izvođači pučani. «Stilovi tradicijske glazbe podložni su kontinuiranoj promjeni i 'novi' stil, iako različit, nikada nije sasvim odijeljen od prethodnoga i onoga što će doći».¹⁸⁴

3.3. Glazbene osobine tišnjanskih glagoljaških napjeva

Glagoljaško pjevanje, premda vrlo raznoliko s obzirom na široko područje rasprostranjenosti i različite folklorne glazbene tradicije naših krajeva, ima i svoje općenite zajedničke osobine. Napjevi su pretežno dvoglasni, povremeno i višeglasni. «Pjevanje započinju predvodeći pojedinci. Pjeva se u dvije skupine tako da se jedna skupina odmara, a druga pjeva. Opseg napjeva nije veći od sekste (i septime), a često je i manji. Ritam se temelji na slobodnom, osim u pojedinim pjesmama u kojima je čvrst, *giusto*». ¹⁸⁵ S obzirom na tonalne odnose u melodijskim krivuljama uočavamo kretanje bez većih skokova. *Stariji oblici* izgrađeni su na tonskim nizovima malog opsega a najčešći su tonski nizovi u opsegu kvarte ili kvinte s polustepenom između 2. i 3. tona tog niza. Premda su takvi nizovi dijatonski, u njima ima tragova intervala koji su znatno odstupili od sistema 12 jednakih polustepena. Karakteristični su završeci gdje se uz starije završetke u sekundnom dvoglasju javlja još i donja kvinta završnog tona. *Najnoviji*, najrazvijeniji oblik tonalnih odnosa jest tonski rod dura. Ritam se temelji se na slobodnom ritmu riječi osobito u pjevanju čitanja koje izvodi solist, a javlja se i u proprijima mise koje najčešće pjeva skupina istaknutih pjevača. Čvrstu ritmičku strukturu imaju sve osmeračke pjesme, himne i pobožne pjesme. Osmerci uvek imaju produženi 4. i 8. slog. Redovita je pojava višeglasja, najčešće dvoglasja. Javlja se naročit oblik višeglasja: dionicu prevladavajućeg glasa pjevaju i muškarci i žene u paralelnim oktavama, a drugi glasovi, druge dionice imaju često manje istaknuto ulogu. Za starije oblike dvoglasnog pjevanja karakteristični su intervali sekunda, kvarta, kvinta, terca i unisono. U novijim oblicima prevladava terca, uz nju kvinta, a sekunda i kvarta su rjeđe. U najnovijim višeglasnim oblicima nalazimo i

¹⁸³ Milin-Ćurin, str. 62-65.; Špralja, Izak: Glagoljaško pjevanje u Murteru, str. 76.

¹⁸⁴ Milin-Ćurin, str. 18.

¹⁸⁵ Bezić, Jerko: Očitovanje vjere jednostavnim napjevima glagoljaškog pjevanja, Zbornik radova simpozija «Zagreb», 15. XII. 2001., Zagreb, 2003., str. 36.

PJEVANA BAŠTINA

akordsko višeglasje.¹⁸⁶

Sve navedene osobine više ili manje nalazimo u glagoljaškom pjevanju u Tisnom. Osim čitanja koja pjeva solist, čitavo glagoljaško pjevanje Tisnoga je višeglasno, najčešće dvoglasno i troglasno. Stariji glazbeni oblici ujedno su i oni jednostavniji. *Najjednostavniji oblik* jest recitativno moljenje krunice (pjevani ružarij) gdje se u izmjenjivanju jednoglasja i dvoglasja javlja drevna, gotovo arhaična pojava sekundnog dvoglasja. Odmah zatim tu spadaju i «Blagoslovjen budi Bog» (Pohvale imenu Božjemu), Litanije Svih svetih te dvije inačice vrlo jednostavne psalmodeje: psalam 4 «Kad zazovem usliši me, Bože, pravdo moja» i hvalospjev «Sad otpuštaš slugu svojega» na Povečerju, te druga inačica: psalam «Bože moj, Bože moj, zašto si me ostavio» na Veliki četvrtak. Radi se o jednostavnim recitativima od tri tona, građenih na dijatonici u kojima se u sredini melodijske linije, kod melodijskog pomaka, pojavljuje tercno dvoglasje, da bi se zatim opet završilo unisono. Slobodnog su ritma, bržeg tempa, poput deklamiranja. Oba polustiha psalmskog retka ima istu melodijsku strukturu gdje se ide od jednoglasja prema dvoglasju i opet u jednoglasje.

Pravi primjer stare glazbene tradicije glagoljaškog pjevanja i stare, dijatoničke ljestvice, je svečani «Gospodine, smiluj se» (u staroj verziji «Gospodine, pomiluj») iz tišnjanske mise. Radi se o melizmatički razvijenom napjevu od svega četiri tona, gdje osobito svečani dojam stvara pjevanje više nota na jednom slogu, kretanjem u uskim intervalima, čas u dvoglasju čas u jednoglasju s pojmom «glisando» (spuštanje) u polustupanj (mol) ispod početnog tona. Muškarci i žene pjevaju za oktavu razlike, a kod dvoglasja muškarci hvataju «drugi» glas u donjoj oktavi. U jednom momentu žene prelaze iz terce u unisono preko sekunde, stepajući se s tonom muškaraca, što stvara poseban zvučni dojam. Većina pjevača završava unisono, «po starinsku». Napjev je netemperiran i vrlo otegnut, što je obilježje «svečanog» pjevanja. Naime, ovaj otegnuti «Gospodine» pjeva se samo na velike blagdane, dakle on je «svečani», dok je za obične nedjelje napjev gotovo iste strukture ali za dvije trećine kraći. Napjev je posve srođan s napjevima za svečani «Gospodine» zabilježenim na Vrgadi, u Pakoštanima, Biogradu, Sv. Filipu i Jakovu i Turnju, gdje su također postojale dvije inačice, svečana i obična.

Stariji sloj pjevanja predstavljaju i napjevi za ulaznu pjesmu mise

¹⁸⁶ Ups. Bezić, Razvoj glagoljaškog pjevanja, str. 214-215.

Zvonik (kampaneja) na Karavaju

(«Radujte se u Gospodinu») te antifona kod škropljenja naroda na početku mise u uskrsnom vremenu «Vidjeh vodu». Možemo ih ubrojiti u svečanu psalmodiju s melizmatičnim ukrasima. U njima se osjeća i ostataka gregorijanskog korala. Posebno je zanimljivo dvoglasje koje prati naglo prelaženje u polustupnjeve, u završnoj otegnutoj kadenci, gdje se stječe dojam kao da se prelazi u drugu ljestvicu što današnjem uhu zvuči vrlo neobično i arhaično.

Drugi, također vrlo jednostavan, stariji oblik jesu *ritmičke osmeračke pjesme* «Ja se kajem», «Braćo brata sprovodimo», «Poslušajte, braćo mila» (Gospin plač) i «Zdravo Tilo Isusovo» a obilježje im je brža, silabička izvedba. Izvode se po dva osmeračka stiha s produžetkom četvrtog i osmog sloga. Melodije su građene na dijatonici a imaju opseg od 4 tona. Na samom početku pjesme počinje se jednoglasno, na tonici, a zatim se na trećem slogu pojavljuje dvoglasje (paralelna terca). Kasnije se sve strofe odmah započinju u dvoglasju. Pjeva se u paralelnim tercama, a završetak je na tonici. U primjeru «Ja se kajem» vrlo jasno se vidi stariji i noviji način završetka napjeva. Naime, stariji način bi bio jednoglasni završetak, dok se u novije vrijeme javlja prateća kvinta («bas»). Ovaj napjev pjevaju podijeljeni u dva kora, muškarci i žene. Kod muškaraca se u završnoj kadenci jasno čuje kvinta, dok je kod žena kadanca čisto unisona. Unisoni završeci jesu jedna stara osobina otočkog starinskog svjetovnog i glagoljaškog dvoglasja. U starinskom svjetovnom pjevanju na Murteru ona je redovita. Tek u novije vrijeme prodire sa kopna dodavanje kvinte, što je vrlo karakteristično za svjetovno i glagoljaško pjevanje na kopnu i u zaledu. Izvedba pjevačica iz Tisnoga potvrđuje jedno pravilo u životu tradicijske kulture, a to je da su žene, kao konzervativniji element u društvu, često čuvarice onog starijeg, izvornijeg. U ovu vrstu pjevanja spada i pobožna pjesma na Bogojavljenje «Tri kralja odah», koja je građena u dvanaestercu, gdje se u svakoj strofi produžuju treći i šesti slog. Napjev nije građen na dijatonici, dakle, nešto je novijeg podrijetla od prethodno spomenutih osmeračkih, ali se pjeva na sličan obrazac s paralelnim tercama i završetkom koji bi u starijoj verziji zasigurno bio unison, bez kvinte.

Starijem sloju pjevanja pripadaju i neke podrijetlom gregorijanske korlane melodije koje su, poprimivši prateće glasove i postavši dvoglasne, preinačene prema ukusu i tradicijskoj glazbenoj kulturi naših glagoljaških priobalnih krajeva. To su u prvom redu himan «Tebe Boga hvalimo» kojem je vodeća glazbena dionica prepoznatljivo gregorijanska, ali izvedba s pratećim paralelnim tercama i unisonim završetkom tipično «glagoljaška». Vrlo sličan napjev ima i «Slava» iz mise. U ovu skupinu

starijeg koralnog podrijetla koje je doživjelo preinaku spada i posljednica na misi za mrtve «Dan od gnjeva» kao i «mrtvački napjev» za psalme. Vrlo slične inačice tih napjeva nalazimo i na širem području Dalmacije.

Svi navedeni primjeri napjeva i oblici pjevanja koje smo naveli mogu nam donekle predociti kako je otprilike zvučalo cijelokupno staro glagoljaško pjevanje u Tisnomu kroz više stotina godina, uglavnom sve do 19. stoljeća, kada pomalo ulaze nove ljestvice, bliže našem današnjem uhu.

Zanimljivi su oblici psalmodijskog pjevanja, gdje ima i starijih i novijih glazbenih oblika. Antifone za psalme na Večernjoj («Vidjeh eno velikoga mnoštva»), te himan za Cvjetnicu «Slava, čast i hvala ti» (premda nije psalam, pjeva se na psalmodijski način, na isti napjev kao i antifone) spadale bi u stariji ali jednostavniji oblik s opsegom od četiri tona, više recitativnog obilježja, bez značajnijih melizmatičkih pomaka i ukrasa. Nešto svečaniju inačicu predstavljaju antifona «O blaženog li prvog svećenika» za «Veliča» na Večernjoj sv. Martina i «Brani nas, Gospodine, dok bdijemo» na Povečerju, koje su nešto bogatije strukture, s pet tonova, ukrasnom inicijom na početku i razvijenijom kadencom na kraju. Napjeve za psalam 110. na Večernjoj («Reče Gospodin Gospodinu mojemu») i «Veliča», zatim za Pozivnik Jutrenje («Isukrst nam se porodi») kao i za psalam na Večernjoj za mrtve «K brdima oči svoje uzdižem» možemo nazvati svečanijom i razvijenijom psalmodijom, gdje se pojavljuju ukrasni melizmi, tj. pjevanje više tonova na jednom slogu. Posebno je dojmljiv napjev za «Veliča» gdje živost stvaraju skokovi na početku svakog psalamskog polustiha. Melodijski početak je na terci koja se gradi na tonici, zatim se «skače» sa trećeg na peti stupanj. I srednja i završna kadencija su jednakom ukrašene postupnim spuštanjem na toniku. Napjev za himan («Već mrak se hvata gine dan») na Povečerju i «Otkupitelju, Isuse» na Večernji Svih svetih) ima iste slične glazbene osobine s obzirom na broj tonova i višeglasje kao i psalmi, s time što je ritmički oblikovan, gdje je strofa podijeljena u četiri osmeračka stiha sa strukturu A/B/B/C. Nadaleko poznat «mrtvački» napjev za psalam je vidljivo gregorijanskog podrijetla i još je jedan primjer prilagođavanja koralnih napjeva vlastitoj tradiciji i ukusu.

Ovdje valja napomenuti da su napjevi antifona i psalama u Tisnomu vrlo slični onima u Jezerima, Betini i Murteru, koji skupa tvore jednu zasebnu murtersku «pokrajinsku» varijantu u odnosu na druge krajeve sjeverne Dalmacije.

Tijelovska procesija u Tisnom

O napjevu za «Vjerovanje» i «Jaganje Božji» već je rečeno da imaju glazbene osobine spomenute «Mise apostolorum» i da su vrlo srođni misnim napjevima na zadarskom priobalju i otocima. Građeni su na durskoj ljestvici i spadaju u noviji sloj glazbenih oblika, kao i psalmodija Večernje. Možemo ih okarakterizirati kao svećane recitative psalmodijske strukture.

U noviji sloj glazbenih oblika spadaju i vrlo svećani i razvijeni psalmodijski napjevi za korizmeni «Smiluj mi se, Bože» (psalam 51.) sa starinskim zazivom «Smiluj se na nas, smiluj se na nas», «Ispovid' te se» (psalam 136.) na Veliki petak, «Oslobodi mene, Gospodine» (poznato kao «Odrišenje» za mrtve), otpjev «Vjerujem da Otkupitelj moj živi» poslije čitanja na Jutrenji za mrtve i poklici mnoštva u pjevanju Muci. Imaju vrlo razvijene ukrasne melizme s bogatim višeglasjem. Vjerojatno su ušle u glagoljaško pjevanje u Tisnomu kasnije jer zahtijevaju i umijeće i razvijeniju glazbenu kulturu. Isto tako i napjevi himana «Usta moja uzdižite» i «Zdravo, morska zvizdo» koji imaju koralno podrijetlo, međutim u procesu prihvatanja u glagoljašku tradiciju, dodavanjem višeglasja, razvili su se gotovo u nove melodije s bogatim i neobičnim višeglasjem. Oba su napjeva u raznim inačicama poznata i drugdje na Murteru i šire po Dalmaciji.

U noviji sloj pjevanja ubrajamo božićnu «Spavaj, spavaj Ditiću», korizmene «Prosti, moj Bože» i «U Gospodina mučenje», zatim pjesmu tijelovske osmine «Dan večere Gospodina», marijansku «O prislavna Božja Mati», «O Marijo majko» kao i pjevanje Gospinih litanija (Lauretanskih). Većina se ovih napjeva mahom u 19. i početkom 20. stoljeća proširila po mnogim obalnim i otočkim župama sa splitskog područja. Oni imaju gotovo sva obilježja dalmatinskog klapskog pjevanja i izvode se često u bogatom akordskom višeglasju, posve u stilu klapskih pjesama (drugi tenor ili alt pjeva vodeću dionicu napjeva, prvi tenor pjeva tercu više (sekstu niže), a baritonska dionica nalazi svoje mjesto na tonalnim uporištim (tonika, subdominanta, dominanta)). Njihovo ulaženje u tradicionalno glagoljaško pjevanje više-manje prethodi ulasku ili se poklapa s ulaskom dalmatinske klapske pjesme u svjetovno pjevanje šireg dalmatinskog područja pa tako i Tisnoga.

Himan sv. Martinu («Martina svetog») je primjer najnovijih glazbenih oblika. Napjev je varijanta zapisa objavljenog u hrvatskoj liturgijskoj pjesmarici «Pjevajte Gospodinu pjesmu novu» pod brojem 648 («Veseli

blagdan» za sv. Jeronima) s potpisom podrijetla «Komiža». ¹⁸⁷

Snimljeno je ukupno i šest čitanja: iz mise dva napjeva za poslanicu, redovni i korizmeno-adventski, zatim dva iz Jutrenje, božićni i za pokojne, jedno čitanje sa Vazmenog bdijenja i pjevanje Muke. To su solističke izvedbe koje pjeva jedan pjevač, osim kod Muke gdje tekst mnoštva pjeva zbor. Uz čitanje za mrtve slijedi i njegov otpjev kojega pjeva kor. Božićno i pokojničko čitanje su prema tradicionalnom rimskom obredu pa imaju uvodne zazive. Za pjevanje čitanjâ možemo reći da i u Tisnom vrijedi pravilo koje nalazimo posvuda, a navodi ga Izak Špralja za Murter, a to je da «svaki pjevač pjeva na sebi vlastit način, jer pronalazi visinu intonacije, tempo, trajanje pojedinih nota, vlastito iznošenje izričaja riječi, ali – treba to istaknuti – tako da ne odstupa od glazbenoga sadržaja (vjernog iznošenja napjeva)...tako i ovu vrst napjeva s razlogom treba smatrati starijom glagoljaškom glazbenom baštinom». ¹⁸⁸ Za prepostaviti je da su svećenici učili darovitije pjevače pjevati čitanja i da je vjerojatno tu vjernije sačuvan izvorni oblik. Trebalo bi istražiti napjeve za čitanja i utvrditi u kojoj mjeri odgovaraju tradicionalnim službenim crkvenim napjevima, spadaju li u vlastitu tradiciju stolne crkve (npr. šibenske katedrale) i ako da, u kojoj mjeri su ih popovi glagoljaši vjerno prenijeli na pjevače a u kojoj mjeri su ih sami pjevači preinačili «po svoju».

¹⁸⁷Pjevajte Gospodinu pjesmu novu, Hrvatska liturgijska pjesmarica, Zagreb 1983., str. 626.

¹⁸⁸Špralja, Glagoljaško pjevanje u Murteru, str. 74.

*Ukrašavanje kuća i ulica prigodom
tijelovska procesija u Tisnom*

Zaključak

Proučavajući glagoljaško pjevanje u Tisnomu kao jednu kulturnošku, povijesnu i folklornu stvarnost, možemo zaključiti o vjerskoj praksi, nešto općenito o kulturi, a osobito o pučkoj, tradicijskoj kulturi.

«Kao istinska ljudska pojava (folklor) je određen jednom bitnom konstantom, a to je – promjenjivost. Mijenjaju se folklorne pojave s obzirom na ljude koji ih stvaraju, na vrijeme u kojem ti ljudi žive, na društvene i političke odnose u kojima žive, na prirodnu i stvorenu okolinu u kojoj folklorne tvorevine nastaju». ¹⁸⁹

Tišnjansko glagoljaško pjevanje onakvo kakvo je doprlo do nas i koliko ga možemo povijesno istražiti pokazuje izvanredno bogatstvo višeslojnosti i svjedoči o gore spomenutoj bitnoj konstanti ljudskih pojava, a to je promjenjivosti. Kao takvo ono je svojevrstan glazbeni dokument o povijesnom razvoju jednog segmenta kulture samoga mesta Tisno ali i općenito jedne naše tipične glagoljaške župe. Vidjeli smo da u tom pjevanju ima ostataka najjednostavnijeg i vrlo starog sloja dijatonskog glagoljaškog pjevanja. Taj sloj nas sigurno povezuje s najstarijim vremenima, sa starim crkvenim ljestvicama i oblicima arhaičnog vokalnog pjevanja srednjega vijeka. Ima ostataka i pokazatelja postupnog razvoja glazbene kulture s postupnim prijelazima na novije oblike s durskom ljestvicom sve do akorda kao najnovijeg i možemo reći najrazvijenijeg oblika pjevanja. Dakle, sve su faze uglavnom dokumentirane. Nadalje, glagoljaško pjevanje u Tisnomu pokazuje izvanrednu uklopljenost crkvenoga pjevanja u sveopću tradicionalnu kulturu Tisnoga jer sa svojim posebnim folklornim elementima čini jednu prepoznatljivu cjelinu sa svjetovnom vokalnom tradicijom pjevanja. Dakle, ima znatno folklorno obilježje. Ono pokazuje i uklopljenost u širu kulturnu regiju sjeverne Dalmacije jer ima jakih elemenata sličnosti s glagoljaškim pjevanje priobalnog i otočkog dijela šibenskog i zadarskog kraja. Skupa sa glagoljaškim pjevanjem u drugim mjestima na otoku Murteru ono u nekim napjevima čini jednu pokrajinsku varijantu. Međutim, u njemu

¹⁸⁹ Rihtman-Auguštin, Dunja: Istraživanje folklora i kulturna praksa, Narodna umjetnost 16: 9-20, Zagreb 1979., str. 10.

nalazimo i vezu sa splitskim područjem, tj. srednjom Dalmacijom, a također i s pjevanjem u šibenskoj stolnoj crkvi. Dakle, ima uže lokalno i šire regionalno obilježje. Prateći opći gospodarski i civilizacijski razvoj svoga mesta, glagoljaško pjevanje u Tisnomu u 20. stoljeću, gledom na način na koji se izvodi, gubi svoju rustikalnu crtu a dobiva jednu profinjenu i uglađenu crtu s orguljskom pratnjom i zborskom izvedbom ali pri tom čuva svoja osnovna tradicionalna obilježja. Dakle, ima i svoje vlastito mjesno obilježje. Ono je danas na neki način i zaštićeno jer ga organizirano izvodi poseban zbor crkvenih pjevača koji ga njeguju sa svješću da se radi o vlastitoj vrijednoj kulturnoj baštini.

Iz svega rečenoga proizlazi da je glagoljaško pjevanje Tisnoga najprije izraz vjere Tišnjana, izuzetno vrijedan povijesni i kulturni fenomen i dokument, kako samoga mesta Tisnoga, tako i šibenske biskupije, ali i cjelokupne hrvatske vjerske i kulturne baštine.

Svetište Gospe od Karavaja

THE TOWN AND PARISH OF TISNO THROUGH HISTORY

The contemporary town of Tisno on Murter Island was founded in the 16th century by refugees from the nearby villages of Dazlina, Dubrava, Ivinj and Oštrica on the mainland. Dazlina and Dubrava exist even today. In 1543 the villages were deserted on account of Turkish assaults in the region. Ivinj was never revived as a settlement and its population escaped just across the canal, to the nearby island of Murter. Due to the fact that the towns of Murter and Jezera already existed on the island, the refugees founded a new settlement beside the narrow channel that separates the island from the mainland. The settlement took its name from it – Tisno (Croatian “narrow” or “strait”). The oldest record of the name “Tisno” is found on a drawing from 1567 in the Museum of Šibenik. Until 1548 it belonged to the parish of Murter, when its own parish was founded and the parish church of the Holy Spirit was consecrated. In 1585 Tisno already had a population of 467, while in 1599 even 574. During the 16th, 17th and 18th centuries there was a constant danger of Turk assaults due to their vicinity on the mainland from where they periodically invaded the island. During Venetian rule in Dalmatia (1409-1797) Tisno gradually prospered. Three churches were erected. The Church of St. Andrew was built in 1606 on the hill south of Tisno, the Church of St. Rochus in 1651 on the waterside, the Church of St. Anthony in 1691. The Church of Our Lady of Caravaggio was built on the hill above the town in 1720.

The Venetian explorer Alberto Fortis, during his voyage in Dalmatia in the 1700's, among else, writes that the narrow strait that separates the island of Murter from the mainland is full of small boats with a very delightful village of fairly well built houses, inhabited by a number of well off merchants. Between 1635 and 1721 a number of 35 Italian families moved from Šibenik and Italy to Tisno, mostly from

GLAGOLJAŠKO PUČKO CRKVENO PJEVANJE U ŠIBENSKOJ BISKUPIJI
ŽUPA SVETOG DUHA – TISNO

Crkva Srca Isusova, Dubrava

Blagoslov i odrješenje na groblju, Svi Sveti, 2012.

Proslavljenje, 2012.

the Bergamo and Caravaggio regions. Some were assimilated, others died out. Among the new settlers were the Gelpi family from Bergamo who brought with themselves the painting of Our Lady of Caravaggio (Karavaj). According to tradition, the Virgin Mary appeared to a girl on May 26th 1432 near the town of Caravaggio (Milan). The painting commemorating the apparition still stands in the church dedicated to Our Lady of Caravaggio.

From being the most recent settlement on the island, Tisno became the most developed one and its center. In 1811 Tisno became the seat of the district government. A wooden movable bridge was built across the strait in 1832, replaced with steel bridge in 1867. In 1849 Tisno had craftsmen, a candle-wax factory and the island's vineyards were almost entirely in the hands of Tisno's farmers, while olive oil was exported as far as Venice. From 1893 Tisno was connected to Zadar and Šibenik with a regular shipping line. The town had a customs office, a regional court, a sea-port office, county headquarters, financial office and police headquarters. In the 19th century a school was established. The church in Tisno kept up with the development of the town in its own way. With the Papal decree from July 20 1877 the parish was elevated to the status of archparish and seat of the deanery. During his tour of Dalmatia, on April 18th 1875, the Austro-Hungarian Emperor Franz Joseph stopped to visit Tisno. The population grew quickly: in 1830 it numbered 1199 and in 1910 over 1900. In World War I some 31 of Tisno's population lost their lives. In August of 1916 Austrian authorities took down 11 bells from Tisno's churches (total of 1261 kilograms) in order to use them for making guns. Nine years later, in 1925, new bells were acquired for the parish church (total of 651 kilograms). In the aftermath of World War I there was a short period of Italian rule and then according to the Treaty of Rapallo in 1920 Tisno became a part of the Kingdom of Yugoslavia. Just before the breakout of World War II, in 1939, Tisno had a population of 2138, with 348 in emigration. Between the two wars Tisno had 26 craftsmen, 11 merchants and 8 caterers. Since 1923 tourism begins to develop. The town progressed in its cultural and educational development. In 1927 the artistic and culture assembly "Hartić" was founded, existing until today. It was followed by a tamburitza group and a brass band. During World War II Tisno is under Italian (until 1943) and then German (until 1945) occupation. The Italian occupation was especially marked with atrocities, killings and plunder. Also, Tisno came under four air attacks by the Allies. A total of 110 inhabitants fled to exile in El Shatt (North Africa). The majority of the people supported the

partisan movement.

After World War II Tisno remains the administrative center of the island of Murter. The town gradually progressed: the strand along the seaside, beaches and numerous new buildings were built, in 1954 electricity came, in 1961 a new roadway, in 1965 an aqueduct and in 1968 a new movable bridge. In 1955 Tisno had a population of 1668. Nevertheless people from Tisno emigrated to oversea countries, as did many other islanders in Dalmatia. It is estimated that in the 1980's in Australia alone there were more than 300 of them. In most recent times the town expanded both on the island and on the mainland. In 1991 a complete new bridge construction was put up. Many men from Tisno took part in the Homeland War, while three lost their lives in battle. With the coming of the independent Croatian state in 1993, the District of Tisno was established again. In the summer of 1993 a new pipeline was laid down that supplies the island with water from the Krka River. In 1997 a district court was established.

The Parish of Tisno boasts valuable historical works of art that are cultural and historical monuments. They are the Church of St. Martin in Ivinj; the gothic-renaissance wooden statue of the Madonna with Child from the 15th century overlayed in silver and gold; wooden polychrome baroque statues of the Two Maries under the Cross from the 18th century; six silver baroque candelabres of Venetian provenience from the 17th and 18th centuries. In the Church of St. Rocchus there are the gothic wooden statue of the Madonna from the 16th century, the baroque statues of St. Anthony, St. Joseph, St. Mary Magdalene, St. Therese, St. Rocchus and God the Father, an altar painting from the 18th century and an oil painting of St. Joseph (work of Antonio Alborghetti). Historic barrows with carved burial stones and the 5-6th century antique tomb near the churches of St. Martin in Ivinj and St. Elijah in Dazlina have not yet been completely excavated and researched.

In the ethnographic view, Tisno belongs to the Adriatic Cultural Zone with all the typical elements of Mediterranean culture that we usually find on the islands and coastline of North and Central Dalmatia. The economy was always based on the traditional Mediterranean culture of vine and olives in combination with sheep breeding, fishing and seafaring. An essential characteristic is the existence of intermixed layers of various cultures. Remains of Old Mediterranean and Old Roman, Dinaric (Old-Balkanic) and more recent Levantine cultural elements can be found in Tisno's traditional culture. The people of Tisno, as the rest

Pogled na Tisno

of the inhabitants of the Croatian littoral, speak the Chakavian (čakavski) form of the Croatian language – the most authentic of the Croatian dialects, although in recent decades they are loosing some of its specific characteristics. Up until the beginning of the 20th century some very ancient folk customs survived. Among them is the custom of the annual election of a village king, classified by historians and ethnologists as a remnant of ancient Roman customs. Among very old customs there were also the burning of ritual bonfires ("koleda") for the summer equinox (on the eve of St. John's, June 23rd) and during the Christmas-New Year season when special carols were sung and the "badnjak" (yule-log) was burned.

*Procesija i blagoslov groblja
s odrešenjem za pokojne na
svetkovinu Svih svetih*

THE GLAGOLITIC TRADITION AND GLAGOLITIC CHANT IN TISNO

1. The Glagolitic Tradition and the Glagolitic Chant

Although the term "Glagolitic" comes from the name of the Slavic Croatian script called "glagoljica" ("glagoly" in Old Church Slavonic means "to speak"), it covers a much broader phenomenon, actually a whole religious and cultural movement in Croatian history. In the very quintessence of this movement lies the Glagolitic script and the Old Church Slavonic language in its Croatian variant with which the liturgical and scriptural books of the Roman Catholic rite were written from the very beginning of Christianity among the Croats. It concerns a unique phenomenon of inculcation of the Roman rite in a non-Latin language in history. The phenomenon of Glagolism generated an authentic religious culture among the Croats that manifested itself in various areas of life: literature, music, arts, political ideology, social and spiritual structures, and as such it truly deserves the title "autochthonous" in the entirety of Croatian culture. In this work we will observe the manifestation of this phenomenon in a concrete geographical and historical micro-environment, in the Dalmatian town of Tisno on the Island of Murter, precisely through the church folk chanting called commonly "the Glagolitic chant".

The Glagolitic phenomenon left its most distinct expression and manifestation in the vast majority of popular culture precisely in the vocal folk church singing that we commonly call "Glagolitic chant" or "Old Croatian Glagolitic Church singing". In its most narrow sense, the term "Glagolitic chant" signifies the chanting of Glagolitic priests and clerics, that is the chanting of those priests that in church services used the Old Church Slavonic language written in the Glagolitic script. In its broader sense it signifies the totality of the age old common chanting of the clergy and laity – liturgical, paraliturgical and other church singing of the

Western (Roman) rite, that in its beginnings came out of church singing in Old Church Slavonic and as early as the Middle Ages incorporated church singing in the Croatian language (vernacular). It includes equally the chant of the priests and the laymen, soloists and groups, and also liturgical, paraliturgical and other church chanting of the Western (Roman) rite which in its beginning contained - besides elements of Eastern, Byzantine chant and elements of the Western Roman, Gregorian chant and other western church chants - also elements and characteristics of the profane vocal folk music of those geographical regions where it developed – Istria, the Kvarner Islands, the Croatian Littoral and Dalmatia. The territory where the Glagolitic liturgy historically existed is much broader than the territory where it is preserved today or where it was preserved up until recent times. It once existed in entire Dalmatian Croatia, Bosnia and occasionally in some areas of Central Croatia, Slavonia and even Slovenia. From the beginning it was used by diocesan clergy, the Croatian Benedictine monks and most of all by the third order Franciscans called for this reason “the Glagolitic Friars” by whom it is periodically used even today.

Eventhough the term “Glagolitic chant” signifies first of all church singing in the Old Church Slavonic language in its Croatian variant, it also understands the church singing in the Croatian vernacular language throughout the Croatian littoral, from Istria in the north to Dubrovnik in the south. This chant in the vernacular language originated within the Glagolitic liturgy when the “dead” old Church Slavonic was gradually replaced with the “living” Croatian spoken language. The form of the chant itself remained basically the same, it continued to be the same traditional Glagolitic church folk singing that it was. According to this the term “Glagolitic chant” is much wider in its meaning than the specific language notion (whether it is in Old Church Slavonic or Croatian). While researching contemporary Glagolitic chant in Tisno on the Island of Murter, one finds no more chants in Old Church Slavonic itself. But the origins and provenance of the chants, their musical form and structure, the whole liturgical ambient and ritual tradition is completely “glagolitic”, derived as an uninterrupted development and fruit of centuries-old chanting of liturgy in Old Church Slavonic by Tisno’s Glagolitic priests, simple folk church cantors and fraternities as principle cherishers of this phenomenon.

*Godina kada je crkva
povećana u visinu i Grb
biskupa Ivana Lučića Stafilića*

2. The Glagolitic heritage of Tisno

The Czech chronicler Pulkava (+1300.), writing how Sts. Cyril and Methodius received from the Holy See the approval to use the Slavonic language in the liturgy, wrote: And so to this day, their own bishops and priests preform the Mass and other divine services in the Slavonic language in the regions of the archdiocese of Split, Dubrovnik and Zadar and all their suffragan dioceses. Juraj of Slavonia from the late 14th provides a list of bishops who had the privilege to use the Old Church Slavonic liturgy, including the Bishop of Šibenik ("Episcopus Schibenik").

The diocese of Šibenik was created the 1298, with its separated from the diocese of Trogir. Throughout its territory the Glagolitic script dominated, which in this region starts even before the arrival of the Benedictines, when the Šibenik region for some time belonged to the glagolitic diocese of Nin. Benedictine monks had their monasteries on nearby islands of Žirje, Sustipanac and Prvić. The Šibenik area, both in ecclesiastical and in political, social and cultural terms, during its history more or less constitutes to be a whole with the Zadar region which has been known for centuries to be the focal point and center of the Glagolitic movement and tradition. Although the bishops of Šibenik were mostly Latins, including even native Italians, the presence of the Glagolitic liturgy and the Croatian language in the liturgy was pervasive and constant. That is obvious from many documents. The 'ad limina' bishop's report from 1592 states that the diocese is "squeezed" along the shore because of the Turkish invasion, and that there one finds fourteen parishes served by chaplains of the "Illyrian language" (Slavonic or Croatian) called "glagolians", who have no books except the breviary, missal and ritual in that language. They read the Mass, recite the Office and serve the sacraments in this language. To them belong to the Franciscan Third Order friars of the same language, who with the permission of the bishop, administer the sacraments in the same way. All diocesan priests performed the divine services in the Old Slavonic language and there wasn't a parish at all that wasn't liturgically Glagolitic.

Preserved testaments in the Glagolitic script and other private and legal documents that were written by over 40 Glagolitic priests in a period of 227 years (1547-1774) in 13 villages in the Šibenik surroundings, and the preserved Glagolitic chant ensure the best evidence of the strong

Glagolitic tradition of the Šibenik Diocese.

The Glagolitic spirit and tradition of the Diocese of Šibenik is witnessed even during the 20th century. One of the biggest successes of the Croatian Glagolitic Tradition within the Catholic Church is certainly the Glagolitic Mass celebrated by Šibenik's Bishop Josip Arnerić at St. Peter's in Rome during the Second Vatican Council, attended by bishops from the whole world. This Mass in the Old Church Slavonic language was a revelation to many conciliar fathers who did not know of the privilege of a small nation to have the Roman liturgy not in Latin but in their own traditional liturgical language. This example of the Croatian Church encouraged the conciliar fathers to help decide that Latin be replaced in the liturgy by the vernacular of all nations.

The Glagolitic tradition of Tisno is as old as Tisno itself. All of the settlements that preceded Tisno and whose refugees established Tisno in the 16th century were marked by the Glagolitic tradition. The late 13th century pastor of Ivinj was a Glagolitic. The Glagolitic tradition of Ivinj is witnessed by the fact that a priest named Stephen Stojić from Murter in 1481 in his testament left his Glagolitic psalter to priest Luke of Ivinj. Also, the Glagolitic liturgy was used in the church of St. Elias in Dazlina. It is only natural that the refugees from these places transferred their Glagolitic church culture to their new settlements on the island of Murter.

The Apostolic Visitator M. Priuli and Šibenik Bishop V. Contery (1599-1626), during their official visit to the parish of Tisno in the inventory of the church found 4 Glagolitic missals and one in Latin. The pastor, Dom Šime Matešić, asked by the bishop in a visitation in 1603 in which language he celebrates the divine services, replies: "I preform the divine services in the Illyrian language, I celebrate the Holy Mass in Illyrian".

Today there are two Glagolitic Missals in Tisno, one printed in 1741 (the Karaman edition) and another (without the initial sheets) also printed in the 18th century. Tisno is listed among the Glagolitic parishes in the "Miscellanea" of Joannis Pastiria, written in Rome from 1688 to 1700. The parish registers start since 1610 and are written in Old Slavonic, Latin, Italian and Croatian, but from 1867 until 1872 only in Croatian. The Registry of Births and Marriages, from 1610 to 1638, was written in the Glagolitic script and is among the oldest registers in the area of Šibenik. Not just the registers, but all the written heritage of Tisno

from that period is more or less Glagolitic. Between 1603 and 1717, the Glagolitic pastors of Tisno wrote 45 documents in the Glagolitic script. Priest Martin Matešić wrote 24 last wills and 2 other acts (1656-1673). The testaments contain names of various lands, names of relatives and often refer to fraternities and many saints and feasts. These documents witness to the deep devotion of the people but also to their closeness and familiarity with the liturgy and liturgical practices of the Church.

Šibenik's Bishop Divnić, in his report to Rome in 1771, writes that "in all of Dalmatia the clergy have the privilege to serve Mass and recite the Office in their own language, but there are no regulations that would coordinate their benefits with the recent rules of the Church ... they use old missals, which due to their frequent use are very damaged. So many priests have written missals and breviaries that they use with their own hands, and God only knows how complete and accurate they are." There was no seminary for the Croatian Glagolitic priests until the the 18th century, when it was opened in Zadar. The Glagolitic priests for the most part were raised and educated privately by older Glagolitic priests. Zadar's archbishop Mate Karaman in the record "Del Clero Illirico" in 1742, concerning the Glagolitic priests, writes: "In their free time, the deacon and priest work in the garden or vineyard. Their suit is poor, and differs from that of the secular people in that it is longer and dark. On feasts and when they go to the city they wear cassocks. After being ordained a priest the young priests return to their parent's homes and they are permitted to preform the divine services in the parish church. Sundays and holidays they chant the Mass and Office in common. Over the week they must gather for the annual memorials of the deceased or funerals. Those who live on islands or by the sea, engage in fishing and join the laity in hunting and fishing and selling fish... The Glagolitic priests enjoyed various dotations. They were entitled to an income from the celebrated Masses and prayers they held, but they enjoyed also revenues from their own patrimonies that they received as family inheritance. The people of Tisno often left their immovable and movable property to the church and to parish priests. However, the financial position of the Glagolitic priests did not differ much from that of the majority of their parishioners, as probably their mentality didn't differ much. Donations and obligations between pastors and parishioners were determined by ancient traditions. We note that in 1808 about 150 families of Tisno pastor gave a certain amount of wine to the pastor on behalf of the "kuratija" (dotation for pastoral service).

In the second half of the 19th century, during the struggle for the

Pucki pivaci župe Tisno

right and survival of Glagolitic worship and the Croatian national revival, Tisno's Glagolitic priests are very active. The Glagolitic heritage at that time gained a political connotation and meant "national" or "Croatian", tied to the Croatian national orientation, in contrast to "autonomism" and "latinism" that were connected to Italian nationalism in its attempt to make Dalmatia an Italian province. When all this is taken into account, we can fully understand the "popular" or the "folk" element of the inculturated Glagolitic liturgy and chant in such an environment. Moreover, it is understandable that these folk-priests together with the lay folk formed a more or less homogeneous social, cultural and national entity and therefore it is not difficult to presume that the church chant will be by the most part a typical folk chant, as created and developed together by the Glagolitic priests and the common people according to their skills, tradition and taste.

To understand and better know the Glagolitic liturgy and chant in the relevant cultural, historical and social context, particularly important is the knowledge of the life, organization and customs of ***the fraternities***. The Glagolitic liturgy is closely related to the Glagolitic priests and the fraternities or brotherhoods - religious associations of lay commoners. They represent organized, centuries old bearers of self-consciousness, language, songs, customs, law and the whole "Glagolitic" spirit. Tisno in its history had many fraternities and some are living even today. Fraternities (brotherhoods, scholas, fratiae, confraternitates) appear in the early Middle Ages, mainly for fostering piety, humanitarian work and social welfare of the membership, somewhat like today's trade unions. The members are "bratimi" (brethren), together they are present for worship in church and they strive to live a more serious spiritual life. For solemn occasions, celebrations and processions they occur together with their banners and candles. On certain days they prepare a common meal and hold an assembly. In various difficulties and needs the fraternity helps its members materially and finally, spiritually, escorting them to their final resting place with prayers and candles. They were always associated with a church, a patron saint or an altar, and had a priest as a spiritual leader. In Dalmatia the first news of fraternities come from the 12th century. From the very beginning they have a common, folk characteristic and thus are "Glagolitic" per excellence. One of the oldest fraternities in Zadar based in St. Sylvester's Church, used the Old Church Slavonic language in liturgy and was served by Glagolitic priests.

It is exactly within the fraternities that the paraliturgical and liturgical life of the people evolved and enriched, with the fraternity hymns, praises, prayers, customs and dramatical performances..

Already in 1536 there is a fraternity of St. Martin in Ivinj and in 1552 a fraternity of St. Elias in Dazlina. The oldest fraternity in Tisno is the Fraternity of the Holy Spirit, which we encounter in 1655. In 1717 we find the Fraternity of the Souls of Purgatory with its altar of the Holy Cross at the parish church. Among the oldest fraternities include those of the Holy Sacrament, which for years was considered the leading fraternity because it had the most members, candles and candelabres, its own hall and tombs for the members. Then come the Fraternities of St. Anthony and St. Rocchus since 1770. The fraternities were abolished by Napoleons administration in Dalmatia in 1811, but so that each parish was allowed to keep only one, mainly the fraternities of the Holy Sacrament and of the Souls of Purgatory. After the fall of French rule in Dalmatia they were established once more. From a circular letter of the Diocesan Chancery in Šibenik dated December 30th 1913, we learn that in that year Tisno had many fraternities and among them 7 "from time immemorial". The Statute of the Fraternity of Our Lady of Karavaj in Tisno, printed in 1903, still exists. Membership in the fraternities regularly goes with family succession and the children join their parents' fraternities. So families are members of certain fraternities for generations.

3. The liturgical life of the Parish of Tisno

Liturgy as a system of ceremonial acts is the basic framework within which the Glagolitic singing developed and lived. The basic source for knowledge of the liturgical life of the Parish of Tisno are written "orders" or "ordos" (običajnik) of the parish liturgical customs. The manuscript "The Order of Customs of the Archparish of the Holy Spirit in Tisno" (*Običajnik nadžupne Crkve Duha Svetoga u Tisnom*) was compiled by Frane Pavić in March 1982. He merged into a single two older orders of customs, one from 1906 and another from 1943. The Order brings detailed descriptions of the rites and customs, following the church year, the movable and fixed holidays alike. The oldest part of the Ordo (from 1906) notes the liturgical practices that are largely inherited from the 19th and earlier centuries, as up to the 20th century little changed. Since the last remarks are written in 2005, the Ordo gives us an insight of the liturgical life of Tisno through a full century, precisely the 20th century

Crkva sv. Andrije

when the the most radical liturgical reforms were implemented in the Catholic Church in centuries.

The rites and customs are described in great detail. Mass is celebrated every day, and on Sundays and holidays two times ("low" or "quiet" Mass and "high", "sung" or "chanted» Mass). More than 30 times a year solemn Vespers are chanted, while on all major holidays Matins with the "lessons" are chanted. Alongside an almost ideal and full course liturgical order, there are also a number of paraliturgical rites (the Eucharistic adoration and benediction on nearly every Sunday and holiday, rosaries and litanies, several solemn blessings of the crops and a number of processions around the church, through the town, to St. Rochus or St. Martin on the mainland and across the fields). The liturgical cycle was followed according to strictly laid down rules and a centuries-old tradition where everyone knows exactly what to do at the precise time - sing, carry banners, remove curtains, chime, light candles and lamps, arrange the altars, etc. The bearers of the liturgical life of the parish are the priest, sacristans, fraternity leaders, cantors, servers, bell ringers and in a special way the members of fraternities. The "Great Feasts of the First Rank" are celebrated with the greatest ceremony, the lesser feasts and regular Sundays with less ceremony, while some feasts have their own typical propers.

Taking in consideration the fact that "liturgical" is actually only that what is formally prescribed in the liturgical books, in the parish Order of Tisno alongside liturgical practices we find numerous paraliturgical practices that take place as a part of the official liturgy, as its most natural extension or insert. Paraliturgical customs have their origin in the piety of the people and often reveal within themselves remnants of ancient pre-Christian beliefs which the Church managed to fit into its theological and liturgical system, or they reveal traces of other rites (such as the case may be in our region where there was a continuous presence and contact of two rites, the Roman and Byzantine), or they are remnants of specific historical circumstances such as large epidemics (plague) and wars. Very old customs are associated primarily with economic survival and the interaction of man and nature on which life and survival depend on, and of course with the cult of the deceased. During the 1980's and 1990's many of these liturgical and paraliturgical customs disappeared.

4. The Glagolitic Chant of Tisno

Chanting in the Old Church Slavonic language in Tisno no longer

exists today. Namely, the liturgical reforms of the Second Vatican Council in the 1960's introduced a new order of the Mass and the use of vernacular languages in the entire Catholic Church. New liturgical books were introduced in the standard Croatian language. Even earlier, as we saw, the Office and all the devotions were held in Croatian. But according to historical sources and missals preserved, it is certain that the Glagolitic priests celebrated Mass and prayed the Office in Old Church Slavonic. Moreover, the priests recited and chanted the required parts of the Mass in Old Church Slavonic until the reforms of the 1960's. The last Old Church Slavonic Missal they used was that of Joseph Vajs, printed in 1927 in Latin characters. Until when did the people chant in Old Church Slavonic and when exactly was the vernacular language introduced in chanting the Mass, we cannot exactly say. It is known that in most of the Šibenik Diocese the people chanted the Mass parts in the vernacular long before the Second Vatican reform even though it was practically "illegal". Church law specifically required that only classical or "dead" languages be used (Latin or Old Church Slavonic). So this age old tradition was merely tolerated by the domestic Glagolitic clergy and the bishops. The cantor Frane Pavić, born in 1956, remembers that as an altar boy at Mass he responded to the priest in Old Church Slavonic but the people chanted and prayed in Croatian. When I recorded Glagolitic chanting in Tisno in December 2007, it was no longer possible for the singers to sing anything in Old Church Slavonic. Thus, all of the recordings are in Croatian, mostly from the contemporary official liturgical books. Only some paraliturgical songs ("The Lamentation of Our Lady," "Forgive, my God," "I repent", etc., as well as the "lessons" (readings from the old Matins service for Saints feasts) are still sung in the old Croatian vernacular (called "ščavet" from Italian "Schiavone", "Schiavetto" meaning Slav, Slavonic) from the old liturgical books. However, in regard to the music, the vast majority of the old Glagolitic chants are preserved and in use today. The new language was simply put into the old chants.

Sources on the Glagolitic chant of Tisno

Direct data on the Glagolitic chant in Tisno is drawn from several sources: 1) the written records of Vladimir Bersa from 1906; 2) from the above mentioned Order of customs; 3) from the narratives of Frane Pavić, who is the major church cantor, "guardian" and expert of the traditions of the church in Tisno and his brother Dom Joso Pavić, a priest; 4) the audio material recorded in 2007.

Krizma u župnoj crkvi Sv. Duha u Tisnom, 2010.

1) The well known Croatian musician and recorder of folk music Vladimir (Vladoje) Bersa, while collecting church and secular tunes in Dalmatia in 1906, among other materials, recorded in written form four chants from Tisno: the Christmas hymn "Sleep, Sleep, Oh Child", the lenten paraliturgical chants "I repent, dear God," and "On the Lord's Passion", the Eucharistic hymn "Day of the Lord's Supper," and the Marian hymn "Hail, Star of the Sea." His notes were published thirty years later by ethnomusicologist Bozidar Širola in 'The Collection of Folk Songs (from Dalmatia)', Zagreb 1944. He noted only the leading voice melody. All of these chants are still sung today in Tisno and were recorded for this multimedia. Comparing the notations from 1906 with the recordings of 2007, thus in the range of a century, it must be noted that in most cases they do not exactly match. Another written source comes from Isaac Špralja in his article "Glagolitic psalmody" (1999), where he brings a tabular view of the recorded Glagolitic psalm chant from locations throughout the Croatian coast. He notes that there are two tunes for the chantong of psalms if the Divine Office: a plain or a simple one and a solemn or festive one. Actually there are more.

2) In the already mentioned "Order of Customs" the names of a number of hymns, prayers and songs, are listed, and also the liturgical books in use. Besides the remarks "on old-fashion tune" and "tone for Lent," the Order brings no direct information from which one could conclude what the church singing in Tisno sounded like in musical terms. But this is also an indication that it was a parish where the traditional singing was well established and well known. The label "old-fashion tune" leads to the conclusion that there was also a "new" or "modern" way of chanting and that it was different. The recordings made in 2007 confirm that.

3) A faithful guardian and connoisseur of church singing and church life in Tisno is today's choir director Frane Pavić. His memories and narratives are very valuable for the understanding of Glagolitic singing in Tisno, former and present, and a valuable complement to the Orders. His memories range from the late 1950's, however, his knowledge of tradition extends much further because he was constantly in touch with old singers and particularly interested in church singing. Together with him, a valuable source is his brother, the priest Dom Joso Pavić, also musically talented and an enthusiast of old church traditions and chants.

Even as an altar boy, Frane recalls that prior to the 1960's reform,

the singing at high Mass was led by a dozen men called “cantors”, divided into two “sides” or “choirs”, that stood on the gallery of the church (“choir”). Except for two or three younger ones, most of them were over 60 years of age. The leader of the choir on the right side always began the chants, while the following line or stanza were begun by the leader of the left side. They sang alternately “in two choruses”. All the people in the church sang along following them, accompanied by the organ at Mass or a cappella at Vespers. In Lent and Advent, when the organ was not played, the cantors stood in the sanctuary, on the right and left side of the altar - “the old way.” The cantors were common folk with no musical education at all, but learned by ear, by mere participation in the traditional chanting with the older generation, starting from their earliest days. They chanted slowly and resoundingly using their natural talent. Dom Joso Pavić remembers the leading singers being excellent tenors and somehow enjoying a monopoly in singing the leading voice, while others followed in back vocals (parallel terce). The singing was two-part polyphony with a unison ending. Women could only follow, they couldn't lead the singing. They sang alone only at low Mass, usually songs from the official church songbook (the Croatian Cantual) during the offertory, communion and after the dismissal. When the cantors sang “the old way”, one choir would start its verse not waiting for the other to finish, thus dropping in on the last tune of the previous chant. Each cantor had his own singing style or variation and added melismatic decor to the principal melody according to his wish or feeling. Some sang faster and more vivid or would intone briskly, while others sang with more melancholy. It was a mere folk performance. It was an honor in the old times to be a church cantor, people respected them and they enjoyed a privileged status. They were never paid, but they were respected and treated. Most of them were pious men. Among the last generation of cantors in 1950's were Krste Stegić, Petar Pere Stegić, Frane Caleb, whose son and grandson became cantors also, Joso Gabre, Stipe Piljac and others.

Vespers were sung on major holidays, from the “Hrvatski Bogoslužbenik” (Croatian Office). Verses of psalms and hymns were intoned alternating between the two choirs of cantors. Women took part according to how much they knew by heart. The priest would intone only the opening verse, the first antiphon and psalm, the last antiphon and psalm, the short reading, and the “Magnificat”. Everything was chanted to the old tunes that were passed on from older generations. The last psalm and the “magnificat” always had a more developed, solemn tune.

Crkva Sv. Martina, Ivinj

Psalms of the Office for the Dead were sung to a special “requiem” tune. Matins had “lessons” (readings), which were chanted by soloists. Particularly Matins during the last three days of Holy Week (the Tenebre Office called “Baraban”) were solemnly sung. During the first three days of Holy Week the Forty Hour Adoration ended with Compline, which is still held today.

4) Sound recording of the Glagolitic chant for this multimedia was done in the parish church of the Holy Spirit in Tisno on December 14 and 15 2007. The parish choir preformed the chants under the leadership of Frane Pavić. The choir was founded in 1995 when the ancient tradition of the two leading male choirs stopped. The choir has 27 members, of which 13 men among whom are 6 of the last generation of cantors who preserved the old-fashion way of singing and so ensured a continuity of tradition. The choir has preserved and even restored some old chants that have started to fade or were not sung any more. Only the liturgical and paraliturgical chants whose musical features belong to the traditional Glagolitic folk chant were recorded: first the chants of the Mass, then fragments of the Office, then the liturgical and paraliturgical chants as they occur through the liturgical year and finaly chants of the Requiem service – a total of 60 recorded numbers.

Today, everything is sung according to the new order of the Mass and Divine Office, in the standard Croatian language from the prescribed liturgical books. Every Sunday and on all lesser feasts the traditional domestic chant of the Mass is sung. They call it “the Tisno Mass”. On major feasts the composed “Angelorum Mass” is sung. Also, on the major feasts the “Te Deum” hymn is sung at the beginning of Mass. The Introitus is sung by the choir at least once a month, and sometimes the “Asperges” or “Vidi acquam” during the Easter season. The Epistle is also chanted every Sunday and feastday. They still use the two variants: one for Advent and Lent and another for ordinary and festive time. Vespers and Compline are still sung to the old tunes. Various old paraliturgical songs are also in use, especially in Holy Week. At funerals and on All Souls Day the old fraternity requiem hymn and the sequence “Dies iiae” are regularly chanted. Older women still sometimes chant the recitative prayers while praying the Rosary. Everything that is recorded is still in use and alive in the church services in Tisno. Their titles and liturgical qualifications are listed in the list of recordings.

A Historical View of the Glagolitic Chant of Tisno

What could have been the Glagolitic chant in Tisno like through history and the historical circumstances that were elaborated above and how did it sound? It is well known that there are no historical notations of the Glagolitic chant all the way up to the 19th and 20th centuries. The Apostolic Visitator Valier in his visitation in the second half of the 16th century of the Benedictine monastery in Čokovac, on the nearby island of Pašman, did not find any books with notation for liturgical chanting. For the Benedictine Glagolitic monks he explicitly states that all "the singing skills they have were acquired only through long-term use and chanting by heart". The chants are transmitted only by oral tradition, quite the same way the chants are transmitted in Tisno until nowadays. This means that very old forms of singing can stay alive for a very long time, even centuries.

The distinguished Croatian musicologist Vinko Žganec asserted the existence of two main components of the Glagolitic chant: One is psalmodic singing – a chanted recitative with distinctive cadences and occasional melismatic moments, all of which comes from the old church music. He doesn't specify, however, whether they are elements of the Roman Greagorian chant or elements of the Byzantine liturgical chant, but for sure both of these traditions certainly left their mark on the early development of the Glagolitic chant. The second component clearly comes from folk music and contains elements that are common to the folk music of the region. Psalmodic chanting, as the principle way in which texts without rhythm are sung (fixed and variable parts of the Mass, antiphons and psalms) goes back to the very beginning of all liturgical singing and the oldest forms of chant will certainly be found in it. It is obvious that the different chants, simple and solemn, evolved from original pre-chants. The older or eldest surviving layer of Glagolitic chant in Tisno shows a very simple, rudimentary musical form based on old church scales (eg the recitative chanting of the Rosary, the Litany of All Saints, the simple tune for the psalms 4 and 22, the old solemn "Kyrie, eleison"). The choral Gregorian chant influenced Glagolitic chant from the earliest times and this influence was perpetual. However, Gregorian chants that entered the Glagolitic tradition experienced a significant change – they became multipart, with at least minimal polyphony (by adding a two-part usually in parallel terce in certain places), which is quite in accordance with the Byzantine tradition and the characteristics of folk chants which is an important determinant of the Glagolitic chant.

Oltar Svetoga Martina u župnoj crkvi

One of the rare but indicative descriptions of Glagolitic chant in Dalmatia in the 18th century comes from a passage in the manuscript titled "Del Clero Illirico" (On Glagolitic clergy) by Mate Karaman while he was Bishop of Osor (later Archbishop of Zadar), during his stay in Rome where he was preparing to edit his Glagolitic Missal (published in 1741). His observation was written somewhere between 1740 and 1742. He states that on Sundays and holidays the Glagolitic parish priests solemnly sung Mass and the canonical hours (the Office), and on weekdays they sung Mass on the death memorials of the parishioners as well as the Mass for the dead on the day of the funeral. The chanting of these clerics is not followed by any instrument. It lacks any professional music education and is composed of certain simple and solemnly touching tunes that evoke devotion. The choir is numerous, consisting of priests, clerics, seminarians and many other laymen who don't have a hard time learning the prayers that are sung in their language, nor is it difficult for them to adjust their voices to the singing that requires more devotion than skill. Ethnomusicologist Jerko Bezić believes that this description could equally apply to just that what is retained up to the 20th century in Northern Dalmatia – the chanting of all parts of the Mass, solemnly and slowly, in a melismatic and vocal mode, based on a simple repeating tune (a form with a basic melodic curve), while the solemnity and naturalness were achieved by customizing the text to the melody and "stretching" the melody. Particularly interesting is the note that many lay men participate in the chanting, which isn't a problem for them due to the language and the simple melodies that are probably so similar to their usual (folk) musical expression.

Particularly important for the development of the Glagolitic chant was the growing infiltration of the vernacular Croatian language in the liturgy. From the 17th century onward various editions of the Epistles and the Gospels were printed and edited in Venice with the texts of the ordinary parts of Mass (Gloria, Creed) in the vernacular language. This opened the possibility even for the illiterate laymen to easily learn the fixed parts of Mass, which are constantly repeated, and that caused an even faster and stronger infiltration of the traditional folk music into the Glagolitic liturgy. Probably at that time, during the 17th and beginning of the 18th century, Old Church Slavonic in the Mass was replaced with vernacular Croatian in Tisno. The breakthrough of the vernacular as the linguistic expressions most surely meant a strong breakthrough of the folk expression in the musical sense. In the 18th century paraliturgical hymns in the vernacular widely entered the church liturgy due to the

famous songbook of Toma Babić (1680-1750) "The Flower of Spiritual Fragrance" (Venice 1726, 1736). In the introduction friar Babić notes his desire that songs from the book be performed in vocal forms that are already well-known to the folk singers. Babić spent his whole life time in the surroundings of Zadar and Šibenik and he was very well acquainted with the vocal musical tradition of the people. All this leads to the assumption that the secular forms of vocal folk music of northern Dalmatia entered the Glagolitic tradition with the paraliturgical hymns of Babić's songbook. Even today some chants from Babić's collection are sung in Tisno to the old tunes for octosyllable versed hymns. The musical forms of these tunes are very similar and sometimes even equal to the traditional style of profane vocal music.

The growing literacy of the population certainly made the participation of the people in chanting the Divine Office and other services easier. In the second half of the 19th century the main performers of the chant became laymen. One of the reasons is surely that there were not as many Glagolitic priests and deacons as before who formed quite a numerous choir even in the churches of small towns and villages on the islands. Now more and more laymen took their place in the choir. The lay cantors now led the chanting of the Offcie (Matins and Vespers) and a very significant help in this task was the "Hrvatski bogoslužbenik" (Croatian Office). It is a collection of the most important and frequent Offices from the Roman Breviary (for example Vespers for Sundays and feastdays of the entire liturgical year). It was printed in numerous repeated editions over and over again up to the 1920's and heavily used in the Glagolitic parishes of Dalmatia. The priests certainly couldn't have taught the laymen to chant the Gregorian psalmody because they themselves were not particularly musically educated as seen from the allegations of Carlo Ballarini, regens chori of the Cathedral in Zadar, who in the 1893 remarks: "I maintain that their is but a small number of priests that know the slightest of church coral chanting..." So, this should leads us to the conclusion that the centuries old practice of handing down the liturgical chant orally and according to tradition was continued. This is favorable to the formation of a more liberate style in accordance with the existing folk music tradition and the possibilities of singers. It is not at all unlikely that the chanting of the Mass and the Office in Tisno, in terms of musical qualities, was very similar to the secular vocal singing and completely within its boundaries.

Father Ignatius Radić, a Third Order Franciscan from the island of Krk, in his article „Church Singing in Parishes that use the Old Church

Tijelovska procesija

Slavonic Liturgical Language" in the church music magazine St. Cecilia, in 1915 writes: "In Dalmatia, to my knowledge, all of the congregation does not sing, especially not the women, but only a group of cantors, regularly strong-voiced boys and men, who with their powerful but not always sweet voices override the others and thus become masters of the choir. The singing is somewhat faster, at a measured pace on a regular basis, but very monotonous, uniform and rugged. The singers are fond of outlauding each other". This description can be applied to the Glagolitic chant in Tisno when the church singing was still lead by two groups of cantors while the others just followed, especially before the organ began to accompany the chant. Up until the 20th century male cantors held a "monopoly" on church singing, preserving the ancient tradition from the times when the choir consisted of numerous Glagolitic priests and deacons.

In the late 19th and in the early 20th centuries various tunes from urban areas, especially from the cathedral churches enter into the rural parish singing in Dalmatia (from the island of Hvar and the Split and Zadar areas). These chants represent a new style of singing that is completely polyphonic and harmonic (major scale, accord), that started infiltrating into the traditional musical culture of northern Dalmatia, extending together with the Dalmatian „klapa“ singing style from the Split area. This new style affected the performance of the existing older styles also, by enriching the old two-part singing with new parts (quarts, quints and the accord).

New composed melodies and songs began entering the church from official songbooks also (especially the Croatian Cantual) which was particularly supported by the organ playing in the late 19th and early 20th century. The parish church in Tisno was certainly one of the few in Dalmatia that had an organ. The organ was built in 1830 and from that time on it more or less regularly accompanied the church chant, including the old local Tisno Mass chant and the new composed „Misa anđelorum“ that entered the traditional church singing of Tisno during the 19th century. Since it doesn't represent the traditional Glagolitic chant, this mass wasn't recorded on this occasion. The organ most definitely affected the quality of church singing in Tisno and implemented a certain higher musical culture but the organ generally only followed the traditional vocal singing and in this sense the Glagolitic chant in Tisno experienced only a slight transformation.

Today the majority of the traditional chants are still preserved.

The chants we found and recorded in 2007 are largely traditional with regard to their musical features. However, with regard to performance, the chanting has a very subtle character in comparison to other smaller towns with preserved Glagolitic tradition of singing, and it stands out by its refinement. In part this is due to an organized choir that since 1995 regularly practices and leads the chanting of the whole congregation.

Musical Characteristics of the Glagolitic Chant of Tisno

The Glagolitic chant, although very diverse with regard to the wide area of its distribution and variety of folk musical traditions of the Croatian coast, has some general common features. The tunes are mostly two-part polyphonic melodies, rarely even multipart. The chants are usually begun by the leading soloists and are sung antiphonally (alternate by two groups or choirs so that one group is resting while the other sings). Given the tonal relationships in melodic curves the movements are without major jumps. The older forms are built on a small range of tonal sequences and the most common tone sequence is in the range of fourths or fifths eventually with semitones. The older chants have a diatonic structure while the more recent ones are built on the major scale. The newer form of tonal relations is the accord. The rhythm is based on words being sung. It is usually free when prose texts are sung (Mass ordinary, psalmody) and it is fixed with the strophed texts (eg octosyllable hymns that always have an extended 4th and 8th syllable). A special form of polyphony comes to pass where the men and women sing in parallel octaves, usually the women singing the parallel terce an octave higher than the men. For the older forms of duet singing typical intervals are in seconds, terce and unison. In the newer forms terces with quints are more prevalent.

All these features are more or less found in the Glagolitic chant in Tisno. Except for the lessons chanted by soloists, all of the Glagolitic chanting is polyphonic, mostly two-part and three-part. The older musical forms are also the simpler ones. The simplest form is the chanted recitation of the Rosary where one and minimal two-part voices alternate which shows an archaic and rudimentary form of primitive polyphony. Similar chants are "Blessed be God" at the Benediction, the Litany of All Saints and two variants of simple psalmody (eg the canticle "Now let your servant" (Nunc Dimitiss) at Compline and Psalm 22 "My God, my God, why have you forsaken me" on Maundy Thursday. A true example of the older form of Glagolitic chant in the diatonic scale

Procesija, blagdan Svetog Martina, 2011.

is the solemn "Kyrie" from the Mass. It is a developed melody of only four tones, ornated with melismatic movements of one syllable being sung on more tones. The melody moves in narrow intervals, alternating one-part and two-part melody and a "glisando" (descent) in semintones (minor) that descends below the initial tone. Similar characteristics have the Introitus of Mass ("Rejoice in the Lord"). To this older form of musical expression belong chants originating from Gregorian choral melodies that were modified according to the local musical tradition, becoming polyphonic by adding parallel terce parts. These are primarily the hymn "Te Deum", the "Gloria" of the Mass, the Requiem sequence "Dies iiae" and the requiem tune for the psalms.

Another, also very simple and belonging to the older form, are the tunes for the octosyllable hymns ("I repent", the fraternity funeral chant, the Lamentation of Our Lady and the eucharistic hymn "Hail Body of Jesus"). The melodies have a fixed rythm, they are built on the diatonic scale and have a range of 4 tones, sung in parallel terces and ending on the tonic. In the example, "I repent" we can clearly see the older and newer forms of chanting existing together in the same chant. The older form would be the unison ending, the newer form the ending with the quint added (reffered to as the „bass“). All of the above examples to some extent can give us an insight of how all of the old Glagolitic chant in Tisno probably sounded through hundreds of years. That is, up to the 19th century, when a new musical form, closer to our modern ear, began to be used.

The forms of the psalmody chants have both older and newer musical forms. Antiphons for the psalms of Vespers and the hymn for Palm Sunday belong to the older but simpler form with a range of four tons, a more recitative feature, without significant shifts of melizmatic ornaments. Examples of the festive version of psalmody are the antiphons for the "Magnificat" at Vespers of St. Martin and "Defend us, O Lord" for the Compline canticle which are somewhat richer in structure, with five tones, decorative initial tones and more developed cadenzas at the end. Tunes for Psalm 110 of Vespers ("The Lord said to my Lord"), the "Magnificat", the Invitatory of Christmas Matins and requiem psalm "I lift my eyes to the hills" represent a solemn form of psalmody, where fancy melizmatic tones appear especially when more notes are sung on a single syllable.

To the newer or more recent layer of musical forms belong the very solemn psalmody chants of Psalm 51 in Lent ("Miserere") with

its response "Have mercy on us, have mercy on us", then Psalm 136 ("Confitemini") on Good Friday, the "Libera me Domine" (known as the Absolution for the deceased), the response "I believe that my Redeemer lives" of the first lesson at the Requiem Matins and the parts spoken by the multitude in the chanted Passion. These chants have very decorative melismatic features with rich polyphony. They probably entered the Glagolitic singing in Tisno later because they require more skills and a higher level of musical culture. Also, the chants "Pange lingua" and "Ave, maris stella", with their choral backgrounds, in the process of acceptance in the Glagolitic tradition received additional polyphonic parts and transformed into almost new melodies with rich and unusual polyphony.

The newest musical form is represented by chants such as the Christmas song "Sleep, Sleep, Oh Child", the Lent chants "Forgive, my God" and "On the Lord's Passion", the Corpus Christi hymn "Day of the Lord's Supper", the Marian songs "O Most Glorious Mother of God", "O Mary, Mother" and the Lauretan litany of Our Lady. They have all the features of the Dalmatian „klapa“ singing with rich accord polyphony.

A total of six lessons (readings) chanted by soloists were recorded: two chants for Epistle readings at Mass (an Advent-Lent version and a regular version), two for the lessons of Christmas Matins and Matins for the Dead, one lesson of the Easter vigil and the chant of the Passion on Good Friday. These are solo performances by cantors, except for the Passion where the text of the crowd is chanted in chorus. For the chanting of lessons in Tisno we can say the same as for the wider area and what is found everywhere: every cantor chants in his own way, with his own height of intonation, tempo, duration of individual notes, self expression and presenting the words, but - it should be noted – in a way that doesn't deviate from the faithful presentation of the original chant. We can assume that the priests taught the more gifted cantors to chant the readings and that for this reason it is more likely that the original structure of the chants are more faithfully preserved.

PJEVANA BAŠTINA

Dubrava, Velika Subota, 2013.

Velika Subota, 2013.

Hodočašće Jezerana Gospa od Karavaja, Tijelovo, 2013.

Conclusion

Studying the Glagolitic chant in Tisno as a cultural and historical reality, we can conclude something about culture in general, and especially about the popular, traditional culture.

The Glagolitic chant in Tisno as it has reached us today and as we can trace it in history shows a remarkable wealth of multilayer elements and testifies to the above-mentioned essential constant of all human phenomena which is volatility or "the law of change". As such, it is a one of a kind musical document of a segment of culture of Tisno itself and of a typical Glagolitic parish in general. We have noticed that in this chant we still find the remains of the simplest and oldest layer of diatonic Glagolitic chanting. This remnant is surely associated with the earliest times, the old ecclesiastical music scales and archaic forms of vocal singing of the Middle Ages. Then, there are remnants and indicators of the gradual development of musical culture with the progressive transition to newer forms of the major scale or accord, as the latest and most developed form of singing. Thus, all phases are generally documented. Further, the Glagolitic chant in Tisno shows an excellent compatibility with the rest of the traditional culture of Tisno because of its specific folk character. But, besides being local, it also shows that it is incorporated into the broader cultural region of North Dalmatia, as it has strong elements of similarity with the Glagolitic chanting of the Zadar and Šibenik areas. However, it has also ties to the Split area, (Central Dalmatia), and also with the chant of the Šibenik Cathedral. So, it equally has local and regional features. Following the general development of life and culture in Tisno in the 20 century, the Glagolitic chant transformed slightly from a rustic to a more sophisticated form, but at the same time preserved its basic traditional characteristics. The Glagolitic chant of Tisno today is in some way conserved and protected from fading away because it is performed regularly by an organized church choir and the whole congregation who nurture it with the awareness that it represents a priceless cultural heritage.

The aforementioned shows that the Glagolitic chant in Tisno represents an extremely valuable historical and cultural phenomenon, and that it is an important document of the town of Tisno itself, of the Diocese of Šibenik and of the entire Croatian and Dalmatian cultural heritage.

Pogled na Tisno

Popis crkvenih pučkih pjevača iz Tisnog - 2011.godine
List of singers

Stipe Berak (1947.)
Ivica Košćak (1942.)
Zvone Fantov (1963.)
Joso Čorkalo (1971.)
Tonči Stankov (1969.)
Ante Meštrov (1927.)
Frane Stegić (1928.)
Marin Frkić (1945.)
Joso Stegić (1943.)
Zvone Olivari (1948.)
Marko Stegić (1948.)
Ante Grubišić (1973.)
Ljubica Mić (1929.)
Karmela Marov (1929.)
Ivanica Kaleb (1947.)
Karmela Marov (1947.)
Anka Obratov (1947.)
Cvita (Duška) Frkić (1947.)
Ajka Fantov (1950.)
Matilda Bilić (1976.)
Vana Henjak (1947.)
Ljubica Olivari (1951.)
Jagoda Meštrov (1933.)
Zdenka Baica (1953.)
Anka Lučić (1939.)
Mare Košćak (1942.), dirigentica
Matilda Ćuzela-Papata (1947.), orguljašica
Frane Pavić (1956.), orguljaš

NOTNI ZAPISI / TRANSCRIPTIONS

Notni zapisi koji slijede nisu transkripcija već rekonstrukcija glagoljaškog pučkog crkvenog pjevanja u Tisnom prema tonskim zapisima.

Radujte se u Gospodinu uvijek
(Ulazna pjesma III. nedjelje Došašća)

♩ = 65

Ra - - - - dij - ič - ēc - ū Go - spo - di - nu

u - - - vijek! Po - na - vlijam: ra - - duj - ič - ūc -

Go - spo - - din - - - je - bli - - - i - - zu!

Gospodine, smiluj se
 (Svečani, Stara tišnjanska misa)

$\text{♩} = 90$

Gos po - di - ne - c - - e
 c - - - c smi - lu - j se. Kri - - - sti -
 - e - - - - e - - - -
 - e - - - - e - - - -
 smi - - - lu - j se.

GLAGOLJAŠKO PUČKO CRKVENO PJEVANJE U ŠIBENSKOJ BISKUPIJI
ŽUPA SVETOG DUHA - TISNO

2

Gos - po - - di - ne - c -
Gos - po - - - di - ne - - e - - e smi - - luj se.

Reče Gospodin Gospodinu mojemu (Večernja Svih svetih: psalam 110./109./ s antifonom)

J=60

Re če Go-spo-din Go-spo-di-nu mo-je-mu: — Sje-di mi zde-e —
 sma, — dok ne po-lo-žim du- — šma-ne tvo-je za po-dno-žje —
 tvo-jim no-o-ga-ma! — Sla-va O-eu i Si-nu i —
 Du-hu Sve-c-to-mu: — Ka-ko bi-ja-še na po-če-tku, ta-ko i sa-

Već mrak se hvata gine dan
 (Himan Povečerja)

A tempo

Već mrak se hva - ta, gi - ne dan, o Stvo - ri - te - lju čuj - nam glas
 po bes - kraj-noj ti bla - go-sti i - znad nas bđij i šti - ti nas.

Nek' sr - ca na - ša mi - ru - ju i te > be_kroz noć sa - nja - ju,
 nek' sla - vu two - ju vje - či - tu do - zo - re, ti - ha, pje - va - ju.

Već mrak se hvata, gine dan,
 O Stvoritelju, čuj nam glas,
 Po beskrainoj ti blagosti
 Iznad nav bđij i šti nas.

Nek' srca naša miruju
 I tebe kroz noć sanjaju,
 Nek' slavu twoju vječitu
 Do zore, tiha, pjevaju.

Za život čestit molimo,
 Obnovi našu gorljivost,
 Nek' tvoja svjetlost obasja,
 Zle sjene što ih tama tka.

Podijeli Oče milosti,
 Po Kristu, našem Isusu,
 U vijeke koji sa tobom,
 I Duhom vlada, presvetim. Amen.

Brani nas, Gospodine i Sad otpuštaš

Antifona i Evandeoski hvalospjев na Povečerju (Lk 2, 29-32)

♩ = 90

Brani - ni nas, Go - spo - di - ne dok bdi - je - mo, ēu - vaj nas dok spa - va - mo,

da _____ bdi - je - mo s Kri - stom i po - či - va - mo u mi - ru.

solο

Sad otpuštaš slu-gu svoga, Go - spo - da - ru, po rije - či svo - joj, u mi - ru! Ta vi - dje - še o - či mo - je

spa - se - nje tvo - je, ko - je si pri - pra - vi - o pred li - cem svi - ju na - ro - da:

Usta moja uzdižite
(Euharistijski himan na Veliki četvrtak)

$\text{♩} = 80$

U - sta mo - - - ja uz - di - ži - - - te
kpre - slav-no - mu tije - e - lu glas. I krv dra-gu pro-sla-vi - i - te,
što - je - pro - li za sve nas. Ce - do maj - ke ple - me - ni -
i - te ljud - skog - ro - da Kralj - i - spas.

Usta moja uzdižite
K preslavnomu tijelu glas
I krv dragu proslavite,
Što je prolji za sve nas.
Ćedo majke plemenite
Ljudskog roda Kralj i Spas.

Divnoj dakle tajni ovoj
Klanjajmo se smjerno mi,
Stari zakon žrtvi novoj
Nek' se sada ukloni,
Vjera duši čovjekovoj
Nek' spoznanje dopuni.

Bogu Ocu, Bogu Sinu
Hvala s pjesmom radosnom
Slavimo im veličinu
Častimo ih dušom svom,
K Duhu Svetom nek' se vinu
Glasi s dikom jednakom. Amen.

Ja se kajem

(Djelo kajanja, Korizma)

L. = 75

Ja se ka-jem, Bo-že mi-li, od sva-ko-ga gri-ja mo-ga.
Mo-je sr-ec gor-ko-cvi-li, jer u-vri-dih te-be Bo-ga.

Smi-luj mi se O-če sve-ti, po-ve-li-koj tvoj-mi-lo-sti,
oj I-su-se moj pro-pe-ti, te-ške mo-je gri-je pro-sti,

oj I-su-se moj pro-pe-ti, te-ške mo-je gri-je pro-sti.

Dijele među sobom haljine moja i Božje moj,
Božje moj zašto si me ostavio
(Antifona i psalam 22., na raščinjanju oltara na Veliki četvrtak)

J = 75

Dije - le me - du so - bom ha - lji - ne mo - je,
i za o - dje - ēu mo - ju ba - ca - ju ko - cke - e e - e.

J = 85

Bo - žc moj, Bo - žc moj, za - što si me za - pu - sti - o? Da - le - ko si od ja - u - ka mo - ga.
Bo - žc moj, vi - čem da - nju al' ne od - vra - čaš! No - éu va - pi - jem al' ne - ma mi po - čin - ka.

Al' i - pak ti u sve - ti - štu pre - bi - vaš, na - do I - zra - e - lo - va.

U te - be se o - že - vi na - ši uz - da - še uz - da - še se i ti ih iz - ba - vi!

Smiluj mi se, Bože

(Psalam 51. s pripjevom, procesija Velikoga petka)

Smi - lu - j mi se, Bo - že, po mi lo sr - - - du
 SVO - > - - - me, po ve - li - kom smi - lo - va - nju
 iz - bri - ši mo - - - je
 be - za - - - ko - nje.

 Smi-luj se na nas Go - - - spo - - - di - - - ne.

 smi - lu - j se na nas Go - spo - di - - - ne!

Smiluj mi se, Bože po milosrdu svojemu,
 Po velikom smilovanju, izbriši moje bezakonje.
 Smiluj se na nas, Gospodine,
 smiluj se na nas, Gospodine!

Operi me svega od moje krivice,
 od grijeha me mojeg očistit!
 Smiluj se na nas, Gospodine,
 smiluj se na nas, Gospodine!

Pjevači, na blagdan Svetoga Martina, 2005.

Koncert, Velika Gospa, 2012.

Veliki Petak, 2013.

Dan večere Gospodina (Euharistija pjesma na Tijelovo)

J = 80

Dan ve - če - re Go - o - - - Gos - po - di - - - na
 sla - van da - nas jur po - či - i - - - ma.

Dan večere Gospodina
 Slavan danas jur počima.
 Kada Crkva svojim čini
 Spomenue toga čini.
 Isus zove sad pristup'te
 Ter od stola svi blagujte.
 Što pripravih vam obilno
 Tijelo za kruh krv za vino.

Oče naš, Zdravo Marijo i Slava Ocu (Pjevani Ružarij)

= 80

O - če naš ko - ji je - si na ne - be - si - ma, sve - ti - se i - me tvo - j,e do - di Kra - ljevstvo tvo - je,
bu - di vo - lja tvo - ja, ka - ko na ne - bu ta - ko i na zem - lji. Kruh naš svagda - nji daj nam da - nas
i ot - pu - sti na - ma du - ge na - še ka - ko i mi ot - pu - šta - mo du - žni - ci - ma
na - šim. I ne u - ve - di nas u na - past, ne - go iz - ba - vi nas od zla. A-men.

Oče nas koji jesu na nebesima, sveti se ime tvoje,
dodi Kraljevstvo tvoje, budi volja tvoja,
kako na nebū tako i na zemlji.
Kruh naš svagdanji daj nam danas i otpusti nama duge naše,
kako i mi otpuštamo dužnicima našim.
I ne uvedi nas u napast, nego izbavi nas od zla. Amen.

Zdravo Marijo milosti puna, Gospodin s tobom,
blagoslovljena ti među ženama, blagoslovljen plod utrobe tvoje, Isus.
Sveta Marija, majko Božja,
moli za nas grešnike,
sada i na čas smrti naše. Amen.

Slava Ocu i Sinu i Duhu Svetomu,
kako bijaše na početku,
tako i sada i vazda i u vijeke vjekova. Amen

Prosti mi, Gospode i Vjerujem da Otkupitelj moj živi

(Prvo Čitanje Jutrenje za mrtve (Job 7, 16-21) s Otpjevom

J = 75

Pro - sti mi, Go-spo-de, jer su ni - šta da - ni mo - ji. Što je čo - vjek
 da gammogno cije - niš, ili što pri - sha - njaš u - za sr - ce svo - je.
 Po - ha - daš ga za - ra - na, iz - ne - na - da is - ku - ša - vaš nje - ga,
 dok - le me ne - ćeš pô - šte - dje - ti i pu - sti - ti me, da pro - gu - tam sli - nu
 svo - ju. E - vo sad ču le - či u prah
 i a - ko me su - tra po - tra - žil, ne - će me bi - ti.
 Vje - ru - jem da ot - ku - pi - telj moj ži - vi, i da - ču u naj -
 pos - lje - dnji dan us - kr - smu - ti iz ze - mlje u ti - je - lu mo - je - mu
 vi - djet ču Bo - ga, Spa - si - te - lja svo - ga. Ja sam vi - djet ču ga

GLAGOLJAŠKO PUČKO CRKVENO PJEVANJE U ŠIBENSKOJ BISKUPIJI
ŽUPA SVETOG DUHA - TISNO

A musical score for three voices (Soprano, Alto, Bass) in G major, 2/4 time. The vocal parts are written on three staves, each with a different vocal range. The lyrics are written below the staves, corresponding to the notes. The music consists of eighth and sixteenth note patterns. There are several fermatas and slurs. The lyrics are in Croatian.

vi-djet ēu Bo-ga, Spa-si - te - lja svo - ga. — Ja sam vi - djet ēu ga

a ne dru-gi, i o - ēi ēe mo - je gle - da - ti. —

i u tije - lu mo-jem vi - djet ēu Bo - ga, Spa - si - te - lja svo - ga. —

Panoramski pogled na župsku crkvu i mjesto Tisno

LITERATURA / REFERENCES

ANTOLJAK, Stjepan: Bune pučana i seljaka u Hrvatskoj, Matica Hrvatska, Zagreb 1956.

BEZIĆ, Jerko: Ocjene i prikazi (Jerko Martinić: Glagolitische Gesänge Mitteldalmatiens, Teil I (Text), Teil II (Noten), Kölner Beiträge zur Musikforschung, Band 103, Gustav Bosse Verlag, Regensburg 1981, 362. str. (I) i VIII + 113 str (II)), Slovo 32-33, Časopis staroslavenskog instituta u Zagrebu, Zagreb 1982-1983.

BEZIĆ, Jerko: Očitovanje vjere jednostavnim napjevima glagoljaškog pjevanja, Zbornik radova simpozija «Zagreb», 15. XII. 2001., Zagreb 2003.

BEZIĆ, Jerko: Osmeračke pjesme u Glagoljaškom pjevanju, Naučne komunikacije XXIII, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1989.

BEZIĆ, Jerko: Pregled dosadašnjih rezultata u istraživanju glagoljaškog pjevanja, u: Slovo 21, Časopis staroslavenskog instituta u Zagrebu, Zagreb 1971.

BEZIĆ, Jerko: Razvoj glagoljaškog pjevanja na zadarskom području, Zadar 1973.

BEZIĆ, Jerko: The Dalmatian Islands – A Geographically Recognised Mediterranean Region, Narodna umjetnost 36/1, Zagreb 1999.

COLIĆ, Ante: Iz prošlosti Tisnog, Šibenik 1980.

CVITANOVIĆ, Vladislav: Dva priloga o biranju kraljeva u Dalmaciji, Zbornik za narodni život i običaje, knjiga 35, Zagreb 1951.

FORTIS, Alberto: Put po Dalmaciji, Venecija 1774

Hrvatski bogoslužbenik, Dubrovnik 1923.

Hrvatski bogoslužbenik, Zadar 1882.

JAPUNDŽIĆ, Marko: Tragom hrvatskog glagolizma, novaja i vethaja, knjiga 5, Provincijalat franjevaca trećoredaca, Zagreb 1995.

JELIĆ, Luka: Fontes historici Liturgiae Glagolitico-Romanae. A XIII. ad XIX saeculum, Veglae 1906.

KOLANOVIC, Josip: Šibenik u kasnome srednjem vijeku, Školska knjiga, Zagreb, 1995.

KOVAČIĆ, Mojca: Kampananje, slavljenje, luncijanje: etnomuzikološko istraživanje svirke na zvonima u nekim mjestima u Hrvatskoj uz usporedbu s pritrkavanjem u Sloveniji, u: Narodna umjetnost br 46/2, Zagreb 2009., str. 80. i 84.

MILIN-ČURIN, Vedrana: Pjevanje na otoku Murteru, Umjetnička akademija Sveučilišta, Split 2002.

Murterski godišnjak, br. 2 (2004), Murter 2005.

NAZOR, Anica: Knjiga o hrvatskoj glagoljici, Erasmus naklada, Zagreb, 2008.

NIMAC, Dragan: Povijesno-etnografski presjek običaja *barabana* u negdašnjem obredu *jutrenje* Velikoga tjedna u kontekstu njihova mogućeg oživljavanja u suvremenoj kulturi i liturgijskoj praksi, *Nova Prisutnost* 8/2 (2010.), str. 197-215.

NIMAC, Dragan (ur.): Glagoljaško pučko crkveno pjevanje u šibenskoj biskupiji: Jezera, Pjevana baština 5, Šibenik 2010.

NIMAC, Dragan (ur.): Glagoljaško pučko crkveno pjevanje u šibenskoj biskupiji: Šepurina, Pjevana baština 2, Šibenik 2008.

Običajnik nadžupne crkve Svetoga Duha u Tisnomu, rukopis, Župni ured Tisno.

Običajnik župe Veli Iž, Župni ured Sv. Petra i Pavla, Veli Iž, 1905.

Obnovljeni obred Svete sedmice, Dubrovnik 1957.

Pjevajte Gospodinu pjesmu novu, Hrvatska liturgijska pjesmarica, Zagreb 1983.

Pravilnik Bratovštine Bl. D. Marije od Karavadjia u Tiesnu biskupije i kotara Šibenskoga, Šibenik 1903.

RADIĆ, Ignacije: Crkveno pjevanje u župama sa staroslavenskim liturgičkim jezikom», Sv Cecilia, br. IX., Zagreb 1915., str. 58-59.

RIHTMAN-AUGUŠTIN, Dunja: Istraživanje folklora i kulturna praksa, Narodna umjetnost 16: 9-20, Zagreb 1979.

RUNJE, Petar: O knjigama hrvatskih glagoljaša, Zagreb 1998.

RUNJE, Petar: Školovanje glagoljaša, Matica hrvatska, Ogulin 2003.

Sedam stoljeća Šibenske biskupije. Zbornik radova sa znanstvenog skupa. Šibenska biskupija od 1298. do 1998., Šibenik, 22. do 26. rujna 1998., Gradska knjižnica Juraj Šižgorić, Šibenik, 2001.

STOŠIĆ, Krsto: Sela Šibenskog kotara, Šibenik 1941.

ŠIROLA, Božidar, DUKAT, Vladoje (ur.), Zbirka narodnih popievka (iz Dalmacije) / sakupio ih, zapisao napjev i tekst Vladoje Bersa, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1944.

ŠPRALJA, Izak: Glagoljaška psalmodija, u: Narodna umjetnost, 36/2, Zagreb 1999.

ŠUPUK, Ante: Šibenski glagoljski spomenici, JAZU, Zagreb 1957.

TANDARIĆ, Josip Leonard: Hrvatsko-glagoljska liturgijska književnost, Rasprave i prinosi, Kršćanska sadašnjost i Provincijalat franjevaca trećoredaca, Zagreb 1993.

Sponszori multimedija „Glagoljaško pučko crkveno pjevanje u Tisnom“

Hrvatska radio televizija

Hrvatsko društvo skladatelja

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske

Samofix d.o.o.

Strikoman Film

Šibenska biskupija

Župski ured Tisno

Turistička zajednica Tisno

CROATIA OSIGURANJE

utemeljeno 1884.

Generalni sponzor: CROATIA osiguranje d.d.

SADRŽAJ/CONTENTS

Pjevana baština (Uvod).....	5
A Hertige of Chant.....	8
Veliča duša moja Gospodina.....	13
My soul magnifies the Lord.....	17
Mjesto i župa Tisno kroz povijest	22
Glagoljaštvo i glagoljaško pjevanje u Tisnom,	37
1. Pojam glagoljaštva i glagoljaškog pjevanja.....	37
2. Glagoljica i glagoljaško bogoslužje u Tisnom.....	39
2.1. Glagoljaštvo i tišnjanske bratovštine.....	56
2.2. Liturgijski život župe Tisno.....	60
2.2.1. Liturgijski obredi i običaji.....	62
2.2.2. Pučke pobožnosti i običaji.....	70
3. Glagoljaško pjevanje u Tisnom.....	78
3.1. Izvori o glagoljaškom tišnjanskom pjevanju.....	79
3.1.1. Zapis.....	80
3.1.2. Pjevanje prema Običajnicima.....	80
3.1.3. Pjevanje prema sijećanju kazivača.....	83
3.1.4. Tonski zapis.....	87
3.2. Povjesni razvoj glagoljaškog pjevanja u Tisnom.....	89
3.3. Glazbene osobine tišnjanskih glagoljaških napjeva....	103
Zaključak.....	114
The town and parish of Tisno through history.....	118
The History of the Glagolitic Chant of Tisno.....	126
Popis pjevača / List of singers.....	160
Notni zapisi / Music Transcriptions.....	162
Literatura/References.....	180
Sponzori / Sponsors.....	182
Sadržaj / Contents	183

TISNO

GLAGOLJAŠKO PUČKO CRKVENO PJEVANJE U ŠIBENSKOJ

BISKUPIJI

Solo dionice pjevaju Frane Pavić i Joso Čorkalo

CD 1

MISA – STALNI I PROMJENJIVI DJELOVI / MASS ORDINARY AND PROPSERS

1. Radujte se u Gospodinu uvijek: Pristup Mise na svetkovinu Svih svetih / Introit of the Mass on All Saints, 0:39
2. Gospodine, smiluj se: Misa / Kyrie / Lord, have mercy, 1:44
3. Gospodine, smiluj se (svečani): Misa / Solemn Kyrie - Lord, have mercy, 2:05
4. Slava Bogu na visini: Misa / Gloria - Glory to God in the Highest, 4:49
5. Čitanje Prve poslanice sv. Ivana apostola: "Pištula" / Epistle Lesson, 1:05
6. Čitanje Poslanice sv. Pavla apostola Rimljanima: "Pištula" / Epistle Lesson, 1:24
7. Gospodin s vama (na Evandđelu) / Dominus vobiscum at Gospel Reading, 1:39
8. Vjerovanje: Misa / Credo, 3:06
9. Gospodin s vama, Predslavlje Mise / Dominus vobiscum, Sursum corda, Prefatio Missae, 1:16
10. Svet: Misa / Sanctus, 1:51
11. Jaganjče Božji: Misa / Agnus Dei - Lamb of God, 1:25
12. Zdravo Tilo Isusovo: Pjesma na pričesti / Ave Corpus Iesum - Hail, Body of Christ, paraliturgical Communion verses), 0:49
13. Idite u miru: Otpust Mise / Ite Missa est - Mass Dismissal, 0:52
14. Budi pohvaljeno: završni zazivi na kraju Mise / Sit Nomen Domini et Cor Iesu - May the Name of the Lord Be Blessed, Heart of Jesus, final verses after the Dismissal of Mass, 1:33

ČASOSLOV / LITURGY OF HOURS

15. Bože, u pomoć mi priteci: Početak Večernje / Deus in auditorium meum intende – Opening verses of Vespers, 1:22
16. Otkupitelju Isuse: Himan / Hymn of Vespers, 1:23
17. Vidjeh: eno velikog mnoštva i Reče Gospodin, Antifona i Psalm

110., Večernja Svih svetih / Antiphon and Psalm 110 of All Saints
Verspers, 2:35

18. Martina svetog, sveca Gospodnjega: Himan Večernje na sv. Martina / Hymn at Vespers on St. Martins feast, 1:01
19. O blaženog li prvog svećenika i Veliča duša moja, Antifona i Evanđeoski hvalospjiev (Lk 1,46-55), Večernja na sv. Martina / Antiphon and My Soul Magnifies the Lord, Vespers on St. Martins feast, 2:53
20. Isukrst nam se porodi: Pozivnik na Jutrenji Božića / Invitatorium at Christmas Matins, 1:24
21. Iz knjige proroka Izajije: Čitanje na Jutrenji Božića / Lectio - Lesson at Christmas Matins, 1:04

BOŽIĆNO VRIJEME / CHRISTMASTIDE

22. Spavaj, spavaj, Ditiću, Starohrvatska božićna pjesma iz Dalmacije / Sleep, Sleep, O Child - Old Croatian Christmas Chant from Dalmatia, 1:35
23. Tri kralja ođahu: Pjesma na Bogojavljenje / The Three Kings: Hymn on Epiphany, 1:56

Sveukupno trajanje: 23:39

CD 2

POVEČERJE (ČASOSLOV) / COMPLETORIUM (LITURGY OF HOURS)

1. Dostoj se, Gospodina, blagosloviti: Redak prije čitanja / Verse before Reading, 1:57
2. Smiluj mi se, Gospodine: Antifona i Psalam 4 / Antiphon Miserere mei, Domine and Psalm 4, 1:25
3. Već mrak se hvata, gine dan: Himan / Completorium Hymn, 1:53
4. A ti si među nama Gospode: Kratko čitanje / Short Lesson, 1:18
5. Brani nas, Gospodine, dok bdijemo i Sad otpuštaš: Antifona i Hvalospjiev Šimunov / Antiphon and Canticle of Simon, 2:06
6. Rajska kruno, rajska slavo: Marijanska antifona / Marian Antiphon, 1:01

KORIZMA, VELIKI TJEDAN, USKRS / LENT, HOLY WEEK AND EASTER

7. Prosti moj Bože: Korizmena pjesma / Forgive, Oh My Lord: Lent Chant, 3:16
8. Ja se kajem: korizmeno Djelo kajanja u stihovima / I repent – Act of Contrition in verses, Lent, 0:55
9. Slava, čast i hvala ti: himan na ophodu Maslinske (Cvjetne) nedjelje / Gloria, laus et honor tibi – Hymn at the Procession of Passion (Palm) Sunday, 1:39
10. Pošto Gospodin ustade od večere: Antifona na Misi Večere Gospodnje, Veliki četvrtak / Antiphon at the Mass In Cena Domini on Holy Thursday, 0:56
11. Usta moja uzdižite: Pjesan na Veliki četvrtak i Tijelovo/ Pange, lingua, gloriosi: Hymn on Holy Thursday and Corpus Christi, 3:16
12. Dijele među sobom haljine moje: Antifona na raščinjanju oltara na Veliki četvrtak / Diviserunt sibi: Antiphon at the stripping of the altar on Holy Thursday, 1:00
13. Poslušajte, braćo mila: Gospin plač / Hear Ye, Dear Brethren: Planctus Mariae (Lament of the Madonna), 1:21
14. Muka Gospodina našega Isusa Krista po Ivanu: Veliki petak / Passion according to St. John on Good Friday, 3:04
15. Puče moj: Prijekori na klanjanju križu, Služba Muke Gospodnje, Veliki petak / Popule meus and the Trisaghion – Improperia at the Veneration fo the Cross, Office of the Lord's Passion, Good Friday, 2:34
16. U Gospodina mučenje: Pjesma o Muci Gospodnjoj / Passion Chant, 1:28
17. Smiluj mi se, Bože, Psalam 51., korizmeni napjev / Miserere – Psalm 51, Lent mode, 3:06
18. Ispovidite se Gospodinu jer je dobar: na svršetku procesije Velikoga petka (Psalam 136) / Confitemini Domino, Psalm 136, Conclusion of the Good Friday Procession, 1:56
19. Čitanje knjige Postanka: Vazmeno bdjenje / Lesson of the Book of Genesis at the Easter Vigil, 1:01
20. Gospodine, smiluj se, Velike litanije ili Litanije Svih svetih na Vazmenom bdjenju / Kyrie, eleison, The All Saints or Great Litany at Easter Vigil, 1:31
21. Vidjeh vodu: Antifona na Vazmenom bdjenju / Vide acquam: Antiphon at Easter Vigil, 2:13
22. Dan večere Gospodina: Pjesma na Blagoslovu na Tijelovo) / The Day of the Lord's Supper: Hymn for the Feast of Corpus Christi, Benediction), 2:47

23. Blagoslovio nas Bog: Zazivi na svršetku Blagoslova / Benedicat nobis Deus: Verses at the conclusion of Benediction, 1:54
24. Tebe Boga hvalimo: svečani hvalospjev na svršetku Jutrenje na nedjelje i blagdane te u svečanim prigodama / Te Deum laudamus – Solemn hymn at Matins of Sundays and feasts and on solemn occasions, 1:21

RUŽARIJ I MARIJANSKE (ROSARY AND MARIAN SONGS)

25. Očenaš, Zdravo Marijo, Slava Ocu: pjevane molitve / Pater noster, Ave Maria, Gloria Patri: Chanted prayers, 1:45
26. Gospodine, smiluj se: Litanije bl. Djevice Marije Lauretanske / Kyrie eleison – Litaniae, Beatae Virginis Mariae, (Litany of Loreto, of the Blessed Virgin Mary, sung at the Rosary) 1:30
27. O prislavna Božja mati: Marijanska pjesma / O Most Glorious Mother of God: Marian chant, 1:32
28. O Marijo, majko: Marijanska pjesma / O Mary, Mother: Marian chant, 2:17
29. Zdravo morska zvizdo: Himan na blagdane bl. Djevice Marije / Ave, stella maris – Hymn on feasts of the Blessed Virgin Mary, 1:40

OBREDI ZA MRTVE / CHANTS OF THE REQUIEM SERVICE

30. Kralju kojemu sve živi: Pozivnik i Psalam 95. na Jutrenji za mrtve / Regem, cui omnia vivunt: Invitatorium with Psalm 95 of Requiem Matins, 1:53
31. Prosti mi, Gospode: Čitanje na Jutrenji za mrtve / Parce mihi, Domine (Job 7, 16-21), Lesson of Requiem Matins, 1:36
32. Čuvao te Gospodin, K brdim svojim oči svoje uzdižem (Ps. 121), Antifona i Psalam / Antiphon and Canticle, 1:40
33. Osloboди мene, Gospodine: Otpjev na Jutrenji za mrtve, Odrješenje i sporovod / Libera me, Domine: Responsorium of Requiem Matins, Absolution and at Funeral service, 2:45
34. Dan od gnjeva: Posljednica na Misi za mrtve / Dies irae – Sequentia of the Requiem Mass, 0:55
35. Braćo, brata sprovodimo, Bratovštinska pogrebna pjesma / Fraternity Funeral Hymn, 0:57

Sveukupno trajanje: 35:64

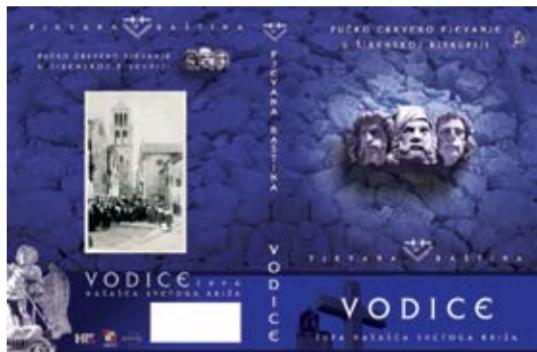

HKU Pjevana baština
Šubićeva 42, 10 000 Zagreb, E-mail: info@pjevanabastina.hr
www.pjevanabastina.hr

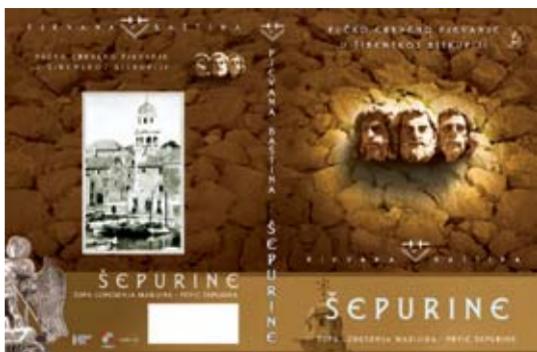

IZDANJA

2007.

2008.

2008.

2009.

2010.

2013.

